

Ludvík Kunz

SPOLEČENSTVÍ VESNICE



Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války

Svazek 4.



VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ
V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM
NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKA



Ludvík Kunz

SPOLEČENSTVÍ VESNICE

K vydání připravili Iveta Eclerová a Radoslav Vlček

SWAZEK 4.

v rámci edice

Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Rožnov pod Radhoštěm 2007

Vydáno za finančního příspěví Ministerstva kultury ČR.

Recenzoval: PhDr. Karel Pavlišťík

© Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2007

© Ludvík Kunz – dědicové, 2007

graphic design © sumec+ryšková, 2007

ISBN 978-80-87210-01-7

EDIČNÍ POZNÁMKA

V roce 2004 zahájilo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm dlouhodobý vydavatelský projekt, jehož účelem je zpřístupnění základních agrárně-historických a etnografických prací nestora středoevropské etnografické vědy doc. Ludvíka Kunze pro odbornou a také pro laickou veřejnost. Základní knižní řada byla pojmenována Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války. V rámci edice se podařilo vydat tři svazky: Obilní jámy (2004) a Rolnický chov ovcí a koz (2005), Osedlý rolník (2006).

Jednotlivé svazky edice jsou rozsáhlou historickou exkurzí do dějin moravského venkova, jejichž prostřednictvím se představují základní principy fungování venkovských společenstev a tradičního rolnického hospodaření, včetně zásadních proměn, kterými moravský venkov procházel od poloviny 19. století.

Dobrý pozorovatelský talent, důkladná znalost reálií, bezprostřední kontakt s četnými informátory, z nichž mnozí pamatovali stav ještě z druhé poloviny 19. století, znalost sbírkových fondů muzeí, ale také dlouholetá spolupráce s vynikajícím výtvarníkem a autorem dokumentárních kreseb prof. Karlem Langrem – to vše přispělo ke vzniku hodnotných a na informace bohatých textových materiálů doc. L. Kunze.

Publikace Společenství vesnice vychází z autorových terénních výzkumů, ze studia archivních materiálů, rozsáhlého studia historické a etnografické literatury. Z obsahové koncepce studie je zřejmé, že prezentovaný materiál předpokládá a umožňuje jeho následnou mnohostrannou interpretaci. K tomu směřuje i jeho věcné, svým způsobem encyklopedické uspořádání v kapitolách.

Kunzova studie přispívá k poznání vývoje zemědělské společnosti na Moravě od baroka do poloviny 20. století. Její obsah je věnován proměnám společenských vztahů na zemědělské vesnici. Popisuje uspořádání vztahů v obci, její pospolitosti, kde se soustředil především na tzv. zdvořilosti v sousedském styku, vesnickou inteligenci, společenská zařízení a řemeslníky na rolnickém venkově. Zájmem autorovy pozornosti je především rodina jako základ společnosti. Z oblasti sociální kultury se dotýká různých obyčejů a zvyků v rodině, léčení a léčitelství, dále problematiky oživení kosmického prostoru, původu a nadpřirozené moci, živlů, démonických bytostí, atd. Nedílnou součástí je obsáhlý soubor pranostik, rčení a přísloví.

Vydáním publikace Společenství vesnice je završen čtyřsvazkový soubor studií Ludvíka Kunze Rolnictví na východní Moravě od baroka do II. světové války. Ediční řadou Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, za finančního přispění Ministerstva kultury ČR, chce oboha-

tit pramenné základny české etnografie a folkloristiky 20. století a současně zpřístupnit cenné dílo Ludvíka Kunze – významného představitele české, ale také středoevropské etnografie a folkloristiky 20. století.

Vítězslav Koukal
ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

VZPOMÍNKA NA PANA DOCENTA

Pan docent Kunz se těšil na vydání tohoto svazku, protože jsou v něm uloženy, kromě faktů získaných mnohaletým studiem literatury, také začátky jeho amatérských etnologických výzkumů. Prováděl je v ranném mládí z prosté úcty a soukromého zájmu o vědění, myšlení a zkušenosti starších generací - obyvatel jeho rodné vesnice. Osobně prožil začátek života v podmínkách a vztazích, které zde popisuje. Od svých školních let si zapisoval poznatky ze sousedských rozhovorů, všímal si, uměl naslouchat a ptát se. To už mu zůstalo metodou práce, i když si pak dopisoval s několika desítkami respondentů a odborníků z mnoha zemí. Tento svazek je proti předchozím rozsahem malý, ale obsahem velký. Bohužel se pan docent už nedožil jeho závěrečných úprav a redakcí. Nemohl na poslední chvíli něco doplnit, ale je v něm všechno co připravil ať písemně nebo ústně.

Když jsem mu jeho rukopisy, poznámky a zápisy v devadesátých letech nosila přepsané na počítači a na začátku naší několikaleté spolupráce jsem ještě neuměla přečíst některé poznámky a odkazy a musela jsem se na ně zeptat, mluvili jsme nejen o konkrétním slovu nebo větě, ale o celém problému a pan docent stále hluboce soucítil se svými rolníky a napsané ještě doplňoval a dokládal příklady z osobních zážitků.

Pan docent si vážil práce druhého a nejdřív mi přepisoval texty na stroji, protože tvrdil, že přece nemůže chtít, aby někdo luštil jeho rukopis. Trvalo mi asi dva roky, než jsem ho přesvědčila, že opravdu jeho rukopis už umím číst a neměl by ztrácet čas přepisováním na psacím stroji. A také, že můj přepis na počítači je pro něj pracovní a určen k tomu, aby autor v něm dělal změny i když se mu líbí grafická úprava. Měl rád čistě udělanou práci a pěkné, vzhledné výsledky a velmi ho potěšilo, že se nám podařilo uspořádat početnou korespondenci, že jsem spolu nastolili určitý systém v materiálech k rukopisům, textových i kresebných. Nabídka Valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm na vydání této edice nás přinutila věnovat se postupně intenzivní přípravě jednotlivých svazků. Tato práce pro něj nebyla lehká, každou opravenou verzi měl potřebu ještě zase zlepšit a nebyť nesmlouvavých termínů (a posléze mé neústupnosti) připisoval, přepisoval a doplňoval by je snad dosud. Po odevzdání rukopisu se k němu ještě mnohokrát vracel, přestože bylo zapotřebí pracovat už na dalším – prostě perfekcionista. Práce pro něj a s ním byla sice náročná, ale zajímavá, poučná, často jsme spolu žertovali, nebo naopak seriózně něco probírali, nikdy to nebylo jalové povídání a vždycky jsme byli oba potěšeni dalším ujasněným problémem nebo kouskem uzavřeného textu – nevadilo mi, že uzavřeného jen do další korektury pana docenta.

Pan docent mluvil i v soukromí spisovně a zakládal si na své češtině, která ovšem dnes zní poněkud starobyle, přesto mi nechal jistou svobodu

v jazykových úpravách, neboť uznal, že nepíše pro své současníky, nýbrž pro lidi přelomu tisíciletí. Nevymýtila jsem z jeho textů jeho způsob užívání jazyka, protože by to pak už nebyl text pana docenta. Prosím, abyste jej takto přijali, jak jej on vyslal do světa.

Iveta Eclerová

SPOLEČENSKÁ STRUKTURA STŘEDOMORAVSKÉ VESNICE OD SKLONKU PODDANSTVÍ A ROBOTY

Evropská stará rolnická dědina byla opředena starými polovrchnostenskými svazky a vztahy, rozdělením rolníků na kategorie z dob nevolnictví, systémem držby půdy. V naší oblasti byla situace podobná, pokud hospodářsky vedoucí složkou na dědině bylo osedlé rolnictvo, kterému patřila lánová hospodářství, jejich díly nebo podsedy.

Sedláci – či jak se jim také říkalo – **osedlí**, drželi grunty, které byly svou výměrou polností vyměřeny většinou už tehdy, když se zakládaly osady. Podle rozlohy vzdělavatelných rolí byli buď celoláníky nebo obhospodařovali tři čtvrtiny či polovinu lánu. Tito sedláci převládali počtem nad prvními a v mnoha obcích nebyl ani jeden sedlák, jehož pozemky by dosáhly plného lánového výměru.

V kolektivu dědiny se sedláci zvali společně „**hruboosedlími**“, na rozdíl od „**maloosedlých**“ (Klvaňa) od zemědělců drobných – tedy nejinak, než jako se třídili kdysi ve venkovských městech na Moravě „hruboměšťané“, tj. držitelé domů na náměstí, od ostatních měšťanů a obojí pak společensky od všeho dalšího lidu žijícího ve městě.

V některých obcích stáli nad sedláky ještě tak řečení **dvořáci**. Většina držitelů těchto velkých selských statků byli v starší minulosti svobodníky a jako takoví odlišovali se svými značnými svobodami, jak od lánových sedláků, tak od rolnictva vůbec (Tvrď, 1804). V českých zemích jich nebyvalo nikdy mnoho (Krofta, 1949; Matějek, 1959). Krofta jich uvádí pro 17. století v Čechách asi na 750 rodin. Na Moravě jich bylo mnohem méně.

Na Moravě sídlili tito dvořáci zvláště hojně na Hostýnském Záhoří. Je příznačné, že v tomto kraji je nepatrné množství šlechtických velkostatků, avšak takřka v každé dědině dvořák. V žádné z těchto obcí se nevyskytují tyto dvě bývalé majetkové kategorie současně.

Zde se také dlouho udrželo v lidové mluvě někdejší společenské titulování dvořáků při vlastních jménech a příjmeních majitelů dvorství. Například neřekne se jinak nežli Smolka-dvořák, Smolková-dvorka, i když je v obci jen jediný nositel tohoto jména (Příkazy, Osíčko, okres Holešov). Podobně se označuje i jeho dospělý syn, nástupce v hospodářství. Druhorození synové se nazývají už jen po domu, například Jan Vaňků z dvorství apod.

Přesto, že stavovský podklad dvořáctví zanikl už někdy v 18. století, žila tradice jejich určitého společenského nadřazení namnoze až do poloviny 20. století.

Další takový přežitek, v povědomí kdysi privilegovaného postavení mezi ostatními poddanými, který se mezi lidem cítil ještě i v druhé polovině 19. století, byl na Hané spojen s držením usedlostí **půhončích** (Sobíšky, Radvanice, Hostkovice, Nelešovice, Knihničky, Dubčany). Půhončí doručovali půhony, dnes bychom řekli obsílky k soudu obžalovaným. Jejich povinnosti byly zaznamenány ve Zřízení zemském z roku 1535 pod písmenem A. Za tuto činnost zůstávali i s rodinami na svobodných gruntech, zapsaných v zemských deskách, a byli zbaveni robot a poplatků. Kdokoli by je chtěl z něčeho vinit, měl je pohnat před soud zemský, nikoli vrchnostenský a také oni měli právo viníka pohnat k soudu zemskému. Po roce 1607 byli přiřazeni ke svobodným dvořákům, což znamenalo, že jako přímí zemští poddaní platili berně a jiné daně panovníku a zemi na základě příznání, které za ně vydával komorník olomouckého kraje.

Snadnost jejich služby je jen zdánlivá, protože byli povinni půhon doručit ještě téhož dne do půlnoci se dvěma členy obecního zastupitelstva a dalšími dvěma svědky, bez ohledu na vzdálenost místa doručení a bez ohledu na to, že obžalovaní se před nimi skrývali.

S výjimkou tohoto nadřazeného postavení v kolektivu obce vyrovnávali se – pokud máme přímé zprávy – dvořáci stejně jako půhončí celým způsobem svého života se zvyklostmi spoluobčanů, takže v etnografickém ohledu je nelze řadit jinak než k venkovskému lidu. Nevytvořili (a pro svou nepočetnost ani nemohli vytvořit) v žádné obci v českých zemích skupinu, která by se dala výrazněji posuzovat v etnografickém nebo kulturně historickém smyslu.

Roku 1750 vlastnila celá obec půhončích (31 osob v šesti výše vyjmenovaných obcích) celkem:

- 1197 měr orných rolí,
- 494 míry úhoru,
- 60 měr zahrad,
- 44 měr pastvin. (Slavík, 1903).

Vydáním Obnoveného zřízení zemského na Moravě přestaly platit dosavadní soudní zvyklosti a na místo půhončích nastoupili komorníci.

Zvláštností byli **lovci** ve Stříbrnicích pod Buchlovem, pravděpodobně původně šlechtici, majitelé svobodných statků s povinností doručovat půhony a zasedat jako přísedící soudu, kdykoli pán na Buchlově osadil „lovecké“ právo, které soudilo hrdelní zločiny.

podsedníci – podle držby polností byli střední majetkovou vrstvou

Průměr jejich orného pozemkového vlastnictví byl vždy menší, nežli činila výměra půllánu příslušné obce. Historicky jsou podsedky hospodářskými jednotkami obvykle mladšího původu než grunty. Vznikaly vyčleněním,

dědičným či jiným majetkoprávním odštěpením z velkého selského hospodářství, například z celolánního fojtství nebo rychty, ale někdy i z majetku obecního (Krofta, 1949).

V Listináři Selského archivu stojí: „ale podsedkové, kteří mají nivy a končiny rolné, dva společně jednu slepici a čtyře zahradníci také jednu. Pakli by který podsedeck nivy nedržel, aniž končin rolných měl, v tom se má zachovati jako zahradník“ (Přáslavice u Kroměříže, 1507).

Společenským zařazením se podsedníci přikláněli vždy více k „hrubosedlým sousedům“, než k ostatním drobným rolníkům, bez ohledu na to, jestliže majetek některého chalupníka vzrostl postupem doby na roveň podsedníku nebo jej i daleko předčil. Tak jako je v rolnickém hospodářství v lánových výměřích značná nejednotnost, rozrůzněná oblastně, tak nebyla také pevná výměra pozemků ani ustálený název pro podsedníky. Jednou je podsedník zván **čtvrtláníkem**, jindy **zahradníkem**, což může značit totéž, ale i dvě zřetelně rozdílné majetkové kategorie.

„Roku 1590 byl prodán grunt Bartoškův s lánem polí a podsedkem se dvěma vozy, se trymi konimi, pluhem, se dvěma branami.“ „Roku 1591 prodán grunt s 1 lánem rolí, s podsedkem a přidanky 4 koní, 1 vůz velký a 1 vůz kočí s rystuňkem co k vozom a na koně náleží, vovce 3, pluh, brány.“ (Josef Pátek, Obec Heršpice 1928).

V takovém případě je zahradníková usedlost výměrou polností menší než podsednická.

Rozlišování mezi **podsedníkem** a **chalupníkem**, **podruhem** a **hoferem** bylo kdysi jasné, ba dokonce se cítil rozdíl mezi **hoferkyňí** – ženou hofera a **hofravou** – vdovou po hoferovi. (V Osíčku v řeči starší generace slýcháno ještě v letech 1930–40).

Postupem doby, zejména však od sklonku 19. století, kdy se šířilo nabývání orné půdy bezzemky a chalupníky, setřel se kdysi zřetelný smysl v rozlišování mezi **chalupníkem** (majitelem chalupy s polnostmi až do výměry čtvrtlánu), případně **zahradníkem** (což značilo někdy totéž, jindy už čtvrtláníka) a **domkařem**, který nemíval původně nic víc než domek bez orné půdy.

Protože se ze všech těchto tří majetkových skupin rekrutovali **podruzi** (z oné poslední nejvíce), došlo v dnešním lidovém prostředí k nepřesnosti, a tudíž k častému zaměňování těchto dvou názvů, a takřka k úplnému zániku povědomí oněch rozdílů podle majetkové podstaty. Zřetelně se udržel jen rozdíl mezi podsedníkem a skupinou všech ostatních drobných lidí, o kterých byla zmínka.

Chalupník míval v popisované oblasti Moravy nemovitost, pozůstávající z obytné budovy a obvykle i z pozemku, zastavěného tímto příbytkem.

Bylo-li u chalupy něco orné půdy, patřila k ní i malá hospodářská zástavba. Mezi jednotlivými chalupníky se činil rozdíl podle toho, zda a kolik kterému patřilo obdělavatelné půdy, a podle toho, zda chalupu vybudoval na pozemku svém, čili jak se říkalo na svobodném nebo propůjčeném (dominikálním, obecním, farském apod.).

Tak jako vrchnosti osazovali chalupníky na svých pozemcích, aby i těmito lidmi zvýšili svůj dlouhodobý důchod, podobně a s tímž zájmem na poplatnosti osazovali na obecních pozemcích své chalupníky a domkáře obce a na soukromých pozemcích jednotlivé nestavovské osoby. Tím způsobem se rozšiřovaly nebo vzrůstaly zejména v 18. a 19. století čtvrti chalupnické chudiny, zvané „Obecnice“, „Domky“, „V chalópkách“ apod. Jsou seskupeny buď na okraji bývalého jádra dědiny nebo vytvořily hustou zástavbu návsi. Typické příklady takové zástavby jsou ve Vítonicích, Horním Újezdě okres Holešov. Tato otázka je významná pro výzkum půdorysného vývoje vsi a lidové architektury vůbec.

Protože šlo o několikrát propůjčovatele půdy k zastavění, došlo v obci nejednou ke spletné situaci, neboť část chalupníků či domkářů mohla být (mimo ty, kteří stavěli na pozemku svém čili svobodném) dominikální, část rustikální a v ní případně ještě i dále dělená, takže i poměr užívání občin (zejména pastev) byl na tomto základě v robotní vsi různý a pro tuto složitost pak často předmětem tuhých a po generace se vlekcoucích sporů.

Po příkladu šlechty si počínali v 18. století v osazování chalup dvořáci a svobodní fojti. Někdy šlo o proces vyvolaný chudnutím a zadlužeností, (Prasek, 1903) a to tou měrou, že Marie Terezie vydala roku 1752 patent proti drobení svobodných statků dvořáckých – „poněvadž se na Moravě pozorovalo, že mnozí z dvořákův, púhončích nebo svobodných sedlákův – nejenom dvory a grunty na rozličné chaloupky rozdělili a říkajíc, celé dědinky z nich udělali“ (Prasek, 1903). Podobně si počínali i sedláci jakožto „obec“.

Topolany u Olomouce rozprodaly v letech 1755–1791 část obecních pozemků na 19 chalup. Senička u Litovle v letech 1761–1786 na 11, Mezice v letech 1761–1789 prodaly obecní trávník k 10 chalupnickým obydlím. (Prasek, 1902).

Z těchto nových „světnic“ či „chalópek“, jak se jim na Hané říká, platili takto osazení chalupníci do obce stálý roční plat, spojený s držbou této nemovitosti. Příkladem může svědčit zápis z obce Mezic u Litovle: „Léta Páně 1776 dne 9. máje Jiřík Babička kópil nějaké místečko od celé obce mezické na trávníku (tj. na občině, na pastvině ležící nejbliže obci) na 8 sáhův zděli a 5 šířky (přibližně 14 x 9 m), a to na budoucí časy při dobrém chování. Tak on je povinen dávat ročně platu 3 rénský, von i potomci jeho, tj. obci mezické.“ (Kniha zápisů obce Mezic u Litovle).

Z roku 1808 pochází svým způsobem zajímavý dokument psaný nářečím: „Kup Francka Šlahářeka z Lověšic na chalópku“, v němž se praví: „Dyby ale nemohl obecního platu složit, alebo dyby nechtěl dať, alebo dyby se nepoctivě choval, alebo dyby nejaký zlodějstvo u něho se zhlledalo, alebo karbanstvo u sebe přechovával, tak bude měť obec právo tu chalópku prodať a jeho pryč odpravit“ (Batocha, 1906). V případě, že plynula z nového chalupnického osazení nesporná výhoda sedlákům, byl postoj obce k žadateli příznivější, ne však bez výhrad do budoucna. Tak tomu bylo, když si roku 1742 zjednávala zmíněná obec mezická kováře: „Václav Lesák, svobodný od poddanství, svého řemesla kovář, nás uctivě žádal, aby chom jemu na naší poctivé obci na jeho vlastní outratu místo podstúpili. Takovou žádost uctivou jemu jsme odepřít nechtěli, nýbrž na sedum sáhů dlouhý, na 3 sáhy široký (přibližně 12 x 5 m) místo, který beze všeho platu okrem jednu zpívanou mši svatou když každoročně za poctivou obec sloužit dá ... Též jeden kus hovězího dobytka beze všeho obecního placení moci uživati míti bude. Pakli by více než jeden kus dobytka choval, tak jako jeden jiný hofer v platě potahován bude.“ Dále se pak praví, že kdyby po smrti komukoli chalupu odkázal, „ten napotom každoročně 2 rejnské poctivé obci platu dávati povinen býti má.“

Současně s takovými zájmy se však uplatňovala praxe v selském prostředí i odjinud známá (a uplatňovaná bez rozdílu vůči všem neosedlým, zejména však vůči řemeslníkům ještě i v období mezi oběma válkami), v níž se žadatelově prosbě vyhovělo po značném zdráhání a za ztížených podmínek.

Sedláci většinou bránili růstu živnostenských podniků v obci, nesouvisely-li úzce s rolnictvím, neboť jimi sílila vrstva nezemědělských obyvatel, která často postupovala proti nim společně s ostatními bezzemky. (Výzkum brněnských předměstí 1951; též K. Langer, výzkum před rokem 1938).

Toho je také dokladem obšírný zápis z Holic u Olomouce: „Jest před nás úplnou hromadu předstúpil Jakub Šindel, ... žádající nás všech společně, aby chom jemu tu lásku učinili a dovolili mu, aby sobě mohl postavití světničku v obecním místě a na svoje peníze, že on chce poctivě obci dávat plat a povinnost, co následovať bude a všechno zachovávat, co jemu od poctivého úřadu v obci předepsáno bude. O tej jeho ale žádosti a prosbě tak se uradila poctivá obec mezi sebou a úřadem, že by nerádi svojim potomkům učinili po sobě nějaké pomluvy; tak mu to také přednešeno bylo; ale on od té žádosti a prosby neodstoupil, nýbrž zase jich poznovu žádal. Tak na jeho prosbu mu odpověděno bylo, jestli chce na všechno se uzvolit a zachovávat, co jemu předepsáno bude od poctivého úřadu v obci, pročež on v to odstoupil. Tak myslíce a poradivše se mezi sebou, že velké vydání obecní následuje skrz rozličné dluhy a exekucí, jednotlivě tak se uradili z obce susedi by takové místo vyhlídli. A vyměřili a vyměřovali je tito susedi ... Za panským dvorem kus zdýlky na 6 a půl sáhy

a šířky na tři sáhy (zhruba 11,5 x 5 m). Tak sobě Jakub Šindel postavil světničku se síňí, chlív a komůrku. Z tej ale výstavy bude povinen dávat poctivé obci plat 4 rýnský peněz a jiné povinnosti, co následovat budou Z dobytka co vypadne, který se mu dovoluje chovat: jeden kus hovězího, jeden kus černýho a dvě husy a dvě slepice." Obec tedy využila naléhavého přání žadatelova a vyhověla mu za roční plat dvakrát vyšší, než býval v tom kraji a době žádán.

Z dějin jednotlivých vsí jsou známy případy, kdy i jednotliví faráři osazovali na farských pozemcích chalupníky za poplatnost. Roku 1776 „ujal Jan Válek jednu v dědině Sedlišť (okr. Místek) ležící při kostelním pak gruntě v nově zbudovanou chalupu, ... z čehož každoročně stálého platu kostelu Sedlinskému 3 R oddávati povinnen bude." Podobně se mluví ve Slušovicích roku 1774 o „staré a ztyřelé" farské chalupě, „Filip, kovář slušovský, z takovej prodanej chalupky dva rýnské platiti bude". Totéž se opakuje při jejím prodeji roku 1801 a vyměňuje se, že nová nabyvatelka má „chrámu Páně slušovskému každoročně budoucně z oné chalupy platu 2 fl, pravím dva rénský vídeňský valuty, na faru velebnému pánu odvést." Z této povinnosti se držitel chalupy vyplatil teprve roku 1904 složením 25násobného obnosu (42 K) a formální žádostí k olomoucké konzistoři. Mezi propůjčovatelem této půdy a chalupníkem vznikla vedle poplatnosti i určitá společenská podřízenost každého takto vzniklého malovlastníka.

Tyto doklady a nespočetná řada jiných, jež se čtou v archivních písemnostech našich obcí, svědčí, že každý, kdo vládl ve vsi dostatečně velkou výměrou pozemků – tedy hlavním zdrojem vlivu a moci ve své době – hleděl si zavázat něco chudého lidu a zajistit tak u svého statku sice drobné, ale trvalé bezpracné důchody. Nešlo vždy o záležitost minuciózního hospodářského dosahu, neboť v některých obcích se u farských hospodářství nahromadily takové, nebo jiné podobné důchody (například „železné krávy") v poměrně vysoký roční příjem. (Bartocha, 1927).

Fara v Bohuňovicích u Olomouce měla například na počátku 18. století celkem 26 „železných krav". (Registra purk. Rob. Želeckého z Počenic, opata kláštera Hradisko, z roku 1861.)

Útlak a daně, které uplatňovala vrchnost vůči poddaným v nejbohatším rejstříku různých platů a povinností, měly tedy svou obdobu i ve vrstvách rustikálních. Při částečné schematizaci tohoto stavu lze říci, že asi tak jako stála šlechta vůči poddanské dědině a těžila z ní právem utlačovatele a vlastníka velkých výrobních prostředků, tak vystupovali ve vsi dvořáci a sedláci buď společně jakožto „obec" nebo jako jednotlivci (svobodní fojti, rychtáři, jiní velcí sedláci) a posléze i fary vůči chalupníkům a bezzemkům. Daňová povinnost, kterou v duchu doby zřídili vůči svým chalupníkům za postoupenou půdu, měla týž vykořisťující záměr jako poplatnost ukládaná poddaným vrchností. Od břemen dominikálních nelišila se koncepcí, nýbrž jen menším množstvím a snad praxí jejich eventuálního vymáhání.

Kořistnické tendence majetkově silnějších vůči slabším probíhaly tedy regresivně ve všech vrstvách, až plnou vahou spočinuly na těch, jimiž končilo společenské dělení. Tento bezvýhodný stav chudých a jejich zatíženost četnými povinnostmi vyjádřil výmluvnými slovy lidové moudrosti písmák Jan Marcholt ze Spytihněvi u Napajedel, když ve svých pamětech poznamenal k roku 1771: „Tak přišly lumera. (V těchto letech zavedeno na Moravě číslování domů.) Poněvadž byl každý poznamenaný, (kontribuce obyvatelstva) nemohlo se žádnému nic slevit, ani chudobnému z těch hlav. (Daň z hlavy činila u osedlého 24 grošů, u hofera 12 grošů, u čeledi 5 grošů. Selský archiv I. 33). Chudobě zle; na výdělek žádný nevolá a krasť nedajů.“ (Odras další události toho roku, velikého hladu a neúrody způsobené povětrností.) (Kronika Spytihněvi).

Ne steskem, ale sžíravou satirou promluvili o svém útisku se strany selské „obce“ chalupníci ve Velké nad Veličkou: (Bartoš, MLP, 1032)

A vy sedláci	Ti chalupníci
vy ste lajdáci,	jako slavíci
vy ste ti nájhorší;	počali sa im smáť,
uvalujete na chalupníky	že oni mosá na selské chlasty
velké kontribucí.	své ženy poprodat.

Šest grošů z krávy,	Pudmistr praví,
aj kopy slámy,	že on to spraví,
půl kopy z telete	že sa to mosí dať;
a tolar z husi,	že dyby měli ti chalupníci
to býti musí,	své ženy poprodat.
pět grošů z prasete.	

Pro úplnost třeba uvést také tak zvané **familianty** (emfyteuty), kteří byli dědičnými nájemci dominikální půdy, postoupené jim jakožto bezzemkům v letech 1770–1790 při parcelaci dvorů ve výměře malých hospodářství, většinou čtvrtlánů. (Prasek, 1902). Označení familiant a „Familié“, „Ve familiích“, jakožto části osad, udrželo se na Moravě dodnes.

Bezzemci – vedle držitelů půdy gruntovních a podsednických výměr a vedle chalupníků žili v obci i hoferi, úplní to bezzemci. Z jejich rodin se doplňovaly řady námezdně pracujících, různí služebníci obce (pastýři koní, skotu, ovcí, vepřů, hus, ošetřovatelé plemenů, hotaři a obecní sluhové), dále služebníci kostela – kostelník, zvoník a hrobař. (Sedlák nesměl být za robotních dob kostelníkem, neboť by pro častou povinnost ke kostelu zanedbával robotní povinnost.) Z rodin bezzemků pocházel většinou i řemeslnický dorost a lid jdoucí světem, ať už za živností nebo z nedostatku jakékoli obživy. Hoferi a jejich děti dorostlé k práci tvořili hlavní pracovní rezervu statkářských a selských hospodářství. Pokud se stávali řemeslníky, pracovala z nich většina jako řemeslničtí dělníci. Samostatně pracujícími mistry se stávali totiž více jen příležitostně a tehdy, kdy zřízení živnostenského provozu nevyžadovalo vyšší pořizovací a provozní kapitál.

Z dnešního hlediska zdálo by se zvláštní postavení, jež zaujímali v poddanské vsi hořeři a ti chalupníci, kteří se jimi stali jako druhorození synové příženěním nebo zákupem poté, když se v držení nedělitelného otcovského statku uvázal jejich nejstarší bratr. Tato majetková praxe je stará a byla kdysi všeobecná. Tak ji mimoděk uvádí sněmovní zápis z roku 1538 při opavských cedulích střeleckých, jenž praví: „A jestliže by který usedlý člověk v kteréj dědině aneb jejich synové, tudíž hoferové“ (atd. Soudní registra, Opava).

Přes svůj selský původ nepoživali tito obyvatelé v obci jiných výhod, než jaké jim příslušely z chalupnického vlastnictví nebo hoferství. Ve většině případů – pokud neměli vlastní chalupy – zůstávali v otcovském domě v podruží, a jestliže je nezískali ani jinde v obci, nevyučili se řemeslu a ani nezískali jiné zaměstnání, dožili, nemohouce založit vlastní rodiny, u bratra jako levné pracovní síly a trpění členové rodiny. Preferování dospívajícího prvorozence mezi ostatními dětmi bylo pro tradiční selskou rodinu charakteristickým znakem. Jeho přežitky neztratily v mnoha rolnických rodinách na váze ještě ani po druhé světové válce a zanikly beze zbytku teprve likvidací soukromého zemědělského podnikání, ztrátou půdy jako dědičného předmětu.

V tomto starém majetkoprávním opatření spočíval sociální kořen tíživé praxe na dědině, že otec popouštěl hospodářství synovi (čekanci) někdy až za 10–15 let poté, co jej oženil, aby mohl při svém rozhodování lépe opatřit a vybavit i své další děti. Z nedostatku půdy jako zdroje obživy plynula i několikerá jiná zatížení nastupujícího hospodáře břemeny dlouhodobého charakteru, jako například spoluužívání domu a části polností výměnkářem nebo mladšími sourozenci na dobu dožití apod. Mladý hospodář převzal někdy povinnost poskytovat bydlení a výživu současně dvěma generacím výměnkářů (otci a dědovi), jindy závazky vůči sourozencům, jež nebylo lze vyplatit penězi. Tak například se otec rozhodl žít s mladými hospodáři „v jizbě a při stole“, to značí, že nadále bydlel v hospodářově světnici a stravoval se společně s jeho rodinou a výměnek („chalópku“ – obydlí pro výměnkáře na gruntě) vymínil pro druhorozence bezplatně na dožití obou manželů (nikoli však jejich dětí). Tyto „dvě duše“, jak se říkalo v českých zemích, užívaly někdy i bratrových polí bezplatně a bez povinnosti námezdné práce při hospodářství i nějakou menší výměru polí.

Obvyklejší byla ta praxe, že v uprázdněném výminku bydlel druhorozenec s rodinou – nedostal-li se na chalupu – a pracoval u sourozence jako podruh. Toto podružství se však nevázalo vždy na příbuzenský poměr ani na hofery. Stejně jej uzavírali domkáři a někteří chalupníci nebo lidé vyučení řemeslu, jestliže neužívalo jejich rodiny. Podružský poměr vznikl a udržoval se v závislosti na potřebě pracovních sil v hospodářství, takže některý hospodář měl i dvě či tři rodiny podružské a jejich potřebu řídil dospíváním vlastních členů rodiny v pracovní síly. Podružství bylo obou-

stranně vypověditelné a jak bylo zvykem, obnovovalo se formálně každým rokem.

Pracovní síly hospodářovy a podruhovy rodiny tvořily pracovní jednotku při hospodářství. V době, kdy půda byla hlavním, takřka jediným, výrobním prostředkem a využívala se většinou extenzivními způsoby zemědělské práce, bylo toto pracovní sdružení na rolnické jednotce pro obě strany nezbytné. Nevýhodnost podruhovy úlohy byla ovšem trvalá, závislá na lidských vlastnostech a vůli hospodářově. Likvidace podružství jakožto pracovního vztahu vykrystalizovala teprve, když průmyslová revoluce v 19. století zasáhla rozhodným způsobem i do soukromého rolnického podnikání a nutila sedláky k úspoře pracovních sil.

Vztah chalupníků a hoferů k hospodáři, jejich podružství nebo jiné formy námezdného zaměstnání chudiny u sedláků vykazovaly ovšem řadu místních forem, nejen ty, které tu byly zmíněny. Je to nezpracovaný soubor otázek, v nichž historicko-materialistický pohled na vývoj společnosti zemědělského venkova donese mnohá nová zjištění a zkoriguje starší idealizující práce o tradičním, patriarchálně tichém životě na venkově.

Zmíněné krevní příbuzenství mezi sedláky a chalupníky (respektive hofery) na jedné straně, na druhé pracovní vztah a ostrý majetkový a společenský rozdíl, vzniklý mezi sourozenci dědictvím otcovského hospodářství, přispíval, jak už byla zmínka, k vytvoření onoho zvláštního společenského prostředí s nikdy neutuchajícím sociálním napětím uvnitř rodin, a přesto trvání zvláštní rodinné soudržnosti. To charakterizovalo vesnici do doby, dokud se pro chudý lid nevytvořilo vedle obdělávání půdy dosti jiných zdrojů obživy. Na Hané trval tento stav asi do let 1860–1880.

Podle představ starší zemědělské dědiny bylo chalupníkově či hoferovo postavení u sedláka – měřeno zajištěním životního minima – stálejší a trvalejší povahy, nežli byl pracovní poměr dělníka v továrně. Určitá dělníková nezávislost na tomtéž pracovišti, jeho rostoucí politické uvědomění a akce dělnictva, směřující proti vykořisťovatelům a maloměšťácké mase vůbec, tedy i proti sedlákům, jako její nejhojnější složce a posléze odlišný způsob života továrního dělnictva, stavěl novou a stále vyšší přehradu mezi sedláky a dělníky z průmyslu. Přezíravý poměr sedláků rostl vůči nim a zejména na přelomu 19. a 20. století nabyl v některých krajích Moravy a Čech zcela osobitě vyhraněných forem. (Langer, 1938).

Naproti tomu vůči zemědělskému dělníku – ať už to byl chalupník, hofer nebo sezónní nádeník – udržoval sedlák vztah zdánlivé sounáležitosti, daný půdou. (Někdejší politické heslo: Venkov – jedna rodina). Je pravda, že v některých případech, jež plynuly z morálních hodnot jednotlivců, se vytvořil a trval v některých hospodářstvích poměr až jakoby patriarchální podoby. Právě pro tyto individuální případy posuzovali někteří autoři vztah mezi hospodáři a dělným lidem pro starší dobu vůbec velmi kladně

a zevšeobecňovali jej. Realistický pohled na život vnášel však do těchto zpráv pravdu třeba rozporem. Například spolehlivý znalec života venkova své doby, Jakub Vrbas, píše: „Poměr mezi hospodářem a dělníkem byl upřímný a stálý: za jeden den jízdni práce nádeník dělal sedlákovi šest dní pouze za stravu.“ (Vrbas, 1930).

Jinak o tomto poměru mluví člověk z lidu: protože domkář neměl vlastní potah, musel se obrátit o pomoc k svému hospodáři. Sedlák obdělával chalupníkovi pole potahem za tak řečený **odděl**, tj. za námezdnou práci. Protože při gruntě se většinou celý rok obživily i chalupnické děti, byl chalupník zaměstnán u sedláka téměř nepřetržitě a o Vánocích přišel k hospodáři, aby učinili „pořádek“. Obvykle se srovnali takto: „Tys dělal mi (sedlákovi), já tobě (chalupníkovi). Si-li spokojené – já su.“ (Záhoří).

Služebníci obce a čeled'. Mezi lidem, který vykonával společné služby pro obec, stáli na prvním místě pastýři. Pro zvláštní hospodářský význam své služby požívali v obci poněkud odlišného postavení od všeho ostatního chudého lidu.

Pro odpovědnost, ale i proto, že o toto chudé, však jen z roku na rok zabezpečené zaměstnání, bývalo dosti uchazečů domácích, přijímaly se do služeb obce zřídka osoby cizí. Na Hané se k pastvě koní, jakožto nejdražšího živého inventáře, zjednával chalupník, který se osvědčil na svém i na cizím jako opatrný a spolehlivý hospodář. Místy pásli sedláci dokonce sami, střídající se po dvou dnech.

Pastýř koní (**koplař**), jakožto nejzodpovědnější ze služebníků obce, pásal za odměnu v penězích a jen zčásti za naturálie. Tím se vyznačovala také jeho společenská nadřazenost nad skotákem a nad ostatními pastýři (skotu, ovcí, vepřů, hus). Nejnižší mezi nimi nestáli – jak by se dalo očekávat – pastýři sviní, ale ovčáci (srovnej nápadnou shodu v beletristickém díle Illyése Gyuly: Lidé z pusty, Praha, 1957) a z nich opět ti, kteří pásli v horách (Fisser, Traktát VIII).

Protože hmotné postavení pastýřů bylo ve srovnání s velkou částí venkovské chudiny příznivější, a že za tuto skutečnost byli zavázáni (podle mínění obce) osedlým, nevyhnuli se ani tito chudí lidé roční dávce v selský prospěch. Skoták odchoval zdarma k výročnímu shromáždění obce kus rožného (rohatého) dobytka, pastýři drobných zvířat stanovený počet hus, ovcí či berana apod.

Společensky nejnižší postavení zaujímala v každé rolnické vsi **čeled'**. Tato složka venkovského obyvatelstva, počtem významná, pocházela z chudých rodin z obce. Stávali se jí obecní sirotci a nabízela se sama k práci z hospodářsky zaostalých krajů. Značná část služebního lidu nezakládala – jak praví staří pamětníci – „pro velikou chudobu“ ani své vlastní rodiny. Osedlí viděli sňatky tohoto lidu vůbec neradi a povolovali je

jen za příznivých okolností, když se tím neujímalo rolnickým a chalupnickým dětem podružství a bydlení, čehož v obci nebylo neomezeně. Obecně se říkávalo, že čeledí roste v obci další chudoba.

Proto ještě ve dvacátých a třicátých letech 20. století se představení obce úzkostlivě starali o to, aby svobodná čeleď, zejména pak muži, nenabylí tu nepřerušeným pobytem domovské právo, aby tak v nezaopatřeném stáří nepřišli obci k tíži. Každá dědina měla totiž dosti svých obecních chudých a ráda se k nim zbavovala všech, často i minimálních povinností. Vytvořila se také nepsaná úmluva mezi sedláky, propustit čeledína nebo služku ze služeb v rozhodném období pro nabytí domovského práva. Byl-li to pracovník dobrý, zajistil si jej sedlák po přerušeném pobytu znovu do služby. V ryze zemědělských malých obcích na Záhoří se tato praxe držela běžně ještě v třicátých letech 20. století.

Vrstva služebného lidu se podstatně zmenšovala od sedmdesátých let 19. století: jednak proto, že vzrůstající se industrializace a živnosti odčerpávaly nové a nové pracovní síly z venkova, jednak také proto, že svobodná dělba půdy zabezpečovala více dosavadní vesnickou chudinu a podporovala růst malých rolnických hospodářství. Od těch dob zůstávali také druhorození synové stále méně a méně hofery při rodném domě; přesto však kategorie cizích podruhů, kteří bydleli a živili se s celou rodinou prací u sedláka, vymizela na Hané a v Moravské bráně teprve po první světové válce, když muži přešli do mimorolnických zaměstnání a zbudovali si své chalupy.

Po první světové válce čeledi viditelně ubývalo. Sedláci zaváděli do hospodářství mechanizaci a na sezónní práce najímali raději ženy z domácností - podle sezónní potřeby. Mezi oběma světovými válkami se čeleď rekrutovala už jen z hospodářsky zaostávajících krajů, z Valašska, Slovenska a nepatrně z okrajových chudších oblastí Hané.

NEROLNICKÉ OBYVATELSTVO

V národopisném ohledu se na vesnici vytvořil zřetelnější odstup od rolnictva jen u příslušníků řemesel. Ovšem sotva byl patrný na malých vsích, kde jeden či dva řemeslníci (nejčastěji to byl kovář a příslušník dalšího, v zemědělství potřebného řemesla, například mlynář) nemohli v převaze rolnictva vytvořit vůbec žádnou společenskou skupinu. Zejména ji neposiloval kovář, byl-li, jak se často stávalo na hanáckých dědinách, zaměstnancem a služebníkem obce, přijatým do nájmu na obecní kovárnu a placeným třeba jen v naturáliích. Společensky významné postavení zaujal zámožný mlynář na vodním mlýně, ale nerovnali se mu mlynáři z větrníků nebo chudých, sotva obživu poskytujících mlýnců na horách. Ovšem mlýny většinou zakládaly vrchnosti, takže mlynáři nebyli majiteli mlýnů, dokud se nevykoupili.

Jen ve velkých dědinách a ve venkovských městech vytvořili řemeslníci takovou sociální skupinu, která se mohla vedle rolnictva výrazně uplatnit

svým hmotným postavením, nikoli – podle názoru sedláků – povahou práce. Společenské zařazení řemeslníka na rolnické vsi bylo úměrné jeho majetku, ale v soukromém mínění sedláka stál jemu blíže a téměř na roveň (a pak mezi ostatními řemeslníky opět výš) teprve tehdy, až nabyl orné půdy alespoň do výměry půllánu a teprve touto podstatou se přidružil k selské vrstvě.

Obchodníci jsou na malé vsi jevem poměrně pozdním. Objevují se v 70. až 80. letech 19. století. (V malých obcích jako v Osíčku, Příkazích, Libosvářích byly zřízeny prvé obchody teprve po roce 1900, v horských obcích i daleko později).

Hostinský byl většinou i rolníkem s menší výměrou, později současně držitelem řeznické živnosti, při čemž pole obdělával většinou námezdními silami.

Kněz, panský úředník a v poslední době učitel stáli jako vzdělaná, a proto osobitým způsobem respektovaná skupina mimo kolektiv zemědělského lidu a řemeslnictva. Sedláci je mezi sebou považovali za cizince a vážili si jich více pro úřední a společenský vliv než pro hmotná, u nich často nestálá vlastnictví.

Toto schéma vertikálního členění vesnického obyvatelstva podle vlastnictví půdy vytvořila už poddanská dědina. Společenské důsledky tohoto třídění ji však přetrvaly a jeho přežitky mizely jen po částech, zřetelně vždy až s každou odcházející generací. Tak přešly stopy starého rozvrstvení v celek dědiny přizpůsobené do období kapitalismu a podklad pro zánik je dán teprve tehdy, když revoluční zvrát vyvrátil z kořene kapitalistickou společenskou soustavu.

PROMĚNY SPOLEČENSKÝCH VZTAHŮ NA ZEMĚDĚLSKÉ VESNICI

Při sledování, jak přecházely přežitky společenských vztahů z poddanské vesnice do vesnice období kapitalismu a jak splývaly s formami a řádem jeho života, vyplývá poznatek, že tato doba sama dalším vyvrcholením protikladů budila současně progresivní síly odporu. Postavily se nejdříve proti vládnoucí vesnické vrstvě a nezadržitelně oslabovaly její vedoucí postavení ve vsi.

Příklady společenských důsledků soukromého vlastnictví půdy, které tu byly uvedeny, svědčí, že orná zem, jakožto téměř jediný, kdysi rozhodující výrobní prostředek, byla nástrojem, který stejně jako ve feudalismu, tak i v období kapitalismu udržoval větší či menší závislost bezzemka na jejím vlastníku. Byla v obou obdobích také nástrojem vykořisťování. Rozsah tohoto půdního vlastnictví byl a zůstal ještě na dlouho po roce 1848 měřítkem pro společenské zařazení příslušníka dědiny. Tento znak klesal úměrně s růstem průmyslu a pak již nezadržitelně s rozvojem zaměstnání

chudiny v dalších nových a nových oborech nezemědělské práce. Stará nadřazenost sedláků se tím ve velké části obcí snížila natolik, že nejen ztratili své vedoucí postavení, ale museli i posléze bojovat o svůj podíl v řízení obecních záležitostí proti početní převaze a stále a stále rostoucímu politickému vlivu malovlastnických rolnických vrstev a průmyslového dělnictva.

Jak se projevovalo v praxi života zvýhodnění a společenské postavení občana podle jeho pozemkového vlastnictví, o tom mluví staří pamětníci nezřídká i tvrdými slovy. Jejich tradice se shoduje s archivními doklady z obecních počtů a platů skládaných do obce a s dalšími písemnostmi místního významu, jež vznikly z hospodářské a správní činnosti obcí na konci 18. a větší části 19. století. Například v Obecních knihách dědiny Určic na panství Plumlovském lze číst, že sedlák, jakmile se stal výměnkářem, byl v dědině postaven na roveň hoferu a vůči obci povinen hoferským platem. Obvykle se však uplatnila taková praxe, s ohledem na původně selský stav nastupujícího výměnkáře, že se z poplatnosti vyplatil jednorázovým platem k dobru výborů, požádal-li o to osobně ve shromáždění.

Tak roku 1780 je tu zaznamenáno, že sedlák-výměnkář byl osvobozen od dávky za pastvu, „za kteroužto lásku on jedno vědro piva dal.“ (Obecní kniha dědiny Určic). Taková výhoda nebyla přičtena zestárlému chalupníkoví, a tím méně jiným obyvatelům, například řemeslníkům, nepatřícím mezi osedlé. Roku 1785 byl při úplném shromáždění osvobozen jiný výměnkář od platu za dobytek, který pásal jako jiní hospodáři na obecních pastvinách, při čemž „obec dovolila, aby on dvě husy v tom platu jak soused držeti mohl. Co by více husí vynalezlo, tak z takových jako jiný hofer platiti má“. (Obecní kniha dědiny Určic). Roku 1802 dal sedlák na výminku „za osvobození z lásky počestné obci a pro ouřad 8 másů“ (8l piva). (Obecní kniha dědiny Určic).

Výrazem třídního charakteru bylo v tomto starém pořádku vsi i tak řečené **přijímání za souseda**. Přijímanému se neopomenulo připomenouti – vedle obvyklých sousedských povinností a naučení o poslušnosti světské a církevní – i jeho společenské zařazení podle vlastnictví orné půdy a z něho plynoucí vztah k obci a jejímu vedení.

Do obce se formálně přijímal každý, kdo ze synů nastupoval na otcovo hospodářství nebo se přiznal či hospodařil doma nebo v jiné vsi, vystavil si svou chalupu apod. (Přijímání za souseda se uskutečňovalo většinou v masopustním zasedání obce, vždy po třech letech). Stejně tak se odstupovalo na výměnek formálním aktem, například v Loukově u Holešova předstoupil hospodář před výbor, oznámil svého nástupce, poděkoval sousedům „za lásku“ a podáním ruky poctivě odešel z „obce“, tedy z řady aktivních hospodářů-sousedů. (Podle sdělení pamětníka Ant. Pecháčka z Loukova, okr. Holešov, zápis z roku 1945). Od té doby také přestal zasedat mezi výbory, ale požíval práva starých hospodářů svědčit jako pamětník v eventuálních sporech o hranice polností, o právu pastev

apod. Ve Vítonicích (okr. Holešov) se tento formální akt dál naposled roku 1903 (Zámorský, 1903).

Kdysi se při této příležitosti vyřizovaly i platové povinnosti nového výměnkáře za povolené pastvy, osvobození od poplatku za ně nebo jiné výhody, jichž užíval „z dobré vůle obce“ jako bývalý sedlák.

Přijetí za souseda a do svazku obce pokládali lidé za vážnou občanskou záležitost, činily se o tom zápisy, například v Holicích roku 1767, Polkovicích u Olomouce 1823, (Selský archiv, 1904), zachovaly se i doklady vyhotovení písemných řádů pro tento akt, například v Břestu u Kroměříže z roku 1832, (Selský archiv 1905) a samy vrchnosti sledovaly do jisté míry dodržování pořádku přijetí za souseda (viz Artikuly pro dědinu Mezice, vydané provisorem Tadeášem na klášteře Hradisku roku 1732. Selský archiv V. 226). O významu tohoto aktu svědčí pozoruhodným kulturně-historickým detailem Kniha obce Mezic u Litovle, která zápisem z roku 1732 cituje instrukci, udělenou této vsi vrchností (klášteřem Hradisko): „Při koupení nebo nastoupení gruntu selského neb zahrady má každý při svém příjmení, které on po svém otci má, zůstatí a žádného jiného příjmení od sousedův jemu dáno býti nemá, ani se trpěti“.

Akt přijetí za souseda je, jak po stránce právních lidových zvyklostí, tak po stránce obřadní, slovesné a společenské, zajímavým jevem historickým a etnografickým. Jako lidový jev je ve svých formách a jednotlivostech – jak tomu obvykle bývá – v různých krajích odlišný a v prostředí staré vesnice se vyvíjel tak, jak jej formovaly zvyklosti a místní zájmy vedoucí vrstvy vesnice. Zejména se různí formou provedení, výší platu za tento příjem a libovůlí v uložení poplatku přijímaným občanům podle jejich majetkové podstaty. I o tom je dosti dokladů v obecních písemnostech, jak se obec usnášela nejen o výši a druhu platů, ale i trvání platnosti usnesení, jež vyšla z vůle obce. Roku 1845 byla sepsaná „Promemoria“ ve věci přijímání sousedů ve Studenci u Prostějova a v ní se praví: „Toto nadepsané Promemoria je roku 1845 změněno a zůstatvat bude až do času, kdežto se obyvatelům líbit bude nový pořádek zavést aneb jináč ustanovit dle libosti“. (Selský archiv, 1905).

Poplatek stanovený novému obyvateli za přijetí do obce byl většinou jen peněžní, z něho se platily výdaje na obecně prospěšné věci. V praxi šlo o zcela nepokrytý osobní prospěch vedoucí selské vrstvy, o prospěch, na němž se nepodílel nikdo z chalupnických malovlastníků a tím méně ostatní nemajetný lid. Druhy požadovaných úplat, podíl peněz a naturálií, jakož i vyšší požadavek na ty, kteří přišli do vsi odjinud, mluví přesvědčivě o zájmu osobním, nikoli veřejném. (Horlení proti tomuto zlořádu viz zejména u Skopalíka, Paměti).

Stejně tak svědčí o libovůli, jež těžila z rozhodujícího postavení vedoucí vrstvy vůči ostatním. Tak se roku 1730 stala v Dubanech u Olomouce

domluva, kolik kdo bude povinen složit „příjmu“ za přijetí za obyvatele z gruntu:

- 3 vědra piva, totiž za příjem (tj. za přijetí za občana),
- za mino (tj. za jméno, viz blíže o zákazu dávání jména od sousedů při přijímání do obce, jak proti tomu horlí provisor kláštera Hradisko roku 1732),
- za oběd (poplatek za uctění výboru při aktu přijímání za souseda). Všeho vsudy 10 vědýrek, každé vědýrko 15 grošů, činí v sumě 7 R 30 kr.

z podsedku:

- za mino (jméno) půl vědra,
- z příjmu půl vědra.

z chalupy:

- za oběd 1/2 R.
(Je příznačné, že chalupník a hofer neplatili „za jméno“).
kdo dostává místo po otci, dá dva másy kořalky.
(Kronika obce Duban).

V Studenci u Prostějova bylo o tomto pořádku učiněno několik zápisů: „Půlláník když se bude přijímat do obce za souseda, bude povinen do obce 6 R 24 kr., zahradník bude povinen do obce 3 R 24 kr. nechť je pivo v jakéj kolivěk ceně. Stalo se roku 1783.“ (Paměti obce Studence u Olomouce).

Roku 1845 se tamtéž stanovilo, že „každý cizí, který se buď přižení aneb sobě v obci půllán neb zahradnické místo koupí, bude povinen příjemné do obce složit na penězích tolik, co 4 vědra piva koštují, a totéž, když se přižení, jak zahradník tak pololáník. Co se ale dotejče zdejších obyvatelů, to bude v povinnosti, jak pololáník, tak zahradník příjemné do obce dát 2 zl. 34 kr., pravím dva rýnský třicetštyry kr. do obce složit a co se týče chleba a tvarůžků, to dá, jak cizí tak zdejší jednak, a to sice dva pecny chleba a 2 kopy tvarůžků. Pro órad bude v povinnosti složit 1 zl.“

V roce 1861 se zápisem stanovilo „jak mnoho který sósed má dát příjemné, když za souseda je přijat domácí, jak zahradník, tak pololáník, pozůstává dvě vědra piva, 2 pecny chleba, 2 kopy tvarůžků. Dál to bude pozůstávat na dorozumění sousedů při změně dálejšího pokračování.“

V četných dalších příkladech toho druhu se pravidelně požaduje dvojnásobně vysoká povinnost platu na občanech přicházejících do obce odjinud, jakožto cizích.

V Břestu u Kroměříže se dohodli roku 1832 takto:

„zdejší sedlák dá za přijatou

- 2 vědra piva,
- 1 más kořalky do každého desátku,
- 3 másy óradom, a sice 1 más dobré a 2 másy ordinární,
- 2 pecny chleba,

70 tvarůžků,
 a cizí souseď dá:
 7 věder piva,
 1 más kořalky do každého desátku,
 3 másy ořadom, a sice 1 más dobré a 2 másy ordinární,
 7 pecnů chleba,
 70 tvarůžků, tj. sedlák jako podsedník.

hofer:

na místě obecním dá 1 vědro piva,
 na svobodným místě 2 vědra piva.“

(Kniha obce Břestu u Kroměříže)

Stejnou formální cestou přijímali sedláci do obce podsedníky a jak svědčí některé zprávy z tradice, i své – tj. z místní obce pocházející – chalupníky. (Horní Nětčice, okr. Hranice, podle pamětníka J. Pospíšila).

Služebný lid se do obce nepřijímal, neboť ji podle domněnání osedlých osob spolu netvořil. Byl tu cizincem, byť v obci prožil od nástupu do služby ve svém mládí třeba i celý další život.

Podstatně se jeho postavení v tomto směru zlepšilo, když se oženil. Toho ovšem nebylo dopřáno každému, neboť v takovém případě si musel předem zajistit hoferství – práci a bydlení u některého sedláka. Na to se dostavil v obvyklý čas před úplnou obec a tu formálně prosil přítomné sedláky – v některých obcích se tak dalo na kolenou – aby ho vzali „do čísla“, tj. za hofera. Jakmile jej sedlák, s nímž byl smluven, přijal pod střechu tímto veřejným slibem, byla žadateli připomenuta prokázaná dobrá vůle obce a hospodáře a uděleno mu naučení o občanské povinnosti. Takový služebník se obvykle usadil v obci natrvalo.

Roku 1923 publikoval podobný doklad z Rymnic u Holešova Šmejda (Vlastenecký věstník mládeže župy olomoucké, 1923). Na Holešovsku se tento akt praktikoval do let 1870.

Ze Záhoří je toho doklad z paměti osmdesátiletého občana V. Fabiána (zápis z roku 1942), který byl ještě přijat do obce touto tradiční formou. Pro Hranice svědčí podobně pamětník F. Pospíšil z Horních Němčic (výzkum 1948). O analogii z jižních Čech píše T. Planský (Český lid, V, 1896.)

Jako obec se snažili osedlí za každou službu, za schválení kupu nebo za každou jinou i nepatrnou výhodu, třeba jen za povolení otáčet se na obecním trávníku za stodolou s prázdným vozem (Kontribuční kniha obce Pravčic, 1731), vyměřit žadateli poplatky, někdy i s malou služebností, a případně uložili jej za povinnost i každému novému nabyvateli této nemovitosti. Například roku 1861: „Zahrada Franc přikópil válek od France Přikryla za půl vědra piva. Kdo na té chalupě bude, každé nové

hospodář bude povinen vědro piva obci mimo přízeň.” (Kontribuční kniha obce Pravčič). Poplatek i vyměřený většinou v naturáliích (pivo, chléb, tvarůžky), patřil „obci”, tj. osedlým, a nebyl nikterak zamýšlen k posile finančního hospodaření obce.

Z pozice vedoucí vrstvy přistupovali sedláci také k úkolům zjednat osoby pro služby placené obcí. Především se hledělo k tomu, aby v dědině byl kovář, avšak ne na své vlastní kovárně, ale raději na obecní. Proč, to vyjádřil třebětický sedlák, pišící zeti do Záhlinic: „První chyba bude hned, že chcete kovářnu prodat na budoucí čase, lebo to je zle, v keré obci je kovář nad obcú pánem, když mu obec nesmí nic poručit.“ (Výminkář František Fuksa, sedlák z Třebetic u Holešova, píše svým dětem do Záhlinic roku 1834, proti jejich úmyslu vykoupit se z roboty a zavést některá nová hospodářská opatření. Skopalík, Památky, přetisk též u J. Vyhliďala, Z hanáckých dědin a měst, II, 10).

Zvláštní zvýhodnění si zabezpečovala vedoucí vrstva v obci při obecním hospodářství a trvalo někde až do první světové války, než se podařilo vymýt alespoň hrubé nedostatky a hospodářskou nedbalost v obecní správě.

Takové obecní hospodaření připomíná v Archlebově zapsaný posměšek:

Pan přednosta s volma jede
náruční se na ně směje.

kampak, bratře, jedeme?

Koho sódit budeme?

(Vrbas, Ždánsko 108.)

A bék praví: bu, bu, bu,
věčí dělat nebudu.

páni voves poprodali,

plevama mně krmili.

Snad nejdéle trvala svévole v kořistnické praxi v dražbách, z nichž plynul obci příjem v hotových penězích. Volila se forma vzestupná či sestupná. Při prodeji trávy z obecních luk vyšlo se například z hlubokého minima, aby dražební cena píce zbytečně nevystoupila, ale v téže době se dražily cestou sestupnou roční paušály za služby zadávané obcí jen chudšímu lidu. V existenční nouzi slevovali pak z těchto nízce vyměřených limitů uchazeči o službu ponocného, hotaře, obecního posla, zvoníka (v obci, kde nebyl farní kostel), pastýře (v posledním čase, kdy pásal za plat), školníka a případně i dalších jiných, někdy až na nedůstojné minimum. Celkem ojedinělou výjimkou sestupné dražby, jež mohla postihnout nepříznivě i selské zájemce, byla dražba paušálu za ošetřování plemenných zvířat. Tu sledovali i selští dražitelé (pokud stálým ošetřovatelem nebyl pastýř), neboť nouze o hotové peníze bývala tuhá ve všech středních rolnických vrstvách, zejména v letech krize.

V předchozích kapitolách byla zmínka o tom, že sedláci a podsedníci se cítili jedinými oprávněnými představiteli obce. Proto z jejich řad se volilo představenstvo a obsazovaly významnější a všechny reprezentační funkce. Pro toto tradiční pojetí a pro praxi, která z něho plynula, a stejně tak

pro pomalé vžívání nových politicko-správních opatření trvalo toto v některých vsích až do počátku 20. století, než se chudý lid domohl alespoň poměrného zastoupení v obecní správě. (Viz žánrová líčení J. Vyhlídal: Pod hanáckou oblohou. 2. vydání, 1958).

Při jednáních celé vsi (a podobně při neúředních příležitostech) bývalo zvykem – běžně ještě v letech 1890 – že na čelném místě shromažďovací místnosti zasedl úřad, u předních stolů sedláci rozdělení v desátky (podle velikosti hospodářství), dále podsedníci a na bočních lavicích chalupníci a ostatní lid. Tento pořádek nebyl ovšem regionální zvláštností Hané. Praktikoval se i všude jinde. Emanuel Pátek: Obec Heršpice u Slavkova: „Při stole seděl hůrad, při dvou tabulích občané gruntovníci. Na stole ležely dva vruby, jeden na pivo, druhý na tvarůžky. Na ně značil hostinský útratu.“ Při společných záležitostech se jednalo pořadím jednak podle těchto desátek, jednak – při volbě do „obcí“ – podle rozdělení ve sbory. Nebylo náhodné, nýbrž odpovídalo společenské struktuře doby, že i volební řád, podle kterého se volilo naposledy v roce 1919, byl vypracován na majetkovém podkladu, že tedy hověl více zájmům majetných než nemajetného lidu.

Podle desátek se také svolávalo občanstvo k sýpce nebo k jiným shromážděním. Například ve Vítonicích u Bystřice pod Hostýnem vyhlášoval obecní posel ještě v devadesátých letech 19. století: „Dneska bude sýpka. Majó se dostavit do horní hospody hruboosedlí, do dolní maloosedlí“. (Podle skupiny vypravěčů, výzkum 1946, Vítovice, okres Holešov.)

Podle těchto desátek se na obecních lukách dražily nejprve jakostní plochy trávy, tímž pořadím se pronajímaly polnosti, v obecním lese se prodávala vysekávka palivového klestí, ale obyvatelé vsi, rozdělení podle majetku, se po skončení výročních shromáždění také odděleně bavili. Hody, doušky (obcházení a kontrola hranic zjara každého roku), hromady, ale zejména sýpka (sesýpání odměny v naturáliích obecním služebníkům, zejména pastýřům) se slavila rozděleně, hruboosedlí zvlášť od chudiny. V některých vsích, zejména nebyly-li tam dvě hospody, se chalupníci sešli mimo hostinskou místnost u některého z nich, nebo se rozcházeli k hostině rozdělení do desátek po domech a k zábavě se sešli v hospodě až navečer. Místní zvyklosti se navzájem lišily. (Vyhlídal, 1959). Nebyli-li v místě druhý hostinec, sedláci se nerozpakovali – jak toho máme doklad také z okolí Ždánic – chudinu z místnosti vykázat. Jakub Vrbas o tom píše: „Podíl na pitkách měli jen sousedé, chalupníci nikoliv. Těmto se po obecní hromadě před pitím řeklo: „Chalupníci ven. Nemáte tu co dělat.“ Žádný soused nesměl chalupníkovi z ustanoveného vína ani připít, sice zaplatil pokutu tolik vína, kolik bylo načepováno“ (Vrbas, 1930).

DĚLITELNOST ROLNICKÉ PŮDY A POSTOJ SEDLÁKŮ VŮČI PARCELOVÝM ROLNÍKŮM PŘI DĚLENÍ OBČIN V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Sociální rozdíly, které existovaly v 19. století a až do poloviny 20. století uvnitř kolektivu zemědělské vesnice, se vyhraňovaly každým ekonomickým obdobím – ať už to byly dočasné konjunktury či deprese. Působily v každé generaci na spád proměn starých tradic, posílily z hospodářství pracovní techniky rolníků a v komplexu progresivních sil doby ovlivňovaly též politické myšlení lidu.

Ze všech proměn hospodářského a politického rázu, jež se za tento čas uskutečnily, zasáhla do vývoje dědiny nejvíce ta opatření, jež souvisela s proměnami, zejména s dělením velkých rolnických hospodářství. Tento jev připravovala zemědělská praxe po dlouhá léta a lze jej pozorovat ve výrazné formě již v polovině 18. století. Zde byla o něm zmínka při dělení statků dvořáckých.

Pro starší držbu rolnických usedlostí platilo prakticky až do roku 1868, že žádné hospodářství nebylo v zásadě dělitelné ani dědictvím ani prodejem. Kup pololánního gruntu v Nezamyslicích roku 1785: ...„Nemá ani nynější ani budoucí držitel k tomu gruntu patřící a přikatastrované pozemní případnosti bez dovození vrchnosti odprodávati, tím méně opustiti.“ (Selský archív, 1905).

Roku 1786 založena na roketnickém panství dědina Henčlov (raabizací). Mezi ostatními povinnostmi nových osedlíků byl uveden zvlášť výrazně závazek nedělení usedlosti. (Orbtel, 1902).

Odprodat bylo možno jen pole svobodné (termín „svobodné“ pole, „osvobodit“ výměnek apod. žil do nejposlednější doby, i když už dávno zanikla původní podstata aktu), které je „bez všelikého platu a výsypu panského“ (Registra obce Byniny u Valašského Meziříčí, fol. 147, Domluvil, 44, 45), tedy role, které ke gruntu nenáležely, s nimiž majitel mohl „podle své libosti pokračovati a jako se svou vlastní činiti“ (Registra obce Hrachovce u Valašského Meziříčí, fol. 125, Domluvil, tamtéž). Taková role, rozšiřující nemovitostní podstatu, se koupila například od vrchnosti, ale i z majetku obecního. „Vacula Bartků koupil oné dvě čtvrti role svobodné za řeků Bečvů ležící, aby s nimi jako s vlastními a svobodnými vládnouti mohl, neb ty kúsky rolí jako i druhých sousedův z obecníc nadělané sou a za svobodné se užívají“ (Registra obce Křivé u Valašského Meziříčí, Domluvil, 131). Mohla se odkázat volným dědictvím a odkoupení od jiného hospodářství. Jinak přecházely gruntovní majetky na nástupce jako celek a bylo nemožné je bez schválení vrchnostenských úřadů jakkoli měnit. (Jde o období do vydání patentů o dědickém právu k selským statkům vydaných roku 1787, 1791 a všeobecný občanský zákoník z roku 1811).

Vývoj doby si však vyžadoval různé majetkové korektury původní gruntovní velikosti. Proto prvou podstatnou úpravu tohoto stavu povoloval u velkých selských hospodářství dvorský dekret ze 17. února 1753 (Chlumecký, 1848). Avšak tato rámcová směrnice se v praxi valně neosvědčila. Nebyla též bez rozporu v pojetí státu a v pojetí držitelů velkostatků. Stát viděl totiž v případném rozdělení příliš velkých rolnických jednotek možnost zvýšení populace, berního zisku i prospěch vojenský, vrchnosti se tím však cítily zkráceny ve svém zisku, neboť drobnější hospodáři, takto nově vznikající, měli nižší robotní povinnosti.

Po vydání tohoto dekretu docházelo často k jeho zneužití a k přehmatům. Mnohá velká hospodářství se podle něho dělila i na nesoběstačné jednotky, ba dokonce jen na tak malé, co by stačily k osvobození z vojenské povinnosti. Podobné množící se případy vyvolaly několik doplňujících nařízení, zejména dekret ze dne 14. září 1771, který praví, že se svolením gubernia nebo krajského úřadu smí být děleno celolánní hospodářství na díly menší než činí jeho čtvrtina, aby tak na vzniklých čtvrtlánech byla zachována ještě povinnost jeté roboty. Dvorský dekret z 18. května 1786 stanovil v té věci, aby „stav potahů, jenž před rozdělením se vynacházel, při všech dílech, dohromady je vezmouc, se nezmenšil“ (Krofta, 1949).

V kraji, kde rolnictví bylo jediným zdrojem obživy obyvatelstva, nemělo se sestupovat pod výměru 40 měřic (0,88 ha). Jinde, kde se lid živil vedle orby také jinou prací, povolovalo se dělení i pod výměru čtvrtlánu. Například v brněnském kraji dělo se tak na základě rozvinutého vinařství, v hradištském kraji proto, že lid doplňoval svou obživu formanstvím a různými domácími výrobami. Uvádí se, že tu malí sedláci nechávali pro tato vedlejší zaměstnání a pro nedostatek dobytka velký díl svých polností ležet vůbec ladem (Bauer, 1907).

Zájem státu, vrchnosti a poddaných rolníků byl v těchto otázkách ovšem navzájem v rozporu a zejména se strany rolníků docházelo - často v tiché dohodě a při úplatcích vrchnostenských úředníků - k překračování nařízení a k stavění krajského - jakožto dohlížecího úřadu - před hotovou věc (Bauder, 1907). Proti tomuto nežádoucímu drobení selských statků, jímž rolnictvo chudlo, a jak tvrdili soudobí ekonomové - zmenšovala se jeho produkční kapacita, obnovovala se pak až do roku 1848 dřívější omezující nařízení (Brauner, 1847). Zejména výrazně zakročili moravští stavové roku 1834 (Krofta, 1949). Praxe života si však vyžadovala už nové, radikální opatření v držení a obdělávání orné půdy. Hospodářská organizace pozdního feudálního období se v té době už nezadržitelně přežívala.

Po roce 1848 se zdálo, že reforma je už blížká. Proto sjezd rolnických a lesnických ekonomů, svolaný v roce 1849 do Vídně, se vyslovil pro úplnou dělitelnost selských statků, pro nabývání půdy domkáři a pro intenzivní hospodaření na malých hospodářstvích (Krofta, 1949). K vydání

příslušného zákona došlo však teprve roku 1868, (Říšský zákon rakouský z 27. 6. 1868 a zemský zákon moravský z roku 1868, český z roku 1869) v pobachovském liberalistickém období.

Zákony o úpravě dědictví a o svobodné dělitelnosti orné půdy se aplikovaly živelně, bez ohledu na jejich perspektivní dvojsečnost, a vskutku za nedlouhý čas, zejména v poslední čtvrtině 19. století se jejich nedostatky skloubily s obtížemi hospodářské krize a nebývalého zadlužení rolnictva. V tom čase se v kruzích ekonomů a politiků volalo znovu po zákonných opatřeních, která by zabezpečovala vytvoření kmenových nedělitelných rolnických usedlostí. Jimi se mohlo dojít k ozdravení rolnického podnikání.

V druhé polovině 19. století rozčeřila hladinu obce – víc než všechny tyto závažné zákonné úpravy – otázka užívání a správy obecního jmění a v něm především občiny – obecních pastev, luk, lesů, případně i jiných parcelních nemovitostí (rybníků) apod. Jestliže ve starší době musely obce (tj. osedlí rolníci) často urputně bojovat o tyto občiny proti vrchnostem, jež si nad nimi někdy osobovaly vrchní nebo spoluužívací právo (compassec), staly se občiny po roce 1848 předmětem neméně houževnatých sporů, a to mezi starou obcí a ostatním obyvatelstvem, jež podle nového obecního zřízení (z roku 1862) spolu tvořilo obec, neboť v ní bylo daňovým poplatníkem. Nepřesnost zákona o správě a užívání obecního majetku mluví v bodě občin jen o zachování „dosavadního obyčeje“. To ovšem podepřelo povědomí výhradního poměru staré selské vrstvy k občině a domněle ji opravňovalo k dalším jednostranným rozhodnutím. Tím se následně vyvolávala ostrá střetnutí se spravedlivým sociálním zájmem chalupníků a bezzemků. Spory se ostřily tím více, čím častěji se sedláci pokoušeli – většinou s úspěchem – převádět velké a jakostnější části těchto společných polností do svého soukromého vlastnictví a obracet je v orná pole, a tím více omezovali v tomto směru rolnickou chudinu.

Tak, jako mělo svobodné dělení selských statků dlouhý, hospodářskými důvody podložený vývoj, který v příhodný čas vyzrál v zákonné řešení, tak obdobně mělo svůj dlouhý vývoj i řešení těchto občin (Chlumecký, 1848). Vládním činitelům šlo při tom především o zvýšení výnosů v rolnictví (zvětšení orných ploch, vyšší ekonomizace) a o hlediska související s rozvojem populace, zájmy komerčními a vojenskými (Černý, 1924).

Předpokladem základního významu pro to bylo likvidování trojhonného systému orby a zavedení střídavého hospodářství. Toto předpokládalo zrušení extenzivních pastvin, zvýšení stavu dobytka a přechod k jeho pícnímu nikoli pastevnímu vyživování, zavedení jetele a dalších nových kulturních plodin. Jelikož v úhrnu této zemědělské reformy šlo též o výsostný zájem státu, připravovaly se tyto rolnicko-ekonomické úpravy též ústředně. Ekonomové z konce 18. a počátku 19. století je propagovali tiskem i vzorovou praxí (Werner, 1816). K likvidaci společných pastvin, jež tvořily

všude podstatnou část obcí, vztahuje se zákonné ustanovení z roku 1786 (Hložek, Zemědělská politika, 24. roč.) a 1770. Patent z 24. března a 24. září 1770 dává každému hospodáři volnost v tom, aby na svém pozemku mohl sít a sázet plodiny podle svého pořádku, aby dosavadní pastviny a louky mohl měnit v orná pole a střídát jejich využití podle ekonomické potřeby. Tu mluví státní hospodářský záměr jasně pro potlačení zastaralého trojhonného systému ve prospěch intenzivního rolnictví střídavého. Řada opatření, podporujících tento směr, vyšla v první polovině 19. století a zejména jej posílil tu již citovaný zákon z roku 1868.

V rané fázi dělily se pastvinné obcí na návrh starších obce. Prováděli je civilní zeměměřiči a schvaloval zemský výbor. Jak jednostranně si při tom vedla vedoucí vrstva osedlých rolníků v obci, a jak se nedovedla vyrovnat s odumíráním staré struktury, jež zabezpečovala sedlákům výhodné postavení v pozemkové držbě v obci, o tom mluví neobyčejně výrazně knihy protokolů a písemností obcí té doby. Tak čteme v Obecní gruntovní knize dědiny Němčice u Holešova: „Léta Páně 1842 roku bylo veliký sucho, tož Němčická obec poorala Trávníky. Potom hořeří sódili se se sedlákama, tak hořeří chtěli sedláky pozabíjati, když jim nedají 2 díly těch trávníků. To byla taková nenávisť mezi nama, hořeří nechťeli na sedláky ani hleděť.“ Podobně se čte dále: „Franz Čada měl nasetú rýž (žit) na opletě (plotem ohrazená část obecní pastviny) a na trávníku a Josef Paštěka též. Dyž Čada sekl na trávníku tu rýž 15. mája 1843, tož tam hořeří přiběhli a tu rýž brať nedali, že jim patří polovica. To tam byl velký křik a vaděnica; tož nedostali nic.“

Skopalík mluví při dělení pastvin také jen o lidech osedlých: „Roku 1850 provedeno v obci rozdělení tak zvaných obecních pozemků či pastvisk. O tom už pomýšleli roku 1848 – proti tomu kladen velký odpor. Dne 4. prosince 1849 ve valné hromadě k pastvě oprávněných usedlých rolníků rozhodnuto 16 hlasy proti 13, že se obecní pastviska mezi usedlé podle poměru sypaní ova, platu a daně, jakož i podle dosavadního užívání rozdělití mají. Rozdělení provedeno na jaře přes velký odpor menšiny. Trávníky se dělily takto: pololáník jeden celý, čtvrtník půl a 4 podsedníci 1 celý díl“ (Skopalík, 1885). Hořeří vyšli tedy ještě naprázdno, podobně jako v Mezičích rok po té, kde „každý sedlák dostal z toho nějakého podílu na 2 měřice a zahradník po 1 měřici“ (Kniha Mezická).

V Loukově u Holešova si přisvojili všichni osedlí jako náhradu za to, že upravovali pod svými rolemi cesty, po podílu obecních luk Na rybníku. Tak bylo rozděleno 48 dílů pro 36 sedláků a 12 podsedníků (Výzkum 20. 7. 1946). V Bílanech u Kroměříže praví obecní protokol o prvním dělení pastvin: „Roku 1866 podělili sme se obecním trávníkem Za výhonem, s dorozuměním všech sousedův a domkářův. Každý domkář podle úmluvy má dostati 12 achtelů, a potom jim ještě přislíbili 2 achtele (1 achtel = ¼ jitra vídeňského = 0,144 ha). Roku 1867 děleny další pastviny mezi hruboosedlé a roku 1871 povolil Zemský výbor dělití dalších 267 jiter

mezi 18 pololáníků, 12 podsedníků a 26 domkářů." Podobně a s celou řadou místních variací se upravovala držba občin v ostatních dědinách českých zemí (Krofta, 1949). Například v Čechách bylo roku 1887 úředně napočteno 2673 obcí s občinami (Kajdoš, 1924). Z dobových záznamů je zvláště poučný spor chalupníků se sousedy v Bílanech u Kroměříže v letech 1865–1867. Na prudký odpor rolnické chudiny proti postupu sedláků ve správě a dělení obcí a proti nařčení, obsaženému ve stížnosti výboru domkářů, že sedláci nespravedlivě zatěžují rolnickou chudinu obecními platy, podalo představenstvo obce okresnímu úřadu rozklad, v němž obhajuje postup sedláků a ze svých konzervativních pozic praví: „Sousedé Bilanští od nepamětných časů na Bilanských trávnících bezplatně pásli všechn svůj dobytek; ovšem tady pásival a pase každý pololáník 5 neb 7 kusů hovězího a 2 neb 3 kuse ušípaného (vepřového) dobytka; mimo to pase každý soused, který chce, jalovici mezi koňským dobyttem, prodá ji, když toho třeba, a má-li jinou, pase ji zase. Takovým způsobem užívali Bilanští sousedé Bilanské trávníky od nepamětných časů až podnes.

Poněvadž domkaři mají jen právo jednu krávu v hovězím stádě sousedském spolupásti, smí oni jen na obzvláště obdržené povolení druhý kus hovězího dobytka proti vyššímu platu pásti, a sice povolovali jim sousedé pásti druhou krávu za roční plat 4 zl. r. č., pak tele neb prase za roční plat 1 zl. r. č. Poněvadž ale domkáři ustanovený plat z druhé krávy neb z telete vůbec platiti nechtěli, nepovolilo se jim v roku 1864 pasení druhé krávy neb telete.

Domkaři nejsou od sousedstva v ničem proti právu krácení. Ovšem by si přál každý domkař pásti třeba 4 krávy na trávnících bezplatně, ale práva k tomu nemá; a taky není domkař v stavu přezimovati ani dvě krávy poctivým způsobem, nemaje vlastního pole.

To též pravda není, že dobytek jest největší díl živobyťí a jmění domkařů. Poněvadž dáňky pořád rostou, přijalo sousedstvo v letech 1862 a v roce 1864 něco málo cizého dobytka na pastvu mezi svůj koňský dobytek, kde domkaři nikdy spolupastvu neužívali; a sice roku 1862 čtyři koně, z nichž za dva se dostalo po 8 zl. a za druhé dva po 10 zl. r. č. a v roce 1864 tři koně, z nichž se po 12 zl. dostalo, a jeden kus jiného dobytka, z něhož se 9 zl. dostalo. Příjem ten byl upotřeben k vyplacení daní" (Kajdoš, 1924).

Při tomto prudkém, třídně vyhoceném střetnutí se odrazila v aktech sporu i politická nálada doby. Vysvitá z nich i důležité zjištění, že revoluční myšlenky proletariátu nebyly neznámy už v těch letech (1865) i v ryze zemědělském prostředí Hané. Bilanští sedláci píší totiž ve svém rekursu dále: „Pouhá lež a falešné nactiutrhání jest, když ztěžovatelé ve ztížnosti praví, že prý výborníci I. neb II. sboru jednají ne dle zákona nýbrž dle své libosti. Ovšem že hned na to ukazují ztěžovatelé ve své ztížnosti svou pravou barvu, totiž barvu komunismu, aby prý čísla domkův a hlavy hoferů se

spočítaly a poněvadž těch všech dohromady jest více nežli sousedů, aby tedy ona většina, totiž domkáři s hoferami směli vládnouti se všim, co jest v katastru psáno na obec Bilanskou. Posavadní práva a posavadní držení by ztěžovatelům nestáli v cestě, oni by rádi měli větší majetek, tedy sobě též přejí zvláštní pořádky stran vlastnictví, držení a užívání.”

Doba pobachovského liberalismu byla sice daleko příznivější pro to, aby chudina mohla uplatňovat a obhájit své spravedlivé existenční právo, ale byla ještě příliš nevyhraněná a její ideové prostředky boje nedostačující k tomu, aby přemohly praxi orgánů moci tehdy existujícího společenského řádu. Morálně poražení sedláci měli v tomto sporu záštitu úředních míst a mocnou oporu v samé koncepci státního zřízení. Proto se nerozpakovali přimět chalupníky k poslušnosti soudní cestou a zažádali o exekuční vymáhání pachtu z obecních polností. Spis podaný soudu o tom praví: „Níže podepsané představenstvo obce Bilan udává následující domkaře, zkrz nezaplacení peněz z pronájmu obecních rol na pastvisku; ti sami již opakovaně k zaplacení své povinnosti napomínáni, ale nechcou se obecnímu nařízení podrobiti; tedy skládá obecní představenstvo tu poníženou prosbu, aby slavný c. k. okresní úřad ho v tom pádu podporovati ráčil a domkaře zkrz exekucí k zaplacení přinutil.” Dále je uvedeno 9 domkařů s výkazem dluhu, činícím celkem 157 zl. 30 kr.

Užívání občin a úprava jejich poslední držby, provedená většinou z pozice silnějších, vyvolávala všude prudký odpor rolnické chudiny. Tato neorganizovaná a politicky nevypělá vrstva však v boji se sedláky polevila, jakmile došlo k uspokojení – byť jen částečnému – jejího hladu po půdě. Skutečnost sama však přesto nezůstala bez posilujícího vlivu na blízké politické třídění vsi.

Jak hluboko zasáhly tyto události do života dědin, o tom svědčí řada satirických lidových skládaní, popěveků a písní hněvu a odporu. Jestliže sbírky starých sběratelů lidové ústní slovesnosti jich zaznamenaly celou řadu - i při purismu doby a při ne vždy pokrokovém světovém názoru sběratelů - lze po právu usuzovat na značné rozšíření této dobové, sociálně i politicky akcentované lidové tvorby a zejména na to, že praxe dělení občin bývala nejednou i tvrdě nespravedlivá vůči chudině. Akce sama měla ve své době daleko hlubší význam, než jí dnes přičítáme, jinak by sotva v té intenzitě vešla do ústní tradice lidu. Zajímavým dobovým svědkem toho je píseň z roku 1862, situovaná do Lašťan u Šternberka:

Poslechněte lidé málo, co se v tomto roku stalo
a to v máji měsíce, když přšelo nejvíce.

V roku tisíce osmistým šedesátým ještě druhým
právě po velké noci, když byly teplé noci.

Při Lašťanech u Fatkova, stala se tam věc přehrozná
na zeleném trávníčku, slyšte novou písničku.

Byl tam trávníček zelený, ještě nikdy nezoraný
až najednou sedláci dostali lamentaci.
Sedláci študýrovali, jak by Trávník užívali
jen sami bez domkařů, to vám v krátkce dokážu.
Sedláci se uradili, aby Trávník rozorali
a naseli tam prosa, dostali vřed do nosa.
Domkaři jak uslyšeli, hned do hospody běželi,
počali se raditi: „Co budeme dělati?“
Pan hospodský se slitoval, pár koní jim na pomoc dal,
domkaři šli orati, prosa zaorávati.
Sedláci se napálili, svoje syny s sebou vzali,
k tomu bečku kořalky, dali si ju pod lipky.
Domkaři jak uslyšeli, hned se tam dívat běželi,
bylo jich velmi málo, do strachu jim nahnalo.
Jeden domkař velmi silný, starý voják vysloužilý,
jen ten se nebál nic, rozehnal jich polovic.
Popad jednoho sedláka a udeřil s ním do bláta,
polámal jemu nohy, dlouho byl sedlák chromý.
K tomu přišli dva četníci, to císařští služebníci,
ti hned všechny krotili, aby toho nechali.
Aby šarvátky nechali a ruky sobě podali
a byli jako bratři, jak se na Lašřany patří.
Skladatel této písničky, jeden tovaryš tkalcovský,
ten byl jistě z Rožnova, nedaleko Přerova.
(Janáček, 1928).

ZÁVĚRY

Těchto několik zlomkovitých pohledů do vývoje zemědělské společnosti na Moravě v posledních 150–200 letech před druhou světovou válkou nevyčerpává problematiku její historie, ani všechny v ní obsažené národopisné rysy. Zdaleka nevyužilo toto téma existující prameny archivní, ani všechny práce historiků, které jsou tomuto tématu blízké. Záměr této práce si takový úkol nekladl. Na několika markantních znacích z historie společenské skladby zemědělské vesnice, podložených etnografickým studiem v terénu a prostřednictvím osobního, třídně citěného svědectví starší generace rolnické chudiny pokouší se poukázat na dosud málo studované jevy historicko-etnografické a na některé archivní prameny, jež sice nejsou neznámy, avšak pro naznačenou společenskou problematiku čekají teprve na své plné využití. Mám na mysli zejména písemnosti druhu různých obecních počtů, které vznikaly ze správní činnosti obcí a zaznamenávají – nejspíše povětšinou určeny k úřední potřebě vyšších správních složek – nejbezprostřednější lidovou formou hospodářský, společenský – v nejnovější době – i politický život obce. Podobně mám na mysli etnografické studium a zhodnocení lidových kronik a záznamů písmáků starší doby. Abychom prameny tohoto osobitého rázu správně

interpretovali a v plné míře je využili, chce tato práce poukázat na prospěch, který by vzešel z kolektivní formy zpracování některých témat, v nichž by se koordinoval podíl historika a etnografa v heuristice, rozboru materiálu a závěrech společně vytýčené práce. V neposlední míře poukazuje na nezbytnou potřebu k takovým úkolům specializovaného etnografického výzkumu, který by nepomíjel studium třídní problematiky zemědělského venkova a který by při tom uplatnil zkušenost i vlastní politický názor vesnické chudiny na život staré, třídě rozdělené vsi, aby se tak ještě hlouběji osvětlila dějinná odůvodněnost hospodářských a společenských reforem.

V tradičních faktech etnografických a na faktech třídně politických práce zjišťuje, že přežitky, plynoucí ze společenské skladby robotní vsi přežívaly mnohými detaily do období kapitalismu a že v některých podrobnostech vnitřního života vesnice a vzájemných vztahů v rodině a kolektivu v hospodářství zanikly beze zbytku teprve zespolečněním půdy. Progresivní vývoj společenských vztahů se v rámci ideologie obou předchozích společenských řádů nezbytně opožďoval za pokrokem agrotechnickým a vytvářel tím předpoklady pro vyhrávání třídních rozporů na vesnici.

V třídní skladbě dědiny přežívalo povědomí kdysi privilegovaných rodin (dvořáků a púhončích) až do současnosti. Podobně dodnes přežívá povědomí kdysi vedoucího postavení sedláků na vsi a je často neobjeveným zdrojem záporných jevů.

V životě vesnického kolektivu bylo společenské postavení občana úměrné především rozsahu jeho půdního vlastnictví. Vzhledem k němu se řídila jeho účast na společenském životě v obci, v tom smyslu se přijímal za souseda a do správního orgánu obce, stanovil se podíl na výhodách užívání obecního statku i přednost zájmu při dražbách výnosu obecních polností apod.

V sociálním a ekonomickém smyslu vykonalo rozhodující vliv na proměnu etnografického profilu zemědělské vesnice zákonné opatření o svobodné dělbě a svobodné úpravě dědictví orné půdy. Nabýváním drobných výměr půdy bývalými bezzemky rostla na dědině vrstva poloproletářů. Tím pokleslo kdysi neotřesitelné postavení sedláků jakožto „obce”.

Likvidace trojhonného systému, se společnými, extenzivně využívanými pastvinami, zaktivizovala úsilí o maximální rozšíření orné půdy a o zvýšení pěstitecké produkce. Podpořena působením fysiokratické literatury, vypsěla technika rolnického hospodaření v 19. století oproti dřívějšímu k značnému stupni produktivity. Úspěšně postupovala na rovinách Moravy, zatímco v horském rolnictví trvaly staré techniky rolnictví dále a staly se při nedostatku investičních prostředků posléze průvodním jevem

stagnace a hluboké hospodářské pauperizace. Přechod k produktivním technikám střídavého hospodaření neprobíhal tedy v jednotlivých oblastech rolnictví na Moravě současně, nýbrž s časovým rozdílem tří generací.

RESUME

SOCIAL STRUCTURE OF A VILLAGE

The following several fragmentary glimpses at the development of agricultural society in Moravia in the period of 150–200 years before the Second World War exhaust neither all of the possible related issues nor all of its ethnographic features. This topic is still far from covering all existing archive sources or all historiography on similar topics. The aim of this work was different. It was meant to focus on several prominent features of the history of the social composition of an agricultural village, based on ethnographic field research; the work attempted to use the personal class-sensitive testimony of older generations of the village poor to demonstrate several historical and ethnographical phenomena that have so far escaped the attention of researchers as well as archive sources that while not entirely ignored, have never been brought to light. This applies mainly to written documents with all kinds of municipal accounting related to municipal administration, which record, as they are mostly not intended to be used by super-ordinate administrative units, the economic, social and, in the latest period, also the political life in the village and they do so in the most direct folk manner. It also applies to ethnographic studies and an evaluation of village chronicles and records by scribes of old. In order to interpret the origins of this distinctive character correctly and utilize it to the full extent this work attempts to point out the benefits that would result from a collective form of dealing with certain topics which would coordinate contributions made by historiographers and ethnographers in heuristics, data analyses and conclusions of jointly pursued work. And last but not least, it emphasizes the need of specialized ethnographic research that will not neglect the study of class-related issues of the agricultural village and will also utilize the village poor people's experience and political opinions on the life of the old village with strict divisions between classes, which will shed even more light upon the historical legitimacy of economic as well as social reforms.

The traditional ethnographic facts and class-political facts justify the claim that anachronisms resulting from the social composition of *corvée* village survived until capitalism and that certain details of the inner life of the village and mutual relations within the family and the farmstead collective did not cease to exist until the collectivization of soil. As the progressive development of social relations was confined within the ideology of the previous social orders, it necessarily fell behind agro-technical development, which only kindled class conflicts within the village.

Thus, the sense of privilege of the former village elites (house owner and field owner) has been preserved to the present. Similarly the awareness of the leading social ranking of the farmer has survived till now and is often a concealed cause of many negative phenomena.

The village collective always defined the social rank of a person as proportional to the extent of land in the person's possession. The property was the key factor influencing a person's participation in village social life; i.e. influencing a person's acceptance as a neighbour or as a member of the municipal government, a person's share in the advantage of sharing municipal land, the right of precedence in auctions of municipal fields.

Regarding the social and economic aspects, the key factors influencing the metamorphosis of the ethnographic profile of the agricultural village included the legal regulations on the free division and free inheritance of arable land. As formerly landless people acquired small plots of land, the social layer of semi-proletariat in the village increased. This violently shattered the previously solid position of farmers as the „municipality.“

The abandoning of the three field system and the use of common, extensive pastures awoke strife for maximum expansion of arable land and increase in farm crop production. Supported by the effects of physiocrat literature, 19th-century farming technologies achieved substantial increases in productivity as compared to previous days. The technologies successfully conquered the Moravian flatlands, but mountain areas still kept the ancient farming techniques and given the lack of investment means thus became a side effect of stagnation and deep economic pauperization. The transition to alternate farming did not take place simultaneously in individual farming areas in Moravia; the time gap extended over three generations.

GESELLSCHAFTLICHE STRUKTUR DES DORFES

Diese wenigen fragmentarischen Einblicke in die Entwicklung der von Landwirtschaft geprägten Gesellschaft Mährens der letzten 150 – 200 Jahre vor dem zweiten Weltkrieg erschöpfen weder die gesamte Problematik ihrer Geschichte, noch alle darin enthaltenen ethnologischen Züge. Das Thema bediente sich bei weitem nicht aller verfügbaren Archivreisen und themenverwandter Historikerwerke. Dies war auch nicht das Ziel der vorliegenden Arbeit. Sie zeigt an einigen markanten geschichtlichen Merkmalen die gesellschaftlichen Strukturen eines landwirtschaftlich ausgerichteten Dorfes, untermauert durch ethnologisches Studium im Gelände, und versucht mittels persönlichen klassenbezogenen Zeugenaussagen der älteren Generation armer Bauern auf bisher wenig untersuchte historisch-ethnologische Ereignisse und einige Archivreisen aufmerksam zu machen, die zwar nicht unbekannt sind, aber im Bereich der bezeichneten Gesellschaftsproblematik noch nicht voll zur Geltung gebracht wurden. Hiermit meine ich vor allem Schriftstücke mit verschiedenen Gemeindegeldern, die aus der Verwaltungstätigkeit hervorgehen und als meistens nicht für Amtszwecke höherer Verwaltungsorgane bestimmte Schriften, auf die unmittelbarste volkstümliche Weise das wirtschaftliche, gesellschaftliche und in der jüngsten Zeit auch das politische Leben der Gemeinde aufzeichnen. Ferner denke ich an ethnologisches Studium und Auswertung von Volkschroniken sowie Aufzeichnungen von Verfassern früherer Zeiten. Um die Quellen dieses individuellen Charakters richtig interpretieren und nutzen zu können, möchte die Arbeit den Vorteil aufzeigen, den eine kollektive Bearbeitung einiger Themen bei koordiniertem Historiker- und Ethnologenanteil an der Heuristik, Materialanalyse und den Ergebnissen der gemeinsamen Arbeit bringen würde. Die Arbeit verweist nicht zuletzt auf die Notwendigkeit entsprechender ethnologischer Spezialuntersuchung, die die Klassenproblematik des landwirtschaftlich geprägten Landes berücksichtigen und dabei die Erfahrungen und die eigene politische Meinung der armen Bauern über das Leben des alten, in Klassen geteilten Dorfes einbeziehen würde, um die historische Stichhaltigkeit der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Formen noch besser zu beleuchten.

Anhand traditioneller ethnologischer, sowie klassenpolitischer Fakten stellt die Arbeit fest, dass Überbleibsel der gesellschaftlichen Struktur eines Fronddienst leistenden Dorfes in vielen Details bis in die Zeit des Kapitalismus überdauerten und in manchen Einzelheiten des Innenlebens des Dorfes und der gegenseitigen Familien- und Kollektivbeziehungen in Bezug auf die Wirtschaft erst durch die Vergesellschaftung des Bodens gänzlich verschwunden sind. Die progressive Entwicklung gesellschaftlicher Beziehungen blieb im Rahmen der Ideologie beider vorgehenden Gesellschaftsordnungen hinter dem agrotechnischen Fortschritt unvermeidlich zurück und bildete somit Voraussetzungen für das Heranreifen von Klassengegensätzen auf dem Land.

In der gesellschaftlichen Struktur des Dorfes überlebte das Bewusstsein der einst privilegierten Familien (Hofherren und Gerichtsdienner) bis heute. Ähnlich überdauert auch das Bewusstsein der einst führenden Position von Bauern auf dem Land und stellt oft eine latente Quelle für Negativerscheinungen dar.

Im Leben eines ländlichen Kollektivs entsprach die gesellschaftliche Stellung eines Bürgers vor allem seinem Bodenbesitz. Danach richtete sich sein Anteil am gesellschaftlichen Leben der Gemeinde, in diesem Sinne wurde er als Nachbar akzeptiert und in die Verwaltungsorgane der Gemeinde aufgenommen, der Bodenbesitz bestimmte seinen Anteil an der Nutzung des Gemeindeguts, sowie seinen Vorrang bei Versteigerungen von Erträgen der Gemeindegüter u. ä.

Im sozialen und wirtschaftlichen Sinne hatten die gesetzlichen Maßnahmen zur freien Aufteilung des Ackerlands und entsprechender Erbregelung die wichtigste Auswirkung auf die Änderung des ethnologischen Profils des landwirtschaftlich geprägten Dorfes. Aufgrund des Erwerbs kleiner Bodenflächen durch ehemalige Landlose wuchs auf dem Land eine Halbproletarier-Schicht heran. Dadurch wurde die einst unerschütterliche Stellung des Bauern im Sinne der „Gemeinde“ geschwächt.

Die Auflösung der Dreifelderwirtschaft, mit kollektiv extensiv genutztem Weideland, aktivierte die Bemühungen zur maximalen Erweiterung des Ackerlands und zur Erhöhung des landwirtschaftlichen Anbaus. Gestützt durch die Einwirkung physiokratischer Literatur reifte die Technik der Bauernwirtschaft im 19. Jahrhundert gegenüber

der früheren Zeit zur hohen Produktivität. Sie setzte sich erfolgreich in den Ebenen Mährens durch, während in den Bergen die alten landwirtschaftlichen Methoden überdauerten und bei Mangel an finanziellen Mitteln anschließend zur Begleiterscheinung der Stagnation und tiefen wirtschaftlichen Pauperisierung wurden. Der Übergang zu produktiven Techniken der Wechselwirtschaft erfolgte daher in den einzelnen wirtschaftlichen Bereichen Mährens nicht gleichzeitig, sondern mit einem Zeitunterschied von drei Generationen.

ОБЩЕСТВЕННАЯ СТРУКТУРА СЕЛА

Несколько данных фрагментарных точек зрения относительно процесса развития сельскохозяйственного общества на Моравии за последних 150–200 лет до начала второй мировой войны, не исчерпает как проблематику ее истории, так и все, содержащиеся в ней этнографические черты. Эта тема использовала далеко не все существующие архивные источники, а также не все исторические работы, которые, так или иначе, близки к данной теме. Намерение этого исследования не ставило перед собой таких целей. На примере нескольких ярко выраженных данных из истории общественной структуры сельскохозяйственных сел, подкрепленных этнографическим исследованием на месте, а также посредством личного классово направленного свидетельства старшей генерации крестьянской бедноты, данная работа старается обратить внимание на, до сих пор, мало изученные исторические и этнографические события, а также на некоторые архивные источники. Вся имеющаяся информация, хоть и не является неизвестной, однако она еще не полностью использована в целях тщательного ознакомления с указанной общественной проблематикой, и ожидает своего использования в полном объеме. Прежде всего, я имею в виду письменные документы различных сельских статистиков, которые возникали в процессе административной деятельности сел и в самой непосредственной, народной форме фиксировали экономическую, общественную и, в современном виде, политическую жизнь села. Хотя и данная документация не была предназначена для широкого использования в высших административных структурах. Также подразумеваются этнографические работы, оценки народных хроник, и записи летописцев прошлого времени. Для того чтобы мы правильно интерпретировали и в полной мере использовали своеобразный характер параметров, в данном исследовании (работе) хочется отметить пользу, которая бы появилась благодаря коллективной форме обработки некоторых тем, где бы координировалось участие историка и этнографа в эвристике, разбор материала, а также заключения совместной, намеченной работы. В не последней степени данная письменная работа отмечает неизбежную необходимость в таких задачах специализированного этнографического исследования, которое бы не оставило незабытым изучение классовой проблематики сельскохозяйственной провинции, а также при этом применило опыт и личное политическое мнение деревенской бедноты в отношении жизни старинного, разделенного классовой борьбой, села, для того чтобы данное исследование еще глубже пояснило историческую обоснованность экономических и общественных реформ.

Исходя из традиционных этнографических фактов, а также из классовых и политических фактов, данное исследование обнаруживает, что пережитки, вытекающие из общественной структуры рабочего села, во многих деталях были отжиты еще до периода капитализма. А в отношении некоторых более подробных деталей внутренней жизни села, взаимных отношений в семье и коллективе в хозяйстве, пережитки полностью исчезли только после обобществления земель. Прогрессивное развитие общественных отношений в рамках идеологии обеих предшествующих общественных структур, неминуемо отставало от агротехнического прогресса, создавая тем самым предпосылки для укрепления классовых разногласий в селе.

В классовой структуре села, вплоть до настоящего времени, отживало сознание когда-то привилегированных семей. Аналогично, до настоящего времени, осталось в сознании когда-то ведущее положение крестьян в селе. И очень часто оно является обнаруженным источником отрицательных явлений.

В жизни деревенского коллектива общественное положение гражданина было соразмерно, прежде всего, объему его землевладений. Принимая во внимание его положение, определялось его участие

в общественной жизни села: в этом смысле его воспринимали в качестве соседа, устанавливалась его роль в административном ведомстве, определялась его доля от выгод использования сельского имущества, а также преимущество его интересов во время торгов при продаже урожая с сельских полевых угодий и т.п.

В социальном и экономическом смысле решающее влияние на перемену этнографического профиля аграрного села произвели законные меры о свободном разделении и свободном изменении наследства пахотных земель. Благодаря приобретению небольших земельных участков бывшими безземельными крестьянами в деревнях рос слой, так называемых, полупролетариатов. Этим самым уменьшилось, когда-то непоколебимое положение крестьян, воспринимаемое как «село».

Ликвидация тройной системы, с общественными, экстенсивно используемыми пастбищами, активизировала усилие, направленное на максимальное расширение пахотных земель, а также повышение объемов выращиваемой продукции. Поддерживаемая влиянием физикратической литературы, техника крестьянского хозяйства в 19 столетии, по сравнению с прежними временами, развилась до значительной степени продуктивности. Техника успешно продвигалась по равнинам Моравии, в то время как в горном крестьянстве оставались устаревшие технические возможности. Из-за недостатка инвестиционных средств впоследствии техника стала сопроводительным явлением застоя (стагнации) и глубокой экономической пауперизации. Переход к продуктивной технической оснащённости переменного ведения хозяйства в отдельных областях крестьянской Моравии не проводился одновременно, а с временной разницей в три генерации.



OBEC

Obec – jednotka místní samosprávy

V řeči venkovanů se obec i osada (součást obce) nazývala **dědinou**. Obcí se rozuměla pouze pospolitost osedlých sedláků a podsedníků, dědinu tvořili naproti tomu jak tito osedlí, tak i chalupníci, hořeři a všichni příslušníci nerolnického obyvatelstva, bydlícího v místě. Toto rozlišení je lidové a v povědomí vesnice přežívalo ještě dlouho po zrušení patrimoniální správy. Dnes jsou slova obec a dědina synonyma, ale slovo obec znamená samo o sobě především správu a vesnici, tedy celé sídlo.

Spisovná slova vesnice, osada se na venkově vžila působením školy a literatury a poměrně dlouhý čas se neužívala. „*To je panská řeč,*“ zněla odpověď (záznam z roku 1939, Hostýnské Záhoří).

V období patrimoniální správy spočívalo vedení obce v rukou činitelů nazývaných **fojt, rychtář, burmistr (bulmistr, purmistr), představený, starosta**. Ve Slezsku a na celé severovýchodní Moravě říkali starostovi fojt nebo rychtář.

fojt – selský činovník pro správní záležitosti obce

Byl osobou stojící v hodnosti před burmistrem. Zasedal s ním a s přísežnými na dědinských zasedáních. V pokročilém feudalismu byl fojt pokládán za služebníka vrchnosti. Z toho vznikaly spory, kdo z nich je v obci výše postavenou úřední osobou.

Příjmení Fojt je dosud živé; *fojtství, na fojtství* se říká domům, na nichž kdysi žil fojt.

fojtík – fojtův úřední posel; podstatné jméno vlastní Fojtík.

rychtář – z něm. Richter, značí totéž, co fojt

Rozlišovali se dědiční rychtáři či fojti, kteří byli sedláky bez robotní povinnosti, avšak s povinností konat pro pána vojenskou službu na koni, případně platit ještě pěšího střelce. Zákupní rychtáři či fojti byli sedláci, kteří proměnili svou robotní povinnost na plat, neměli povinnost osobní vojenské služby, nýbrž v čase vojenského tažení povinnost dodat koně k vozu, nebo pro vrchnost chovat chrta apod. (J. Horňanský, 1903). V osadách, kde nebyl dědičný ani nákupní rychtář, jmenovala vrchnost zástupce ze sedláků s povinností roboty a té jej zprostita. Rychtáři vrchnost adresovala své příkazy, jeho činila zodpovědným hlavně za správné vykonávání roboty. Těch bylo mnoho druhů: pěší, potažní, orná, sečná (kosení luk), ženná (žnutí obilí), hrabná, mlatevná, rybníční; hony, lovy, hlásky; čišťení struh a rybníků, trhání konopě a lnu, pletí prosa a cibule, okopávání

máku, vození vína, sena, soli, dřeva, hnoje, mlýnských kamenů, sběr žaludů, kmínu, lískových oříšků, hub pro vrchnost (nikoli pro svou potřebu) atd.

Rychtář měl určitou soudní pravomoc nad činy, které se netýkaly vrchnosti. Mohl odsuzovat na obecní pranýř, do klády, později místo ní do železných pout, do obecní šatlavy, k pokutám, k tělesným trestům. Rozsuzoval sousedské pře a nejednou při rvačce v hospodě zasahoval přímo ručně rychtářským „právem“.

Zároveň věděl, že může kdykoliv být vzat do „panského trestání“, ať už z příčiny malicherné nebo vážné. Vrchnost obvykle neuvěznila celou dědinu, nýbrž většinou trestala dva radní, které po nějakém čase vyměnila za jiné dva. V roce 1785, při zrušení roboty, obec Nákelská nešla panskému potrestání, jelikož hájila obecní pastvíska. „A seděli za obec, seděli na Hradisku v šatlavě, od 19. do 26. prosince Ignác Hrabal a Spáčil, od 26. prosince do 1. ledna Běhal a Louna, od 2. do 8. ledna Kadláček a Řezníček a od 8. do 14. ledna Skácel a Svozil.“ Dne 14. ledna zasedli do vězení zase jiní sousedé, nejmenovaní a dne 18. ledna ubírali se tamtéž na Hradisko Brech a Uvízl.

Jak se samo sebou rozumí, obec Nákelská své ubohé areštanty potěšovala, jak uměla, neboť dala jim na útratu po prvé, po druhé a po třetí po 2 R 30 kr., po čtvrté 2 R, po páté 4 R 30 kr., po šesté 1 R 2 kr.

Hůře se vedlo Nákelským roku 1789, když „rychtář s ouřadem a potom všeci sousedé, vyjímaje jen dvě vdovy, v železách na veřejné cestě nad Černovírem musili dělati o polovičním hladě, dostávajíce na den po 3 krejcařích“ (Bartošek, 1903).

Vrchnost úřadovala prostřednictvím rychtáře: „Rychtáři do Topolan. Rychtáře! Dnes do 4 hodine po polednu musíte 6 vozů na forspan do Lítovle k krejskému ouřadu do Holomouce odeslati. Hradisko dne 13. dubna 1830. Viktorin.“

„Na Topolanskou obec. Poněvadž Topolany a Ustín k převexlování toho v Ratajích a Těšeticích k ležení přichodícího oficíra a jednoho cuku hulánů určeny sou byly, tak se obci nařízení kr. krajského ouřadu poručí hned na místě pro toho oficíra potřebný kvartýr, který z jedny čistý s vlastním vchodem a deštěnou podlahou zaopatřený seknice bejt musí, v hotovosti míti; pak pro ty hulány potřebný maštale bez prodlení vyčistiti a pořádně přihotoviti a (o) tom skutečném vyplnění toho poručení se ouřadu představený co nejspíš přesvědčí, poněvadž on kr. krajskému ouřadu o tom bericht dáti musí. Každé nevyplnění toho nařízení ostře trestaný bude. Na Hradisku dne 5. listopadu 1821. Reiner vrchní.“

„Na rychtáře do Topolan. Nro. 2243. Dle císař. králov. krajského zřízení od 5. tohoto měsíce No. 12921 má rychtář obci na její žádost od 20.

listopadu t. r. skrz osvobození tam nakvartýrované kavalerie oznámiti, že se dle té žádosti státi nemůže a obec tedy s tou prosbou odmrštěna jest. Na Hradisku dne 14. prosince 1821. Reiner (vrchní). (Vychodil, 1903)

rychtařík – úřední sluha rychtářův, podstatné jméno vlastní Rychtařík

rychta – dům rychtáře, přežívá podobně jako slovo fojtství

šoltys – ze scultetus, Schulze, starosta obce, totéž co fojt nebo rychtář

burmistr – z německého Bauermeister – starosta sedláků, podobně purkmistr – z německého Bürgermeister – starosta měšťanů

Byl správcem dědiny a měl např. na starosti sirotčí peníze. O sirotky nemajetné se většinou postarala některá početnější rodina, zpravidla rovněž nepříliš majetná. O sirotky selské, kteří byli dědici rodičovského majetku, pečovaly místní úřady tak, že jim z jejich dědictví platily výdaje na šaty, výchovu (jejich opatrovníkům nebo mistrům řemesla), případně „hojení“ nebo cestu do další služby nebo učení. Vedle gruntovních registrů se vedly také sirotčí registry a účty z hospodaření se sirotčími penězi skládal burmistr vrchnosti. (S.A. V., 165).

starosta – po roce 1850 úřední představitel obce a obecní samosprávy

Byl hlavou obecního zastupitelstva (výboru) a představenstva. Spojoval funkce rychtáře a burmistra. S tím byly spojeny jeho funkce a práva presidiálního rázu, jakož i dozor s určitou disciplinární pravomocí nad zaměstnanci obce, soudní pravomoc již neměl.

Starosta opatroval pečeť obce, což bylo podle staré tradice projevem osobní důvěry občanů ke starostově osobě. Chtěl-li se někam na den nebo noc vzdálit, musel o povolení toho požádat spolupředstavené a na ten čas svůj úřad předat svému zástupci. Do roku 1848 se starosta volil výlučně ze sedláků. Schopní starostové zůstávali ve funkci obvykle po několik období.

Ještě v letech mezi oběma světovými válkami přežívala v některých regionech z doby feudalismu zvyklost, že venkovský starosta řešil některé lokální a bagatelní spory občanů mocí svého úřadu a osobní autority. Obě strany se s jeho řešením věci a radou obvykle spokojily.

V obecném povědomí zůstávala jeho odpovědnost za obec dokonce ještě za 2. světové války, kdy Němci při represáliích za sabotáže nebo jiné nepřátelské projevy, zatýkali nejdříve starostu.

V prostředí tradice a na domácí půdě se starosta oslovoval *stréčku starosto*, Vy. V ostatním veřejném a úředním styku pane starosto. Mít ve svém rodu starostu se pokládalo za velikou čest.

obecní představenstvo – orgán výkonný a vedoucí správu obce. Jejich funkční období trvalo tři léta. Obecní představenstvo volilo ze svých řad obecní výbor.

obecní výbor – složený ze starosty a nejméně dvou radních, jinak z 8–36 osob, podle počtu občanů oprávněných v místě k volbě

Ze starých dob přežila zvyklost označovat radní podle pořadí. Zastupoval obec jako orgán usnášející se.

první radní – (dohlédal na pořádek v obci)

druhý radní – (pečoval o obecní jmění a hospodaření obce atd.) Ve starších písemnostech se čte na místě radní název **úřadní**.

úřadní – člen správy obce před rokem 1848

Novodobá samospráva obce byla upravena říšským zákonem ze dne 5. března 1862 č.18 Říšského zřízení. Na jeho podkladu vyšla zřízení zemská. V Čechách dne 16. dubna 1864 č. 7 Zemského zřízení, na Moravě 15. března 1864 č. 4 Zemského zřízení a ve Slezsku 15. listopadu 1863 č. 17 Zemského zřízení.

Rychtáře jmenovala vrchnost, radní volili občané, vrchnost je potvrzovala.

sádcí – masculinum – (podle slova *sád*, úřadem osazený hraniční kámen). Sádcí jako znalec polohy mezi a bonity polností pomáhal při rozměrování obecních luk před dražbou trávy, při stanovení *tálků*, *provázků* lesních *vysekávek* a byl členem dohlédací komise při *obchůzkách hranic*. Jako nepominutelný svědek byl účasten při jejich rektifikaci a při mezních sporech mezi rolníky a při hraničních sporech mezi obcemi. Podobně se účastnil zjišťování změn toků řek a potoků a tím i újmách přibřežních a rovněž řešil výměr pobřežního vlastnictví.

Dobré „zapamatování“ bývalo podpořeno působením na oko, chuť a nebo cit přítomných svědků. Na oko se působilo obřadnou přísahou svědků, na chuť malou hostinou, na cit bolestí, bitím. Jména bitých byla vždy zapsána se jmény ostatních svědků (Skácel, Tiray, S.A. č. 4, 1902)

O volbě a odměnách sádcího se nedovídáme nic bližšího, ale o jeho působení při *obchůzkách hranic* a při *douškách* ano. Šlo o čestnou funkci, jíž byl pověřen pro znalost pozemkových faktů v celém katastru. S přihlídnutím k užítku kontinuální paměti na průběžné změny ve stavech pozemků a na tradici využívání polností (pastev zejména), dbalo se, aby se osoba sádcího bez vážného důvodu pokud možno vůbec neměnila. Bylo obvyklým jevem, že se funkce udržovala v rodu a že sádcí připravoval na tuto funkci svého syna od mládí. Nejednou braly sádcího k pamětnímu

svědectví i osoby, mající v těchto záležitostech postavení úřední. Sádčí požíval v obci vážnost a nejedem z nich byl z tohoto důvodu i kronikářem.

služebníci obce – představovali na úrovni zřízenců orgán s vymezenou pravomocí

Míru pravomoci stanovila obec podle veřejné potřeby a úsudku představenstva. Pro přijímání do dělnických a pomocných služeb nebo pro jejich setrvávání ve funkci na další období platily v místě vžitě zvyklosti (*sýpka*). Později se tyto služby obsazovaly sestupnou dražbou.

V období tradice se stanovily platy a naturální odměny služebníků obce o *sýpce* v pořadí jejich významu pro hospodářství obce.

koňář – pastýř selského stáda koní

pastýř – skotu všech jeho selských chovatelů

pastýř ovčí – selského stáda

pastýř černého bravu – selského stáda

husák – pastýř selského hejna

hotař – (z Hüter) polní hlídač ve službách obce

Původně se toto slovo užívalo pro označení pastýře a místy přežívá s tím významem ještě mezi oběma válkami. Hotař zajišťoval v celém katastru hlídání úrody a veškerého obecního majetku před škodami způsobenými pychem, nežádoucími způsoby pastvy, nepovoleným vyžínáním trávy a těžením hlín, písku a kamene. V obecním lese bránil svévolnému těžení dřeva.

Hotař dbal také o včasnou údržbu obecních (hlavně polních) cest, o obnovu hrazení při *výhonech* a o nápravu hrubého poškození obecních pastvisek.

Obec volila hotaře o *sýpce* (na Slovácku před senosečí) a platila ho v penězích, ve starší době hlavním dílem v naturáliích. Z povahy zodpovědnosti hotařovy práce a s přihlédnutím k prospěšnosti kontinuální paměti na stav a změny v držbě půdy se dbalo, aby se osoby v této službě pokud možno nestřídaly.

Název a náplň hotařovy povinnosti se v dávnějším čase prolínala s funkcí sádčího.

horný – též **vincour**, **vincura** – hlídač ve vinohradu

ponocný, též **hlásný** či **vochtr** – zajišťoval ostrahu vesnice od 10 hodin večer do 4 hodin ráno

V období žní mívával k ruce výpomoc muže z každého domu, povinným pořadím podle popisných čísel. Tato povinnost byla zastupitelná jen v odůvodněných případech. Následujícímu pomocníku se ohlásila tím způsobem, že hlídku skončivší ponocný postavil halapartnu do dveří domu dalšího povinného touto pomocí.

Hlásný, kráčeje dědinou, odtroubil každou hodinu příslušný počet tónů. V některých obcích práskal *kocarem*, jinde pískal nebo svou bdělost oznamoval *hrkačem*. Na počátku hlídky odzpíval na návsí: „Chval každý duch Hospodina...”. Zpěv opakoval o půlnoci a na závěr hlídky, kdy odtroubil čtvrtou hodinu. O té vesnice vstávala.

Účelem noční hlídky bylo především signalizovat vypuknutí požár. Dbala též na noční klid (po desáté hodině se nerady viděly jakékoli pochůzky vsí) a dohlížel i na bezpečnost majetku.

Odměna ponocného pozůstávala ze sypaného obilí a od sklonku 19. století se funkce dražila sestupnou dražbou, funkce byla přičena tomu, kdo byl ochoten ji vykonávat za nejnižší odměnu.

Zbraň hlásného – halapartna – je reliktem středověku a signalizační nástroje – klepačka, hrkač nebo roh – zdrojem sdělovacího zvuku lidí celého Starého světa. Jako takové jsou opředeny prvky předkřesťanské víry.

Klepačky byly kladívkové, hrkače lamelové, roh byl upraven z tubusu rohu skotu. Jeho velikost, zdobení aplikací a vrubořezem patří k tradičním výzdobným prvkům lidových řezbářů.

zvoník – tuto funkci zřizoval farní úřad při hlavním chrámu a v nefarních obcích *obec* (představenstvo obce)

Zde byl zvon zavěšen ve vížce kaple nebo ve zvonici. Za sjednaný plat zvoník vyzváněl každý den časně ráno, v poledne „k obědu” a večer. Ostatní zvonění, kromě poplachu při požáru a poplachu při přírodní katastrofě, platili jednotlivci.

V případě živelných pohrom se zvonilo bez rytmu s maximálním úsilím a za velkých vichřic někteří zvoníci vyzváněli za volání slov první kapitoly evangelia svatého Jana.

Po roce 1948 měly zvony funkci signálu veřejného významu a jejich rozeznění mimo obecně vžitě hodiny se vázalo na úřední schválení.

obecní posel – zastával funkci vyhledavatele zpráv úřadu obce a v menších obcích byl obvykle i strážcem veřejného pořádku

Volil se z místních bezzemků, domkařů či hoferů, kteří bydleli trvale v obci, aby mohl být k dispozici starostovi, kdykoli si toho žádala komunální záleži-

tost. Poselská služba nestačila k obživě, a proto se sdružovala s další veřejnou službou, například se zvonictvím, ponocenstvím apod. Za služby se mu dostalo jednou ročně odměny *sypaného* v obilí a po zániku tohoto způsobu odměňování, dostával plat stanovený veřejnou sestupnou dražbou. Něco na hotových penězích posel získal za donesená oznámení, za vyhlášení soukromé zprávy a za rozličné nahodilé úsluhy.

Vyhlašování zpráv uvedl bubnováním. Kdysi na vysoký šněrovaný buben, v nové době na nízký, vířivý. Někteří poslové byli vysloužilými bubeníky od vojenské hudby a uplatnili vlastní figurace nebo přizpůsobený vojenský signál, po něm následoval incipit: „Z představenstva obce se na vědomost dává“. Ve starší době (někde ještě v roce 1920) mu předcházela ještě pozdrav: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“ a po té hlasité čtení. Sdělení skončil třemi ráznými úhozy na buben.

Místa hlasatelských zastávek se stanovila tak, aby zprávu slyšeli všichni lidé z obce. Ve vsích s rozptýlenou zástavbou a pasekami hlásil posel jen v širším centru vesnice. Sdělení zprávy vzdáleným usedlíkům bylo už věcí sousedské pomoci a slušnosti. Bubenické vyhlašování zaniklo zavedením místního rozhlasu a funkce strážce veřejného pořádku přešla po druhé světové válce na orgány Veřejné bezpečnosti, dnes na státní policii a policii městskou policii.

hrobník, hrobař – byl (jak je tomu doposud) služebníkem obce, ale funkci vykonával v dohodě s farním úřadem

Odměnu za vykopání hrobu platili pozůstalí, za zemřelé obecní chudé a osamělé osoby obec, pokud tak neučinil hrobník zdarma z „křesťanské lásky“. Ve starší době bylo zvykem, že hrob vykopali členu rodiny jeho příbuzní.

Do doby trvání výročních *sýpek* dostával hrobník odměnu v sypaném obilí podle počtu opatřených hrobů. Péče o celkový pořádek na hřbitově byla v naturální dávce započtena.

pohodný (od pohodit do jámy), též **ras**

Za vrchnostenské správy potvrzovala žadatele do této funkce obec. V druhé polovině 19. století bylo pohodnictví nominováno jako živnost, k níž uděloval koncesi politický úřad prvního stupně.

Odměnu pohodný dostával za likvidaci každého kusu uhynulého zvířete od chovatele a její výši stanovila místní zvyklost. Ze zvířete, které neuhynulo na nakažlivou nemoc, patřila pohodnému kůže.

Předpisy pro tuto sanitární službu se vždy dodržovaly a vesnice jejich správné provedení sledovala ve vlastním zájmu. Novou úpravu stanovil jednak živnostenský řád, jednak instrukce místodržitelství (na Moravě z 12. srpna 1860).

Živnost pohodného zanikla přirozeným vývojem sanitárních služeb v období mezi oběma světovými válkami.

Ve starších dobách se pohodný zařazoval mezi lidi nečistých zaměstnání. Ve společenském zařazení stál na posledním stupni.

rasovna, rasovňa – obydlí pohodného, rasa, a chlévy pro karanténu zvířat

Podle odedávna platných nařízení a praktických zvyklostí stála vzdálená od lidského sídla, tekoucí vody a spodních pramenů.

Mrchoviště ležící při rasovně muselo mít řádně udržované oplocení a být rozděleno na část, na níž se zakopávala zvířata uhynulá na nakažlivou nemoc a na část pro odklizení ostatních uhynulých zvířat.

obecní majetek – tvořila společná pole, louky, pastviny, sady, lesy, písčové doly, kamenolomy

Právo svobodně jich podle potřeby užívat měli původně jen starousedlíci, sedláci. Chalupníci se k nim probojovávali postupně. Po roce 1848 se postupně louky a pastviny proměňovaly v pole a pronajímaly občanům, pokud nebyly vyhrazeny obecním zřízencům jako součást jejich odměny. Za přidělené obecní polnosti platili sedláci a podsedníci určitý poplatek do obecní pokladny. Z obecních lesů se dřevo prodávalo „na stojato“ v dražbě „na provázky“ (provázek čtvereční = přibližně 0,1 ha). Kupci pak káceli stromy na palivové dříví zpracované na metrová polena a větve sekali *nakrátko* a vážali do otýpek zvaných *oklešťky*. Někdy se staly lesy i objekty majetkem singularistů s výlučným právem jejich užívání, tj. rozdělením podílů z výsledků hospodaření. Na obecních pastvinách pásali obecní pastýři obecní čili selská stáda. Obecního majetku postupně ubývalo prodejem, po združstevnění po roce 1948 se všechna půda v katastru (s výjimkou samostatně hospodařících) stala hospodářstvím Jednotných zemědělských družstev.

obecní chudí – osoby, které nebyly schopné zajistit si živobytí a neměly příbuzné s vyživovací povinností, připadli do vyživovací péče obci. Ta jim zajistila nejzákladnější existenční potřeby, obvykle formou povoleného žebření: obcházel v určitý den v týdnu selské domy, modlili se a prosili u vchodu do domu, dokud nedostali od hospodyně do nádoby trochu polévky, bramboru, kousek chleba nebo jiné podarování.

V kostele stáli v odděleném prostoru (v *žebřáčce*, jako lidé ze společnosti vyřazení).

Ty chudé příslušníky obce, k nimž měla obec určité závazky, například

k pastýři, který pásal po desetiletí obecní stádo, osedlé, kteří nešťastím zchudli, zestárlou čeleď nabyvší v obci domovské právo, lidí vrácené ze světa postrkem, se obec snažila umístit v obecní pastýrně a pazderně a v případě větší potřeby je se svolením hospodáře umístita v některé soukromé sušírně. Toto ubytování bylo ze všech nejchatrnější, prakticky nezateplitelné.

Všem obecním chudým přináleželo přednostní právo v žádostech o povolení chodit žebrotou. Jejich léčení na náklad obce se nepropraktikovalo.

Míst v charitativních zařízeních té doby bylo vzhledem k množství těžkých invalidů, od narození postižených, *nědolužných*, slepých a duševně méněcenných, zanedbatelně. Při ztrátě rodičů a sourozenců byl osud těchto lidí nad všechno pomyšlení těžký. Ztrátou domova a střechy nad hlavou umírali podvýživou, na neléčené nemoci a hlavně na nemoci z prochlazení. (Beneš, Kunz).

RESUME

MUNICIPALITY

The country people used the term *dědina* (= village) to refer to both the municipality and settlement (= part of the village). The term municipality refers to a community of settled farmers and peasants, while the village consisted of all these farmers and peasants as well as small farmers, and all non-farmers living in the place. This division stems from folk beliefs and survived in the subconscious of country people long after the patrimonial administration had been cancelled. Nowadays, the terms of municipality and village are believed to be more or less synonymous although municipality refers to the administration while village to the settlement.

In the period of patrimonial administration, the management of a municipality was concentrated in the hands of the *fojt*, *rychtář* or *starosta* (= Vogt or mayor). In Silesia and all of north-eastern Moravia the position of mayor would be referred to as *fojt* or *rychtář*.

Fojt (Vogt) – a country officer in charge of administrative issues of a municipality. This position was ahead of the *burgomeister*. These two would preside over municipal sessions attended by observers. In high feudalism, the Vogt was often considered to be a servant of the aristocracy. This often led to disputes about which of them had greater power within the municipal government.

Rychtář – from German “Richter,” has the same meaning as the Vogt. There existed inheritable Vogts who were exempt from the *corvée*, but had to do military service for their lords. The aristocracy addressed their commands to the Vogt, who was held responsible especially for supervision over proper performance of the *corvée*. There were many different kinds of *corvée*: Walking, teaming, ploughing, hay making (mowing meadows), harvesting (corn), raking, thrashing, fish keeping; coursing, hunting, piping; cleaning gutters and ponds, picking flux and hemp, weeding millet and onion, hoeing poppies, carrying grapes, hay, salt, wood and millstones, picking acorns, caraway seeds, hazelnuts and mushrooms for the aristocracy (not for themselves), etc.

The Vogt enjoyed certain judicial authority over acts that did not concern the ruling classes. He was entitled to sentence convicted persons to the pillory or whipping post, to iron fetters, to the municipal jail, to pay a fine or impose physical punishment. He decided disputes between neighbours and frequently had to enforce his “right” manually in the case of fights and riots in the local inn.

Starosta (Mayor) – a title referring to the official representative of a municipality and municipal government; in use from 1850 on. The mayor was the head of the local authority and government. This was connected with functions and rights of presidential nature as well as supervision and certain disciplinary authority over persons employed by the municipality, however, the function no longer featured any judicial competences. The mayor guarded the seal of the village, which was a manifestation of the citizens’ trust in the mayor, as ancient traditions have it. Until 1848 the mayor would be elected solely from the group of farmers.

Municipal government – the executive and administrative body of a municipality. Its office lasted three years. The elected municipal government consisted of:

A municipal committee consisting of the mayor and at least two other representatives from 8–36 persons; the number varied according to the number of persons with the right to vote. The habit to identify the order of councillors survived from days of old. The committee represented the municipality as a body authorized to make decisions. The First Councillor was responsible for keeping order in the village. The Second Councillor was in charge of the municipal treasury, economy etc.

Municipal servants – were a body with limited authority. The extent of their authority had to be defined by the municipality according to local needs and the consideration of the local administration. The local servants included: *Drover* – the keeper of horses, *herdsman* - the keeper of livestock in the possession of

all municipal breeders, pig herdsman, goose keeper and hotař (from German Hüter – field keeper employed by the municipality). The field keeper was responsible for guarding the crops as well as all municipal property against damage caused by theft, bad methods of pasture, unauthorized mowing or exploitation of clay, sand or stone. The field keeper also had to secure municipal woods against unauthorized exploitation of wood.

From a historical perspective, other servant functions included: Horný, also vincour, vincura – vineyard keeper, ponocný, also hlásný, vochtr – the night watchman guarding the village from 10 pm to 4 am. While patrolling the village, the watchman would sound an appropriate number of tones on the horn every hour. At the beginning of the night watch, he sang in the village square: "Let every spirit praise God. . ." The key purpose of the night watch was to sound the alarm in case of fire. The night watch also provided for peace and quiet (persons strolling round the village after ten o'clock were unwelcome) as well as security of property. Bell ringer – this function was established by the parish office at the main church, or the municipality (municipal government) if the village did not house a parish office. In the latter case, the bell hung in the tower of a chapel or belfry. The bell ringer would toll the bell early in the morning, at lunchtime and in the evening every day, for a stipulated wage.

Municipal messenger would read out official announcements issued by the local government; he would also be responsible for maintaining the public order in small villages. The messenger was recruited from the local landless, house owners or tenants who had permanent residence in the village and thus were available to the mayor whenever necessary. The messenger service was not remunerated enough to live on and was often associated with other public services such as bell ringing, night watch etc. The announcements were signalled by drumming. Gravedigger was a municipal servant (and is still), but the function was carried out in agreement with the respective parish.

GEMEINDE

In der Sprache der Landsleute bezeichnete man die Gemeinde oder Ansiedlung (als Teil der Gemeinde) als Dorf. Unter Gemeinde verstand man nur die Gemeinschaft von ansässigen Bauern und Landwirten, das Dorf bildeten dagegen sowohl die Landwirte, als auch Kötter, Hofbesitzer und alle Angehörigen der im Ort wohnenden, nicht landwirtschaftlichen Bevölkerung. Diese Unterscheidung ist volkstümlich und überlebte im dörflichen Bewusstsein noch lange nach der Auflösung der patrimonialen Verwaltung. Heute sind die Begriffe Gemeinde und Dorf synonym, das Wort Gemeinde bedeutet jedoch an und für sich vor allem die Verwaltung und das Wort Dorf die ganze Siedlung.

Im Bereich der patrimonialen Verwaltung lag die Gemeindeführung in den Händen vom Vogt, Dorfschulzen, Bürgermeister. In Schlesien und in ganz Nordostmähren nannte man den Bürgermeister Vogt oder Dorfschulze

Vogt – Bauernfunktionär, zuständig für die Verwaltungsangelegenheiten der Gemeinde, ranghöher als der Burgmeister. Hielt mit ihm und den vereidigten Schöffen Dorfsitzungen ab. Im späteren Feudalismus galt der Vogt als Herrschaftsdienstler. Daraus entstanden Konflikte, wer von ihnen in der Gemeinde das höhere Amt bekleidet.

Dorfschulze – bedeutet das gleiche wie Vogt. Man unterschied erbliche Dorfschulzen und Vögte, die Bauern ohne Fronpflicht waren, aber für den Herren die Militärflicht leisten mussten. Der Dorfschulze bekam von der Herrschaft Anordnungen und war vor allem für die richtige Ausübung der Frondienste verantwortlich. Davon gab es viele: Handdienst, Spanndienst, Ackerdienst, Mähdienst (Weidenmäh), Erntedienst (Getreideernte), Grabarbeit, Drescharbeit, Teicharbeit; Treibjagd, Wildjagd, Wampostendienst; Reinigung von Kanälen und Teichen, Ernten von Hanf und Leinen, Jäten von Hirse und Zwiebeln, Hacken des Mohns, Beförderung des Weins, Heus, Salzes, Holzes, Mists, der Mahlsteine, Sammeln von Eicheln, Kümmel, Haselnüssen, Pilzen für die Herrschaft (nicht für den Eigenbedarf) usw.

Der Dorfschulze hatte eine bestimmte Gerichtsmacht bezüglich Taten, die nicht die Herrschaft betrafen. Er war berechtigt, die Sünder an den Gemeinde-Pranger zu stellen, in Holzblöcke zu legen, später legte er ihnen Eisenfesseln an, steckte sie in den Gemeindekerker, verurteilte sie zu Geldstrafen oder Körperstrafen. Er entschied über Nachbarschaftstreits und griff des öfteren bei Schlägereien im Wirtshaus mit seinem „Schulzenrecht“ persönlich ein.

Bürgermeister – nach 1850 Vertreter von Gemeinde und Gemeindegeldverwaltung. Er war das Oberhaupt der Gemeindevertretung (Ausschuss) und des Gemeindevorstandes. Mit seiner Stellung waren Funktionen und Rechte präsidialer Natur sowie die Aufsicht mit bestimmter disziplinärer Befugnis über Gemeindeangestellte verbunden, eine Gerichtsmacht hatte er nicht mehr. Der Bürgermeister bewahrte den Gemeindegeld auf, was nach alter Tradition Ausdruck persönlichen Vertrauens der Bürger in die Person des Bürgermeisters bedeutete. Bis zum Jahr 1848 wurde der Bürgermeister ausschließlich aus Bauernvertretern gewählt.

Gemeindevorstand – ausübendes und führendes Organ der Gemeindeverwaltung. Seine Amtsperiode dauerte drei Jahre. Der gewählte Gemeindevorstand unterteilte sich in:

Gemeindegeldausschuss, bestehend aus dem Bürgermeister und wenigstens zwei Gemeinderäten, ansonsten aus 8–36 Personen, je nach Anzahl der wahlberechtigten Bürger. Aus den alten Zeiten überlebte der Brauch, die Gemeinderäte der Reihenfolge nach zu bezeichnen. Sie vertraten die Gemeinde als Organe und beschlussfassende Vertreter. Der erste Gemeinderat sorgte für Ordnung in der Gemeinde. Der zweite Gemeinderat pflegte das Gemeindegeldvermögen, kümmerte sich um den Gemeindegeldhaushalt, usw.

Gemeindegeldbediensteter – auf der Angestelltenebene stellten sie ein Organ mit definierter Befugnis dar. Ihren Umfang legte die Gemeinde je nach öffentlichem Bedarf und Urteil des Vorstands fest. Zu den Dienern gehören: Rosswächter – Hirten der bäuerlichen Pferdeherde, Hirte – für das Rindvieh aller bäuerlichen Züchter, Schäfer – für die bäuerliche Schaffherde, Schweinehirte – für die bäuerliche Herde, Gänsehirt – für die bäuerliche Schar, Hüter – Feldhüter im Dienst der Gemeinde. Der Hüter sicherte im gesamten Katastergelände den Schutz der Ernte und des gesamten Gemeindegeldvermögens vor Freveltaten, unerwünschten Arten der Abweidung, unerlaubten Abbrennens von Grasflächen und Abbau von Erde, Sand und Stein. Im Gemeindegeldwald verhinderte er willkürlichen Holzabbau.

Zu weiteren Bediensteten der Gemeinde gehörten aus historischem Blickwinkel: Weinberghüter – Hüter der Weinberge, Nachtwächter – sorgte für die Bewachung des Dorfes ab 22 Uhr abends bis 4 Uhr in der Früh. Der durch die Landschaft schreitende Nachtwächter meldete jede volle Stunde mit seinem Signalhorn die Uhrzeit. Zu Anfang seiner Schicht sang er auf dem Dorfplatz: „Gelobe jeder dem Heiligen Geist...“ Der Zweck der Nachtwache war vor allem einen Brand zu signalisieren. Der Nachtwächter achtete ebenfalls auf die Einhaltung der Nachtruhe (nach zehn Uhr abends sollte keiner mehr ausgehen) und bewachte das Hab und Gut. Glöckner – diese Stelle wurde vom Pfarramt an der Kirche und in Ortschaften ohne Pfarramt von der *Gemeinde* (Gemeindevorstand) errichtet. Die Glocke hing im Kapellenturm oder im Glockenturm. Der Glöckner läutete gegen vereinbarte Bezahlung jeden Tag in der Früh, am Mittag und am Abend die Glocken.

Gemeindegeldbote - verkündete die Nachrichten des Gemeindegeldamtes und in kleineren Gemeinden war er gewöhnlich auch als Ordnungshüter tätig. Er wurde aus den örtlichen Landlosen, Köttern oder Hofbesitzern gewählt, die dauerhaft in der Gemeinde lebten, damit er dem Bürgermeister jederzeit in kommunalen Angelegenheiten zur Verfügung stand. Der Botendienst reichte für den Lebensunterhalt nicht aus und wurde deshalb an einen weiteren öffentlichen Dienst geknüpft, zum Beispiel an den Glöcknerdienst, den Nachtwächterdienst u. ä. Die Nachrichten wurden mit Trommeln verkündet. Der Totengräber war (und ist bis heute) ein Bediensteter der Gemeinde, seine Funktion übte er jedoch nach Absprache mit dem Pfarramt aus.

СЕЛО

Говоря речью сельских жителей, село и поселок (входящий в состав села) назывались деревней. Под понятием село подразумевалась только общность осевших крестьян и земледельцев. В отличие от этого, деревню состояла как из земледельцев, так и малоземельных крестьян, батраков и всех представителей не крестьянского населения, проживающего в населенном пункте. Это разделение является народным, а в сознании села пережило еще долгое время после отмены дворянского управления. На сегодняшний день слова «село» и «деревня» являются синонимами. Но само по себе слово «село», прежде всего, означает управление (администрацию), а слово «деревня» общее местонахождение.

В период дворянского управления сельское руководство было сосредоточено в руках деятелей, называемых управляющих (средневековый чиновник), бурмистр, староста. В Силезии и на всей северо-восточной Моравии старосту называли управляющим или бурмистром.

управляющий – сельский чиновник, занимающийся административной деятельностью села. Это должностное лицо по своему рангу стояло перед бурмистром. Как правило, управляющий заседал с бурмистром и с присяжными на деревенских заседаниях. В период развитого феодализма управляющий (средневековый чиновник) считался служителем дворян. Исходя из этого, возникали споры: кто же из них в селе является более высокопоставленным должностным лицом.

Бурмистр – с немецкого языка Richter обозначает то же самое, что и управляющий. Различались наследственные бурмистры либо управляющие, которые были крестьянами без обязательства отбывать барщину, однако в их обязанность входила воинская служба для своего барина. Дворянство посылало бурмистрам свои приказы, возлагала на них, главным образом, ответственность за правильное выполнение работ. Работа делилась на множество видов: пешая, конная, пахотная; необходимость косить луга, жать зерновые, сгребать, молотба, рыболовство, охота, ловля, оповещение; очистка терок и прудов, дратва конопли и льна, прополка проса и лука, окапывание мака, перевозка вина, сена, соли, дерева, удобрения, мукомольных жёнов, сборка желудей, тмина, лесных орехов, грибов для дворянства (вовсе не для своих нужд) и т.п.

Бурмистры имели определенные судебские правомочия над поступками, которые не касались дворянства. Бурмистр мог приговорить обвиненного к сельскому позорному столбу, позже вместо этого заковать его в железные кандалы, поместить в местную каталажку, мог наложить штраф либо приговорить к физическим наказаниям. Кроме того, бурмистр решал соседские споры. Не редко, во время драки в харчевне, вмешивался вручную и сам применял «право» бурмиистра.

Староста – после 1850 года официальный представитель села и сельского самоуправления. Староста был главой сельского представительства (комитета) и правления. С этим была связаны его должность и полномочия подобные президиуму, так же, как и контроль с определенной дисциплинарной компетенцией над сотрудниками села, однако он уже не имел судебных полномочий. Староста имел на попечении сельскую печать. Согласно старой традиции, это являлось проявлением особенного доверия граждан к старосте. До 1848 года старосту выбирали исключительно из крестьян.

Сельское правление – исполнительный и руководящий орган администрации села. Срок полномочий сельского правления – три года. Выбираемое сельское правление в последствии делилось на:

сельский совет, состоящий из старосты и минимально двух членов самоуправления, или же из 8–36 лиц, согласно количеству граждан, имеющих право выбора в данном месте. Еще со старых времен пережил обычай обозначать членов самоуправления согласно очередности. Сельский совет представлял интересы села в качестве органа, правомочного принимать решения. Первый член

самоуправления отвечал за порядок в селе. Второй член самоуправления отвечал за сельское имущество, ведение хозяйства в селе и т.п.

Служители села – на уровне мелких служащих это орган с ограниченными полномочиями. Мера их полномочий устанавливало село согласно общественным требованиям и умозаключению сельского совета. К мелким служащим сельского совета можно отнести: коневод – пастух сельского стада коней, пастух – скота всех его сельских животноводов, пастух овец – сельского стада, пастух черного мелкого скота – сельского стада, гусак – пастух сельских гусей, сторож – (с немецкого Hüter) полевой сторож, находящийся на службе села. Сторож во всем кадастре отвечал за охрану урожая и всего сельского имущества от ущерба, причиненного браконьерством, незаконными способами пастбищ, от неразрешенного способа использования травы, а также от неуправляемой добычи глины, песка и камня. В лесах, принадлежащих селу, следил за разрешенным повалом деревьев.

К служителям села, с исторической точки зрения, относятся также: сторож вино-градника – (также *винодел, виноградарь*) – охраняющий виноградник, ночной сторож, также караульный или обходчик – обеспечивал охрану села с 10 часов вечера до 4 часов утра. Караульный (сторож), проходящий через деревню, каждый час протрубил соответствующее количество тонов. В начале патруля он спел на деревенской площади: «Восхваляй каждый дух Господа. . .» Цель ночного патрулирования, прежде всего, заключалась в сигнализации возникшего пожара. Кроме того, караульный следил за ночным спокойствием (после десяти часов вечера неохотно воспринимались какие либо прогулки по селу) и сохранностью имущества. Звонарь – эту должность учреждала приходская служба главного собора, а в селах, не имеющих костела, сельский совет. В этих местах колокол был подвешен в башенке часовни или в колокольне. За установленную плату звонарь звонил каждый день ранним утром, в полдень «к обеду» и вечером.

Сельский посыльный (курьер) исполнял функцию глашатая сообщений сельского управления, а в меньших селах, обычно, он был и охранником общественного порядка. Для того чтобы посыльный был к услугам старосты всегда, когда этого требовали коммунальные дела, он избирался из местных безземельных крестьян, малоземельных крестьян или батраков, которые постоянно жили в селе. Посыльная служба не была достаточна для того, чтобы посыльный мог себя содержать, поэтому она совмещалась с другой общественной службой, например, посыльные были звонарями, ночными сторожами и т.п. Провозглашение сообщений сопровождалось барабанной дробью. Могильщик, гробовой был служителем села (как и до сих пор), но свою должность он выполнял по договоренности с приходской службой.

VESNICKÁ POSPOLITOST

Obyvatele rolnické vesnice spojovalo vědomí sounáležitosti s půdou, se sousedskými povinnostmi a výhodami. Byli si vědomi řádu svého žití, mluvy, okázale nosili svůj kroj. Zvláštní druh regionálního a stavovského egocentrismu a z toho plynoucí lokální patriotismus vedl obyvatele obce a farnosti k posuzování a kritizování obyvatel vzdálenějších obcí. Posměšně je pojmenovávali, napadali žertem a satirou jejich kroj, řeč, povahové rysy a vedlejší zaměstnání, která případně provozovali doplněním k rolnictví.

Obecně podceňující postoj lidí z rovin se projevoval vůči horalům a všem, kteří přicházeli odtud obchodně se svými výrobky (například s dřevěným nářadím, potřebným na rolnické vesnici).

Vesnická pospolitost byla ve vzájemném styku proniknuta stavovskou a majetkovou hierarchizací. Každému stupni v ní patřilo určité společenské zařazení a z toho plynoucí práva a výhody. Na rolnické vesnici jej určovalo množství obhospodařované orné půdy, základní a souměřitelný ukazatel společenské váhy člověka.

Sedlák a podsedník reprezentoval obec a jako takoví byli jedinými uživateli obecních pozemků. Domkaři a hofeři byli z tohoto užívacího práva vyloučeni. Farář s lánem polí byl sedláku bližší než ten, který žil jen z příjmu svého duchovního úřadu. Učitel se nikdy nerovnal sedláku, i když měl svůj *jistý chléb*. Úředníkův nepevný standard zámožnosti sedláku neimponoval. Živnostníci a řemeslníci tvořili skupinu, v níž se každý snažil získat něco orné půdy, jako ve své době jedinou jistotu obživy v případě krize oboru nebo nenadálého úpadku. Dělníky z průmyslu rolníci pocítovali jako potenciaálního nepřítele a nárůst jejich počtu v obci omezovali všemi prostředky, jimiž mohli v tom ohledu působit; do roku 1848 z titulu svého úplného a po té většinového podílu na vedení obce.

ZDVOŘILOST V SOUSEDSKÉM STYKU

pantáta – sedlák, ženatý nebo svobodný; zámožný hospodář; mlynář; olejník; zemědělský či lesní úředník ve vyšších službách

Všem těmto osobám se onikalo: *pantáta revírník* nebo též *pantáta revírníkovi*; v přímém oslovení pouze *pantáto*. V žertovném tónu označovalo slovo pantáta staršího člověka nebo muže předčasně zestárlého.

panímáma – selka; každá vdaná žena: „*Hen idó panimáma Trhlíkovi s dívkó*“ (tj. manželka Trhlíkova se služkou)

vykání – způsob oslovení

Bylo na vesnici závazné vůči ženatým a vdaným a vůči lidem zastáva-

jícím úřad nebo služby, jejichž výkon byl podmíněn kvalifikací nabytou odborným studiem. Oslovení společensky výše postavených osob se uvádělo: *pane mistr* (všem, kdo vedli řemeslo), *pane nadučitel*, *pane sódcí*, *pane dochtor*. Vykalo se lidem s dovednostmi: zvěrokleštičům, brusičům, ambulantně pracujícím řemeslníkům (kolářům, sedlářům, krejčím, hodinářům) a lidem, přicházejícím na vesnici s uměním (komediantům, šumářům, malířům).

tykání – způsob oslovení

Užívalo se mezi svobodnými bez zřetele ke společenskému či úřednímu postavení rodičů.

Svobodným pacholkům se tykalo i v jejich vysokém stáří. Tykaly jim i děti a všichni je oslovovali křestním jménem.

Dívkám (služebným děvečkám) počala venkovská veřejnost vykat až v jejich vyšším věku. Oslovovali se *tetičko*, nikdy však *panimámo*. Dívce, která sloužila dlouhá léta v rodině a patřila už jakoby do ní, se tykalo i v jejím vysokém věku a oslovovala se jako *svůj člověk* křestním jménem, často zdrobněným.

Osedlí hospodáři, podsedníci a chalupníci s polnostmi, sídlící v jedné obci, si tykali. Rovněž tak ostatní nerolníci, všichni, kteří chodili spolu do místní školy. Přistěhovavší se – neosedlí – všem dospělým vykali. Občané tykali příslušníkům všech – tak řečených nečistých zaměstnání (rasovi, kůžkaři), cikánům a židům, žebrajícímu lidu, osobám jdoucím světem za obchodem (olejkářům, *kočébrům*, prodavačům *sladkého dřeva* – lékořice), *čaganářům* a všem chudým lidem přicházejícím ze světa (tj. neznámo, ze které vsi). Po staré známosti se tykalo také dodavatelům drobných výrobků pro vesnici, jako metlářům, sítářům, pravidelně přicházejícím dráteníkům aj.

onikání – způsob oslovení

Užívalo se v případech, kdy se hovořilo o starších osobách. „*Naši stařenka umřeli stoja.*“ „*Tatínek zavolali hlasem.*“ „*Co sa ťa maminka naspomínali.*“ O pijanu: „*Stréček nikdy nevíjô, že už majô dost.*“

pozdravení – „Dobrý den“ se na venkově přibližně do druhé světové války neužívalo. Zdravilo se kusým pozdravem: „*Pochválen bud'*“ a plným zněním „*Pochválen bud' Pán Ježíš Kristus*“ a odpověď zněla: „*Až na věky*“. Tak zdravily děti. Dospělí zpravidla připojili víc formální než zjišťovací otázku: „*Kde dete?*“ (tj. kam)“ nebo „*Co nesete?*“ načež tázání odvětili stejně stručně, aniž by se zastavili. Avšak na otázku: „*Tož jaká?*“ (tj. Jak se máte, nebo Co je nového?) slušelo se zastavit se a krátce pohovořit. Tyto pozdravné výroky byly projevem lidského zájmu. Člověk, míjející mlčky, byl

bezpochyby *pán z města* – cizinec, člověk asi zlý, který vzbuzuje nedůvěru či strach.

městský člověk – kráčejší vesnicí byl pokládán za *pána*, *pánisko* z *města* a také apriori za *žida*. Byl pozdraven, ale nenavazoval se s ním rozhovor. Jeho městské oblečení bylo *židovské oblečení* – jako všech lidí, kteří nepatřili do vesnické pospolitosti – bylo *židovské háby* (singulární tvar se neužívá), bylo *šata* (plurál *šaty*). Oblečení všech, kteří nepatřili do vesnické pospolitosti, se v ideálu krásy oděvu nerovnálo venkovskému a zejména na jeho kroji. Ten stál nade vším oděním; je slavnostní a krásný.

INTELOGENCE NA VENKOVĚ

kněz, na Moravě v hovorové řeči *panáček*

Oslovoval se *velebný pane*, v písemném styku *důstojný pane* a vykalo se mu na rozdíl od ostatního vesnického onikání.

V hodnosti faráře byl veřejným činitelem ve věcech matričních. Ve škole kněz zajišťoval výuku náboženství, jež bylo povinným vyučovacím předmětem, uváděným na školním vysvědčení jako první předmět (až do školního roku 1953–1954). Vyučování počínalo a končilo modlitbou, kdysi obecně a v meziválečné době v některých okresech nebo obcích ještě v letech druhé světové války, hlavně na Slovácku.

Zpovědní úkon dával kněžím možnost zasahovat do rodin nejen ve věcech náboženských, obecně lidských, ale i politických, což vytvářelo silnou společenskou pozici církve a kněžstva (někteří jednotlivci ji programově zneužívali). Zhruba do meziválečného období byl kněz na menších vesnicích jedinou vysokoškolsky vzdělanou osobou. Jeho prestiž byla v tom směru v povědomí lidu vysoká.

Kongrua kněží byla posílena poplatky za církevní úkony (tzv. štolou), dary od věřících a při mnoha farářích výnosem nájmu či aktivního provozu farských polností (často to byl jediný celolán, který se v obci nedělil, spíše odkazy věřících a koupěmi polností narůstal).

Autorita kněží byla vysoká, takže mít v rodině *panáčka* znamenalo pro ni nejvyšší možnou čest. První mše novokněze (primice) se pokládala za poctu celé obce. V oblastech, kde kroj je živý jako slavnostní odění, přesahovala účast krojovaných na ní i největší selské svatby. Účast lidí oděných v kroji na bohoslužbách zvyšovala v očích lidu reprezentaci církevních slavností. Tak se stal chrám samovolně i cílevědomě udržovacím činitelem kroje v době, kdy v jeho funkci nabyl převahu znak svátečnosti a stavovskosti. Církev si to uvědomila už v samých začátcích ubývání kroje na vesnici. Dovedla ocenit sílu tradice, krojové společensko-*strukturalní* znaky a zapojit jej – a činí tak dodnes – do sféry nástrojů svých akcí a síly obecné popularity odkazu lidové tradice.

kostel – jako reprezentant a nástroj působení církve a církevní vrchnosti na lid, byl takřka ještě po celé 19. století – a v některých okrscích až do meziválečné doby – střediskem, ve kterém se formovaly mnohé zvyklosti rodinného i veřejného života vesnice. V něm proběhly i nejdůležitější okamžiky života: křest, úvod, biřmování, svatba, pohřeb.

Prožívání nedělních a svátečních dnů bylo mnohdy niterné a účast na bohoslužbách se společným zpěvem věřících, několikrát v roce o svátcích vyslechnutí uměleckého zpěvu a instrumentální hudby mělo svou přitažlivost. Mělo také význam z hlediska udržování mezilidských vztahů v okruhu širší venkovské pospolitosti. Mše s obřadnými úkony byla v týdenním pracovním rytmu pro vesničany mimořádně významnou podívanou, o slavnostech ještě vystupňovanou použitím korouhví, kaditelnic.

Příležitost ukázat se ve svátečním dávala neděli výraz nevšednosti. Výroční církevní svátky, k nimž se vázaly slavnostní akce s masovým použitím obřadního oděvu, poskytovaly i psychický odpočinek a změnu, jež vymanila člověka z celoroční úmorné práce na poli a v hospodářství, jež neznala pracovní zcela volné dny prakticky po celý život.

Střední generace a staří chodili na ranní pobožnost, mladí na slavnostnější hrubou mši (okolo 10. hodiny), obojí pak ještě na krátké odpolední požehnání.

zasedací pořádky v kostele – chrámová loď se dělila na *stránku* pravou a levou (z pohledu z kněžiště)

Nejblíže oltáři vlevo stála děvčátka, vpravo chlapci. Za nimi děvčata vyšlá ze školy a chlapci vrstevníci. V levé řadě lavic seděly ženy. V předních lavicích byla podle sledu čísel gruntů zakoupena stálá místa pro majitele gruntů, mnohdy po generace. Místa byla připsána k domům, nikoli k osobám. V pravé *stránce* seděli muži. Za lavicemi pod kruchtou postávali mladí *ženáci*. Na kruchtě byli lidé provozující instrumentální hudbu, dobří zpěváci. Toto se ustálilo v čase patrimoniálních správ a zčásti přežívají tyto pořádky dodnes.

Okolo fary a kostela fungovala řada pomocných služeb, jejichž nositeli byli kostelník, ministranti, varhaník, tahač měchů, hrobař, kromě skupiny žen, jež se staraly o úklid kostela a květinovou výzdobu.

kostelník – fungoval při bohoslužbách i oblékání kněze, manipuloval s kaditelnicí, staral se o vybavení sakristie a provoz, vybíral *do zvonečku* (do pytlíku se zvonečkem) milodary pro kostel atd. Obřadní oblečení mu zajišťovalo určitou úctu a vážnost. Dostával smluvní odměnu z farního úřadu a při občanských obřadech zvláštní poplatky od účastníků svateb, pohřbů atd.

ministranti – při bohoslužbách obstarávali s kostelníkem příslušné úkony, jejich oblečení jim mezi kluky zajišťovalo určité postavení. Od faráře dostávali symbolickou odměnu v penězích a dary při úkonech od účastníků svateb a pohřbů.

varhaník – původně, do rozluky vazeb mezi církevními a školskými řídicími orgány, funkce rectora, zlepšující jeho postavení hospodářsky i prestižně. Postupně byl nahrazován varhaníkem školeným speciálně pro kostelní účely, který byl za to placen, navíc dostával zvláštní odměny při úkonech pro účastníky svateb a pohřbů. Nacvičoval církevní zpěvy pro všechny příležitosti, řídil pěvecký sbor kostelní a byl ceněn, uměl-li pěkně zpívat.

škola – instituce, jež se až postupně prosazovala v povědomí lidí, protože vzdělání nebylo chápáno jako významné vybavení pro život ve vesnici a práci v zemědělství, podloženou děděnými zkušenostmi víc než vzděláním. V druhé polovině 19. století a zvláště od počátku 20. století stoupala s povinnou docházkou a jejím oficiálním prosazováním úloha školy a tím vzrostly i povinnosti obce na její udržování a vybavení v rámci obecního rozpočtu. V období mezi válkami zaujímal už významné postavení a umožnila mnoha dětem získat předpoklady pro středoškolské a vysokoškolské studium. Zvětšování počtu tříd a tedy i učitelů v obci umožnilo rozvoj osvětové činnosti školy, jakožto vzdělávacího střediska postupně přesahujícího význam kostela. Úspěšnější z učitelů byli v 19. století většinou nositeli výrobního pokroku a ve srovnání s rolnickým obyvatelstvem i moderního světonázoru. S růstem majetku se zvyšovala i jejich osobní vážnost a vliv na spoluržení obce.

Ve stavebně sevřených dědinách a okresních městech mívali vždy jen jednu školu, ve městech dělenou na chlapeckou a dívčí. V roce 1923 měl Nový Hrozenkov na Vsetínsku (rozlohou 84 km²) čtyři a jednu třetinu škol obecných a novou školu měšťanskou. Po dvojtřídkách ve Vranči a Stanovnici, v Hutí (dnes samostatná obec Karolinka) čtyřtřídku, u kostela pětitřídku a na Soláni se dělil o jednotřídku s Velkými Karlovicemi a Solancem. Dost brzo přibyla dvojtřídku na Čubově úpravou Thonetovy dřevodílny a novostavba ve Bzovém. Než se mohla měšťanka nastěhovat do přístavby, učily se tři třídy obecné školy v hospodě Na Vranči v 1. poschodí. Hospoda byla v provozu i za vyučování. (Langer, 1992).

Děti pocházely vesměs z velmi početných rodin, tehdejší průměr kolísal mezi šesti až osmi. Při takových počtech měli potíže s řádným oblečením a vybavením školními pomůckami i střední a velcí rolníci. Závažnější potíže vznikají v zajištění péče o děti, které ještě nechodí do školy – mají je na starosti starší sourozenci. Ti mají pak ještě další povinnost – pást dobytek a pomáhat v hospodářství. V starších dobách požívali tzv. úlevy, později zrušené. Nedbání o řádnou školní docházku ze strany rodičů bylo trestáno pokutami a vězením. Aby mohly chodit do školy, musely starší děti brát s sebou mladší sourozence. Ti pak ve třídách obecné školy vyseďávali nehybně ve vyhrazených zadních lavicích (Langer, 1992).

„Obec Nový Hrozenkov sice měla pět obecných škol, přesto děti ze vzdálených samot měly do školy pět i více kilometrů a na zpáteční cestě navíc ještě pár set metrů výstupu do kopců. Měl jsem (ve dvacátých letech 20. století) ve druhé třídě osmiletou, rtuťovitě živou a bystrou cérečku Mařenku Venglářovou z Brodské, ze samoty vzdálené od školy dobré tři kilometry. Denně vodívala s sebou, občas i nosívala, svého dvouletého bratříčka. V zimě, kdy ho musila častěji pronášet závějemi, přicházela do třídy sněhem promočená a zpocená. Musel jsem ji i s bratříčkem posadit ke kamnům, aby se osušili. Sedávala ve škamně na kraji v uličce, a jak jsem procházel, tak jak stále otáčela hlavou, položím jí ruku na vlasy a hlavu otáčím k tabuli. Ona mi najednou přioplácne moji ruku pevně k hlavičce a prosí: „*Nedávajte tu ruku pryč!*“ „Proč?“ „*Mňa ešte nikdo nepohladil.*“ – Na to lidé reagují: „Ta musela mít krutou mámu, když ji ani nepohladila“. Odpovídám: „Nemohly je hladit. Kdyby je rozmazlily, ztížily by jim budoucí život tak, že by ho neunesly“. (Langer, 1992).

„Peněz se rodinám nedostávalo ani na školní sešity, natož učebnice, ale ani na oblečení. Při průzkumu v roce 1929 neměl ani jeden školák při tehdejších pětatřicetistupňových mrazech svrchní oblečení, ani děti velkostatkářů, nejvýš doma upletený svetřík. Nakonec se zjistilo, že jedinou ochranou dětí proti mrazu byla rychlost. Čím větší mráz, tím rychleji utíkaly do školy. V zimě byla školní docházka nejvyšší, děti byly v teple a nezlobily doma. Valigurův chlapec z Čubova chodil do školy bosky ještě při šesti stupních mrazu“. (Langer, 1992).

rehtor – učitel, řídící učitel

Vedle faráře, představených církevních řádů a jejich členů, kaplana, byl představitelem vzdělanosti v obci. Za starých časů se musel z existenčních důvodů i závislosti na církevních orgánech věnovat úkonům kostelním jako varhaník a regenschori, takže školní výuka byla jen jedním dílem jeho povinností i z toho plynoucích příjmů. Kromě malých peněz dostával naturální dávky a různé příležitostné příplatky, ale jeho životní úroveň se nikdy nevyrovnala kněžím.

V Senici dostával školného rehtor asi do roku 1817 ročně 2 snopy od každého sedláka, od čtvrtníka 1 snop, od každého školáka 4 velké pecny chleba a ze dvou školáků každé rodiny 16 krejcarů. Rehtor sám nařizoval, který školák a kdy mu má chléb donést. Podotýkáme ještě, že z dobré vůle ta která rodina i „žitné“, zvláště o žních a v zimě „zabíjačky“ panu rehtorovi posílala (Pavel a Jan Pavelkovi, 1902).

Protože byl v menších obcích nejednou jedinou vzdělanou osobou, zastával zpravidla i funkci obecního písaře, tajemníka starostova. Z téhož důvodu byl později funkcionářem spolků a zájmových sdružení hospodářských i vzdělávacích (čtenářských, tělovýchovných, ochotnických), takže byl významným činitelem nejen v hospodářském rozvoji (sadařství, vše-

lařství, vinařství), ale především v kulturním vzestupu života na vesnici. Mnozí učitelé, kteří zasvětili tomuto poslání v určité obci celý život, stali se významnými znalci vesnického života, což projeвили jako kronikáři, spisovatelé, dopisovatelé novin atd.

SPOLEČENSKÁ ZAŘÍZENÍ

Sociální rozvrstvení se navenek projevovalo především v hospodě. Zpravidla chodili do hospody pouze muži, ženy sporadicky a to jen v doprovodu s manželem.

U výčepu sedávali bezzemci, malozemědělci a služební čeleď, v odlehlější části střední rolníci a statkáři. Učitelé, faráři, poštmistr, doktor, revírníci, výjimečně starosta a nejlivnější statkář měli vyhrazenou bývalou formanku. Hajní a četníci vstupovali do hospody v době, kdy byla skoro prázdná. (Langer, 1992)

hostinec – v hovorové řeči *hospoda*

Většinou soukromé, dříve často obecní nebo vrchnostenské pohostinství, někdy vybavené i k ubytování cestujících. Hospoda byla společenským shromaždištěm mužské části selské obce.

sousedská hospoda – v ní měli vyhrazeny své stoly sedláci a podsedníci, jiné stoly osedlí chalupníci a řemeslníci a nejbliže ke dveřím bezzemci. Cizí přichodí se usazovali v rámci tohoto pořádku podle svého stavu.

Ne bez určité souvislosti viselo v „selské“ hospodě na liště tolik sklenic k pití piva opatřených *visačkou* s popisným číslem hospodáře, který choval koně. V těch se podávalo pivo jen lidem z jeho domu – hospodáři, synům, výměnkáři. Z ostatních se této pocty dostalo jen významným osobnostem obce. Chalupníkům a bezzemkům nikoli.

Ženy vstupovaly do hospody jen u příležitosti taneční zábavy, svatebního veselí a divadla. Nikdy jednotlivě, nýbrž ve skupinkách.

Kněží a učitelé byli v hospodě hosty většinou jen o společenských příležitostech a seděli u prvých stolů. Od nich se vstupovalo do *izébky* vyhrazené, vzácnějším hostům a představeným. Zde zasedalo také představenstvo obce jako sobě rovní u jednoho stolu a jednali za zavřenými dveřmi. Po dobu jednání měli na hlavě klobouky jako znak osedlého sousedství a svého postavení coby *úřední*. S kloboukem na hlavě sedávali někteří osedlí v hospodě (na Hané) ještě v meziválečné době. Při neznalosti původu této starobylé tradice to cizinci považovali neprávem za společenský netakt.

Zasedací pořádek se v hospodě ustálil na feudální vesnici podle třídních hledisek a na Hané se dodržoval až do meziválečné doby.

Podle staré tradice nesly budovy hostinců svá osobitá jména. Většinou pomístně vázaná, děděná, poetická i žertovná, a k tomu vývěsní štíty či z kovu tepané věnce se signem. Hospody, jako zastávky jízdní (postilionské) pošty, měly předepsáno znamení poštovského rohu.

hostinský, *hospodský* – provozovatel či nájemce pohostinství

Na tradičním venkově ho místní lidé oslovovali *stréček* a v normě ostatní tradice oslovení *stréček hospodskovi* a jeho ženu *panimáma hospodskovi*, ne však taktó, byl-li hostinský jiného než křesťanského vyznání. Hostinský ve starší době býval častěji nájemcem panského nebo obecního hostince než svého. Na malých vesnicích míval pro existenční jistotu něco vlastních polí. Někteří hostinští provozovali svou koncesi při řeznictví nebo obchodu. Spojením příjmů se mnozí z nich stávali zámožnými občany.

Víc na Slovácku než na Hané a na Valašsku se o hostinskou koncesi ucházeli Židé, o provoz palírny a nálevny takřka výlučně.

Společenské postavení hostinského bylo v kolektivu obce nejednotné, závislé na majetnosti. Byl víc než chalupníkem, ale do vážnosti sedláka nedostoupil, byť i nabyt hodně polností.

Hostinská služba se v očích venkova nezbavila až do nedávné doby příděchu podcenění a provoz nálevny byl prací až pohrdanou.

hospoda (masculinum) – hostinský = volací název s žertovným, v opačném případě mírně pejorativním příděchem

krčma – malá hospoda stojící, na rozcestí často mimo intravilán jako hospoda zájezdní, ubytovávala formany s koňmi

výčep – **hospoda na stání**, stručně *u žida* (byl-li jeho provozovatelem)

Byl nejnižším druhem pohostinství, podávajícím hlavně kořalku. Na rolnické vesnici na Hané se vyskytoval poměrně řídce (hojněji na Slovácku a selském Ostravsku), ve městech pravidelně a v obvodech průmyslové aglomerace hojně.

ŘEMESLNÍCI NA ROLNICKÉM VENKOVĚ

Provozovateli kdysi cechovně organizovaných výrob byli kováři, koláři, krejčí, ševci, tkalci a soukeníci, ve větších obcích také sedláři a bednáři. Zedníci a tesaři se užívali jen ve městech, neboť každý zručný venkovan vládl sekerou, stavěl a vázal došky sám. Pověštině byli řemeslníci i držitelé několika měr pole vlastního nebo pronajatého, protože řemeslo na venkově jim uspokojivou existenci většinou nezajistilo.

Část řemesníků provozovala své dílo ambulantně, na objednávku větší práce, část z nich pracovala jen podomně – často kolářští mistři a z nekoncesovaných živností korytáři.

kovář – byl z venkovských řemesníků nejpotřebnější a stál poněkud výš v úctě sedláka než ostatní vyučení. Kováři pracovali jako nájemci obecní kovářny nebo byli osedlými chalupníky s vlastní dílnou. Zacházeli s ohněm, léčili dobytek, uměli trhat zuby, a pro toto vše byla jejich osoba obestřena i vírou, že *dovedou víc než jen chleba jíst*, že nemají daleko k tajemným znalostem.

RESUME

VILLAGE COMMUNITY

The inhabitants of a farming village shared an awareness of their unity with the soil, neighbours' responsibilities as well as advantages. They were aware of the order of their lives, speech and ostentatiously wore their traditional costumes. Peculiar kinds of regional as well as social egocentrism resulting in local patriotism made the inhabitants of a village or parish judge and criticize inhabitants of distant villages. They would call them names, ridicule them, and satirize their clothes, speech, personality features as well as their jobs complementary to farming.

In mutual relations, the village community was imbued with social and property hierarchization. Each of the layers of the structure matched a certain social classification which entailed certain rights and advantages. In farming villages the social ranks were determined by the extent of tilled arable land, which was the fundamental and commensurable indicator of a person's social importance.

The farmers and house owners represented the municipality and as such were the only users of municipal lands. House renters were excluded from this right to use the land. A parish priest holding a stretch of field was closer to farmers than one living solely on the rewards for their religious service. A teacher was never held equal to farmers, although a teacher could *rely on his daily bread*. Farmers were far from being impressed by the unstable standard of wealth associated with the officer classes. Traders and craftsmen were a group where everyone did their best to acquire at least some arable land, which represented the only certain source of subsistence in times of crisis or unexpected decline. Industrial workers were seen as a potential rivals and their presence in villages was limited using all possible means entailed within the competence of their office, i.e. in their unlimited (until 1848) and then majority share in the local government.

The most polite way of addressing men in the village was *pantáta* - this title was used to address farmers, single and married, as well as wealthy peasants, millers, oil millers and higher ranks of farming or forestry officers. All of these persons would be addressed using the third person plural. *Panímáma* - was the way of addressing farmwives, i.e. every married woman.

Using the polite form of address (2nd person plural) - was obligatory when addressing married men or women as well as people in an office or service requiring qualifications acquired in some kind of professional training. Using the familiar form of address (2nd person singular) - was used among single persons irrespective of their parents' social or official ranks. Single farmhands were addressed the familiar way even after they had reached old age. Even children would address them this way and were on first name terms with them. The third person plural polite form of address was used whenever elderly people were referred to.

The common greeting "Good day" was not used in the country until the Second World War. People would greet each other merely with "Praise", which is an abbreviated form of "Praise the Lord, Jesus Christ"; to which the usual reply was "For ever".

In the historical context the country educated class included especially priests; in Moravia in colloquial speech they were referred to as *panáček*, but had to be addressed *reverend father* or *dignified father* in writing and was always addressed the polite way using the second person plural. The office of priest included the public service of maintaining the parish register. The priests also served as religious teachers at schools. In small villages the priest would be the only person with a university education approximately until the period between the world wars. The priests enjoyed a high reputation and prestige among the country people.

Church - the manifestation and instrument through which the church influenced the people during the entire 19th century. The church was viewed as the centre where many habits of family and public life in the country would take shape and in some districts retained this importance until the period between the wars. The key

moments of one's life took place under the roof of the church: Christening, introduction, confirmation, wedding, and funeral.

The parish office and the church were associated with a number of additional services performed by the sexton, servers, organist, blower puller, gravedigger and groups of women who were responsible for the cleaning of the church and its floral decorations.

School was an institution that gained influence slowly, for education was not considered to provide people with important qualifications for life in the country and work on a farm, which stemmed from inherited experience rather than education. The significance of the school began to grow in the late 19th century and the early 20th century as a result of the introduction of compulsory school attendance and its official enforcement, which imposed on municipalities the duty to maintain a school and provide for its equipment. By the period between the wars, the school had acquired an important position and enabled many children to study at secondary schools and universities. Increasing the number of classes and thus also teachers in the country enhanced the development of other educational activities provided by the school as an educational centre whose importance gradually prevailed over that of the church. More successful 19th century teachers brought progress into production technologies and a cherished modern world view as compared to farmers. As their property grew, they won more and more personal renown and influenced the municipal management.

Rector = teacher, headmaster. Another representative of the educated class in the country, in addition to the parish priest, church officers and chaplains. In ancient days teachers were so badly paid and dependent on church authorities that they had to perform several church functions such as the organist or choirmaster, so teaching at school was merely a part of their duties and related income. As teachers were frequently the only educated people in villages, they often served as municipal scribes or mayor's secretaries. This is also the reason why they would later become officials in many different economic as well as educational associations and unions (associations of readers, physical education clubs, non-professional theatre companies, etc.), so they played an important role not only in economic advancement (orchards, beekeeping and viticulture), but especially in the cultural boom in the country.

The social stratification was outwardly displayed especially in the pub. As a rule pubs were visited by men alone; women very rarely visited local pubs and inns, they would never put up unless accompanied by their husbands, usually on the occasion of a dancing night, wedding ceremony or a theatrical performance. A woman would never walk into a pub by herself; they usually came in groups. Landless people, small farmers and farmhands would sit at the bar; landowners would occupy places in remote corners of the room. Teachers, priests, postmen, physicians, game wardens, and in exceptional cases also the mayor and most influential landowner, sat in former carrier's corner, which was reserved for them. Game keepers and policemen would enter pubs and inns at times when these were nearly empty.

DORFGEMEINSCHAFT

Die Bewohner eines Bauerndorfes verband das Bewusstsein der Zusammengehörigkeit mit dem Boden, den nachbarschaftlichen Pflichten und Vorteilen. Sie waren sich über die Ordnung ihres Lebens und ihrer Sprache bewusst, trugen demonstrativ ihre Tracht. Eine besondere Art des regionalen und standesgemäßen Egozentrismus und der daraus folgende lokale Patriotismus führte die Gemeinde- und Pfarrbewohner zur Beurteilung und Kritik der Bewohner entfernter Gemeinden. Sie gaben ihnen scherzhafte Namen, scherzten über ihr Aussehen, ihre Sprache, Charakterzüge und Nebenbeschäftigung, die sie eventuell zusätzlich zum Ackerbau betrieben.

Die Dorfgemeinschaft war im gegenseitigen Umgang durch Standes- und Vermögenshierarchie bestimmt. Jedem Rang gebührte darin eine bestimmte gesellschaftliche Stellung und die daraus folgenden Rechte und Vorteile. Im Bauerndorf war das Flächenmaß des bebauten wirtschaftlichen Ackerbodens die wichtigste und kommensurable Kennziffer der gesellschaftlichen Wertschätzung des Menschen.

Der Bauer und der Kätner repräsentierten die Gemeinde und waren als solche Nutzer der Gemeindegrundstücke. Die Kötter und die Hofbesitzer waren von diesem Nutzrecht ausgeschlossen. Ein Pfarrer mit einem Feld stand dem Bauer näher, als einer, der nur vom Einkommen seines kirchlichen Amtes lebte. Der Lehrer glich nie dem Bauer, obwohl er einen *sicheren Broterwerb* hatte. Der unsichere Vermögensstatus eines Beamten imponierte dem Bauer nicht. Die Gewerbetreibenden und Handwerker bildeten eine Gruppe, in der jeder von ihnen versuchte, ein Stück Ackerland zu bekommen, seiner Zeit die einzige sichere Art des Lebensunterhalts im Falle einer Krise in seiner Branche oder bei plötzlichem Niedergang. Die Industriearbeiter sahen die Bauer als potenzielle Feinde an und sie versuchten, ihren Zuwachs in der Gemeinde mit allen damals verfügbaren Mitteln einzudämmen, bis 1848 aus dem Titel ihrer hundertprozentigen und später mehrheitlichen Beteiligung an der Gemeindeführung.

Die bekannteste Höflichkeitsanrede auf dem Land war – Gevatter – Bauer, verheiratet oder ledig; vermöglicher Landwirt; Müller; Ölmacher; ein Land- oder Forstwirtschaftsbeamter im höheren Dienst. Alle diese Personen wurden geehrt, Frau Mutter – Bäuerin; jede verheiratete Frau.

Siezen – war auf dem Land Pflicht gegenüber verheirateten Männern und Frauen und gegenüber Menschen, die ein Amt bekleideten oder Dienstleister waren, deren Leistungen durch eine im Fachstudium gewonnene Qualifikation bedingt waren. Duzen – wurde unter ledigen Menschen verwendet, ohne Rücksicht auf die gesellschaftliche oder amtliche Stellung ihrer Eltern. Ledige Knechte wurden auch im hohen Alter geduzt. Sie wurden auch von Kindern geduzt und alle nannten sie beim Vornamen. Das Ihrzen wurde verwendet, wenn von älteren Personen die Rede war.

Die Begrüßung „Guten Tag“ wurde auf dem Land etwa bis zum zweiten Weltkrieg nicht verwendet. Man begrüßte sich mit einem kurzen „*Sei gelobt*“, in Vollversion „*Sei gelobt Jesus Christus*“ und die Antwort lautete „*Auf ewig*“.

Zur ländlichen Intelligenz gehörten aus historischer Sicht vor allem die Priester, in Mähren in der Umgangssprache Herrchen genannt, als Anrede wurde *Hochwürden*, im Schriftverkehr dann *hochwürdiger Herr* verwendet. Im Gegensatz zu dem auf dem Land üblichen Ihrzen wurden sie gesiezt. Als Pfarrer übten sie die öffentliche Funktion des Standesbeamten aus. In der Schule unterrichteten die Priester Religion. Etwa bis zur Zeit nach dem ersten und vor dem zweiten Weltkrieg war der Priester in kleineren Ortschaften die einzige Person mit Hochschulbildung. Sein Ansehen war in dieser Hinsicht bei der Landbevölkerung sehr hoch.

Die Kirche repräsentierte fast bis Ende des 19. Jahrhunderts ein Instrument der kirchlichen Obrigkeit gegenüber dem Volk. In manchen Bezirken war sie bis zur Zeit nach dem ersten und vor dem zweiten Weltkrieg das Zentrum, aus dem viele Bräuche des familiären und öffentlichen Lebens des Dorfes hervorgingen. Hier ereigneten sich die wichtigsten Momente des Lebens: Taufe, Konfirmation, Hochzeit, Beerdigung.

An die Pfarre und die Kirche waren eine Reihe von Hilfsdiensten geknüpft, wie Küster, Ministranten, Organisten, Blasebalgzieher, Totengräber und Frauen, die für die Kirchenreinigung und die Blumendekorationen zuständig waren.

Die Schule war eine Institution, die sich in der Bevölkerung nur langsam durchsetzte, denn die Bildung wurde vorerst für das Leben auf dem Land und die landwirtschaftliche Arbeit nicht als wichtig angesehen. Diese stützte sich eher auf vererbte Erfahrung, als auf die Bildung. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und besonders zu Beginn des 20. Jahrhunderts gewann mit der Schulpflicht und ihrer offiziellen Durchsetzung die Aufgabe der Schule immer mehr an Bedeutung und damit stiegen auch die Anforderungen an ihre Erhaltung und Ausstattung durch die Gemeinde. In der Zwischenkriegszeit genoss sie bereits eine bedeutende Stellung in der Gesellschaft und ermöglichte vielen Kindern eine Mittelschul- und Hochschulbildung. Die steigende Anzahl der Klassen und damit auch der Lehrer auf dem Land ermöglichte die Entwicklung der Aufklärungsarbeit der Schule, als Ausbildungszentrum, das nach und nach die Bedeutung der Kirche überstieg. Die erfolgreicherer Lehrer waren im 19. Jahrhundert meist Träger des industriellen Fortschritts und im Gegensatz zur ländlichen

Bevölkerung auch modernerer Weltanschauung. Je wohlhabender sie waren, desto höheres Ansehen genossen sie in der Gemeinde. Dies bedeutete auch eine breitere Beteiligung an der Gemeindeführung.

Der Rektor, Lehrer, Oberlehrer war neben dem Pfarrer, den Vorstehern der Kirchenorden und ihren Mitgliedern oder dem Kaplan ein weiterer Bildungsvertreter in der Gemeinde. In den alten Zeiten musste er sich aus Existenz- und Abhängigkeitsgründen von der Kirche kirchlichen Aufgaben als Organist und Regenschori widmen, sodass das Unterrichten nur einen Teil seiner Pflichten und Einnahmen darstellte. Da er in den kleineren Gemeinden oft die einzige gebildete Person war, bekleidete er in der Regel auch die Funktion des Gemeinbeschreibers und Sekretärs des Bürgermeisters. Aus gleichem Grund leitete er später Vereine und wirtschaftliche, sowie kulturelle Interessengemeinschaften (Lesevereine, Turnvereine, Dilettantenvereine), sodass er nicht nur in der wirtschaftlichen Entwicklung (Obstbau, Bienenzucht, Weinbau), sondern vor allem in der kulturellen Entwicklung auf dem Land eine bedeutende Rolle spielte.

Die Existenz der verschiedenen sozialen Schichten zeigte sich vor allem im Wirtshaus. Wirtshäuser besuchten in der Regel nur Männer, die Frauen nur sporadisch und ausschließlich in Begleitung ihres Gatten, vor allem anlässlich eines Tanzabends, einer Hochzeitsfeier oder einer Theatervorstellung. Nie allein, sondern immer in Gruppe. Am Ausschank saßen die Landlosen, Kleinbauern und Knechte, in der Stube die Mittelbauern und die Gutsbesitzer. Den Lehrern, Pfarrern, Postmeistern, Ärzten, Revierförstern, in Ausnahmefällen dem Bürgermeister und dem einflussreichsten Gutsbesitzer, war die ehemalige Fuhrmannsstube vorbehalten. Förster und Gendarmen betreten das Wirtshaus nur dann, wenn es fast leer war.

СЕЛЬСКАЯ ОБЩНОСТЬ

Жителей земледельческого села объединяло чувство родства с землей, совместно с соседскими обязанностями и выгодами. Они осознавали порядок своего бытия, речи, торжественно носили свой национальный костюм. Своеобразный вид регионального и сословного эгоцентризма и вытекающего из этого местного патриотизма приводил к тому, что жители села и прихода обсуждали и критиковали жителей удаленных селений. Насмешливо их называли, подсмеивались над их органами управления, речью, чертами характера и подработкой, которую в случае необходимости они осуществляли дополнительно к земледелию.

Во взаимном контакте сельская общность была пронизана сословной и имущественной иерархией. Каждая ступень в ней занимала свое определенное общественное место и имела вытекающие из этого права и преимущества. В земледельческом селе ее определяло количество обрабатываемой пахотной земли, основные и соизмеримые показатели общественных весов человека.

Богатый крестьянин и малоземельный крестьянин выступали в качестве представителей села и таким образом были единственными пользователями общественных сельских земель. Крестьяне-бедняки и батраки были исключены из этого права пользования. Приходской священник с полем был более близок крестьянину, чем тот, кто жил только с дохода своего приходского управления. Учитель никогда не был равен богатому крестьянину, хотя и имел свой *надежный доход*. Неустойчивый стандарт благосостояния чиновников не импонировал богатому крестьянину. Мелкие предприниматели и ремесленники создавали группу, в которой каждый пытался получить немного пахотной земли, в то время рассматриваемой как единственное надежное средство к существованию в случае кризиса в отрасли или внезапного упадка. Рабочих, работающих в промышленности, крестьяне воспринимали как потенциальных противников. Всеми средствами, которыми в то время они могли располагать (до 1848 года по причине полной доли, а потом мажоритарной доли в управлении села), крестьяне старались ограничивать рост их численности в селе.

К наиболее известному вежливому обращению в селе относилось – папаша – богатый крестьянин, женатый или холостой; зажиточный землевладелец; мельник; изготовитель масла; чиновник, служащий в высших службах в сельском хозяйстве или в лесничестве. Ко всем этим лицам вежливо обращались на

«Они» (с использованием 3-ого лица множественного числа), мамаша (хозяйка) – крестьянка; каждая замужняя женщина.

Обращение на «Вы» – в обязательном порядке использовалось в селе по отношению к женатым и замужним, а также по отношению к людям, занимающим должность в управлении или служащим, производительность которых обусловлена квалификацией, приобретенной в процессе профессионального обучения. Обращение на «Ты» – использовалось между холостыми или незамужними без учета общественного или служебного положения родителей. К холостым батракам обращались на «ты» и в их пожилом возрасте. На «Ты» к ним обращались и дети, все к ним обращались по имени. Обращение на «Они» - использовалось в тех случаях, когда речь шла о старших лицах.

Приветствие «Добрый день» приблизительно до второй мировой войны в провинции не использовалось. Использовалось неполное приветствие «Похвален будь» в полном звучании «Похвален будь Господь Иисус Христос» на которое отвечали «Во веки веков».

С исторической точки зрения к провинциальной интеллигенции мы, прежде всего, относим священника на Мораве, к которому на разговорном языке обращались величественный господин, при письменном контакте достойный господин, а в отличие от остального сельского обращения на «Они» обращались к нему на «Вы». Как приходской священник он являлся общественным деятелем в отношении метрических записей. В школе священник преподавал Закон Божий. Приблизительно до междувоенного периода в меньших селах священник был единственным, получившим высшее образование, просвещенным человеком. Его престиж в этом направлении в сознании жителей провинции был очень высок.

Костел – еще в течение всего 19-ого века он являлся представителем и инструментом для влияния церкви и церковного дворянства на людей. В некоторых округах даже до междувоенного периода – центром, в котором формировались многие обычаи семейной и общественной жизни села. В нем проходили и самые важные моменты жизни: крещение, представление, конфирмация, свадьба, похороны.

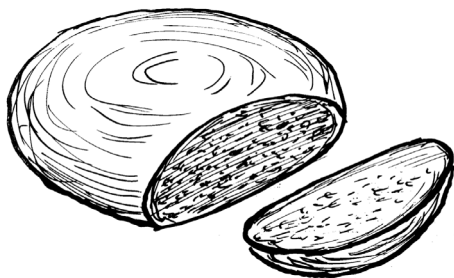
Вокруг дома приходского священника и костела действовал целый комплекс вспомогательных услуг, которые выполняли церковный сторож, прислужники при богослужении, органист, могильщик, кроме группы женщин, которые отвечали за уборку в костеле и подготавливали цветочные украшения.

Школа была учреждением, которое постепенно осознавалось людьми, так как образование не воспринималось как важное оснащение для жизни в селе и работы в сельском хозяйстве, подкрепленным передаваемым по наследству опытом, более чем образованием. Во второй половине 19-ого века, и особенно в начале 20-ого века, совместно с обязательной посещаемостью школы и ее официальным продвижением повысилась роль школы, а таким образом увеличились и обязанности села, касающиеся его содержания и оснащения в рамках сельского бюджета. В период между войнами школа уже занимала значительное положение и таким образом предоставила возможность многим детям приобрести данные для получения среднего и высшего образования. Увеличение количества классов, а также учителей, позволило развивать в селе просветительную деятельность школы как образовательного центра, постепенно превышающего значение костела. В 19-ом веке более успешные учителя большей частью являлись производителями прогресса, а по сравнению с крестьянским населением и современным мировоззрением. С увеличением имущества повышался и их личный авторитет, а также влияние на совместное управление селом.

Учитель, управляющий учителем. Рядом с приходским священником, представленными церковными советами и их членами, капелланом, он бы представителем просвещения в селе. В прошлые времена, по причине борьбы за существование и зависимости от церковных органов, он должен был уделять внимание церковной деятельности, такой как органист и директор хора, таким образом, школьное обучение являлось только одной частью его обязательств и вытекающих оттуда доходов. Так как

в меньших населенных пунктах неоднократно он был единственным образованным лицом, обычно он занимал должность писаря, секретаря старосты. По этой же причине позже он являлся функционером союзов, а также хозяйственных и образовательных объединений по интересам (читательских, физических, любительских (самодеятельных)), также он был видным деятелем не только в экономическом развитии (садоводство, пчеловодство, виноделие), но и, прежде всего, в культурном подъеме жизни в сельской местности.

Социальное расслоение внешне проявлялось, прежде всего, в трактире. Обычно трактир посещали только мужчины, женщины sporadически, а при этом только в сопровождении своего мужа, а также они могли прийти на гулянья с танцами, на свадьбы и театральные представления. Они никогда не посещали трактир по одиночке, а только в группах. У разлива пива обычно сидели безземельные крестьяне, мелкие земледельцы и служащие батраки, в более удаленной части среднее крестьянство и помещики. Учителя, приходской священник, начальник почтовой конторы, доктор, участковые, в виде исключения староста и самый влиятельный помещик имели выделенный пивной зал. Лесники и жандармы входили в трактир в то время, когда он был почти пустой.



SOCIÁLNÍ STRUKTURA VESNICE

Pospolitost rolnické vesnice, utvrzovaná staletými feudálními vztahy, přežila politický a hospodářský převrat z roku 1848 zpočátku bez výrazné změny. Vesnice se dotkl především císařský patent ze dne 17. září 1848 (Sb. z. polit., sv. 76, č. 112), který zrušil poddanství selského lidu a veškerá břemena lpící na poddanské půdě. K radikální změně, v souboru přežívajících životních zvyklostí venkova, došlo dále teprve pod tlakem důsledků zákona, rušícího veškerá omezení ve volné dispozici se selskými statky a upravující selské dědičné právo (na Moravě zemský zákon ze dne 24. září 1868, v Čechách ze dne 20. prosince 1869) a posléze rámcový říšský zákon z 1. dubna 1889 č. 52, upravující zvláštní právo dědičné pro rolnické statky střední velikosti. Od těchto let docházelo k nezadřitelnému pohybu vlastnictví orné půdy ve prospěch držitelů malých polností a bezzemků. Pro úpadek a zadluženost některých sedláků došlo nejen k dělbě gruntovních pozemků mezi děti, ale u některých k sestupu do řad chalupníků, ba i až bezzemků.

Vlastnictví půdy se oproti stavu z poloviny 19. století mírně vyrovnalo, nestalo se však ještě spravedlivým a ani třídní antagonismus se tím na vesnici neoslabil. Naopak. Přidružily se k němu i politické diference dané novou dobou, stranické rozdělení obyvatel. Ty vstoupily i mezi hospodářsky rovnocenné rodiny. Většina sedláků vstoupila do agrární strany a byla-li v obci tělocvičná jednota Sokol, hlásili se k ní. Menší část stála v lidové straně a podporovala TJ Orel, ostatní příslušeli k menším stranám v obci a stáli stranou tohoto třídění. Sociální demokraté a později komunisté byli v usedlém životě rolnických dědin nejprve předmětem nedůvěry, nevole a záhy na to důvodem kooperace nedělnických stran v boji proti každé podobě revolučního či evolučního sociálního pokroku.

Relativní klid rolnické vesnice a kontinuální běh tradičního způsobu života, technika práce, postoj k progresi doby a osobitost společenských projevů se od poloviny 19. století a zvýšenou měrou po první světové válce narušovala vědeckotechnickými vymoženostmi doby a urychleným růstem obecné vzdělanosti.

Konec epochy feudalismu, s prameny přetrvávajících životních zvyků vesnice ještě feudální, přinesl zákon č. 69 ze dne 23. února 1949 o Jednotných zemědělských družstvech. Je to, v závislosti na historických událostech, časovaný nástup rolnické vesnice do pospolitosti formované politickými a hospodářskými činiteli socialismu. Tradiční kultura vesnice se stala během čtyř desetiletí hodnotou, která se dá studovat už jen metodami historické vědy.

osedlý sedlák – hospodařící na gruntě s lánovou či menší výměrou orných polí

Grunty pětičtvrtní a větší lánové výměry byly ojedinělé. Po staletí byl sed-

lák člověkem poddaným, vydaným libovůli vrchnosti ve všech nemovitostních a prakticky i ve všech osobních ohledech. Jeho podřízenost vůči vrchnosti se utužila zejména po vydání patentu císařem Josefem I. roku 1680, jež toleroval jen ty pobělohorské smlouvy mezi sedlákem a vrchností, jež vrchnosti samy o své vůli roku 1681 potvrdily. Vlastnický vztah poddaného k půdě se vylepšil ve prospěch sedláka v tereziánském období a pak v letech 1780–1800.

sehnání z gruntu – kdysi záležející jen na vůli vrchnosti, musel nyní schválit zeměpanský úřad a učinit tak jen ve třech případech: za tříleté, po sobě jdoucí neplnění stanovených odvodů vrchnosti, za ponechání pole ladem ze sedlákovy svévole, za zaviněné zadlužení nad tři čtvrtiny hodnoty gruntu. Toto odsednutí z gruntu bylo trestem osobním – bez následků pro jeho děti. Ale ne všechny vrchnosti dbaly na toto zákonné omezení do důsledku.

odsada od gruntu byla možná jen za právního stavu, kdy při gruntu existovali podle platného práva dva vlastníci: vrchnostenský a uživatel. Toto historicky starobylé a pro poddaného osudné dvojvlastnictví pominulo 7. září 1848, jímž se zrušilo poddanství, selská půda byla vyvázána a závazky z ní vyzdvíženy (patent císaře Františka Josefa I. ze dne 4. března 1849).

Od tohoto roku byl sedlák jediným vlastníkem gruntu, jeho hospodářem a investorem ve své vlastní režii a osobní ekonomické odpovědnosti. Avšak ještě dlouho po té vázly na něm mnohé závazky dědického rázu a závislosti širší rodiny na gruntu, kromě vlastních dětí z právní nebo jen morální povinnosti živit některé blízké lidi. Tento stav se zmenšoval rovnoměrně s růstem pracovních příležitostí nerolnického lidu v rostoucím průmyslu, dopravě, obchodu a službách a prakticky zanikl v meziválečném období.

podsedník – hospodář vlastníci nižší výměru než sedlák, ale vyšší než chalupník. Hospodaření na ní stačilo k obživě rodiny bez hledání doplňujících výdělků. Společensky se ve staré obci řadil hned za sedláka.

chalupník – rolník vlastníci chalupu s menší výměrou orné půdy, nižší než byla obvyklá u podsedníků. Jako osedlí hospodáři patřili do obce, podíleli se na výhodách a povinnostech vůči ní s úvazky přiměřeně nižšími než sedláci. Kdysi jasně vymezený rozdíl v majetnosti mezi chalupníky a podsedníky se časem vyrovnal, zejména po roce 1868, kdy právě tito drobní rolníci dbali o nabytí další půdy. Chalupy se stavěly na půdě vrchnosti, obce i fary.

domkař – vlastník chalupy bez polností, člověk bez živnosti. Většinu roku pracoval u sedláka, který mu obvykle propůjčil kousek pole na země a len, za stravu a malý plat, který nebyl v jednotlivých krajích stejný. O žních dostával jako sekáč denně pecen chleba a mírku mouky pro celou rodinu, která s ním pracovala. Někteří domkaři zastávali u sedláka funkci pacholka a jejich ženy práci všeho druhu. Takových míst si domkaři

vážili, a to tím víc, když se s nimi na gruntě přizpily trochu i jejich děti. Ty odrůstající pásly, sbíraly trávu a záhy se staly sloužícími. Chlapci jako pohůnci, děvčata jako chůvy nebo mladšíny.

hofer – bezzemek, zpravidla druhorozený syn sedlákův, bydlící zdarma v chaloupce – ve výměnku budoucího hospodáře – nebo na stánisku. Měl právo držet si při stánisku kozu, ovci, krávu, a kousek louky proměnit v pole na brambory a pohanku. Za to byl povinen hospodáři pást skot s odměnou jednoho telátka ročně, pokosit stániskové louky a usušit seno, o žních a v čase kopání brambor sejít do údolí na výpomoc. Za tu dostal stravu a něco naturálií. Protože k pastvinám vždy přiléhaly lesy, měl hofer ještě povinnost nadělat zásobu palivového dříví a skácet a upravit stavební dřevo na případnou opravu domu, oplocení apod. Někdy zůstával jalový dobytek na hoferství i přes zimu, hofer ho krmil a ošetřoval. Někteří pracovali s rodinou na otcovském majetku, jiní hledali obživu mimo rolnictví. Uměla-li rodina hofera dobře hospodařit, vykoupila se časem od gazdy a založila si vlastní hospodářství. Tento bývalý hofer se pak stal např. lesním dělníkem a podle potřeby pracoval námezdně u bývalého hospodáře. Instituce hoferů zanikla na sklonku 19. století, při nárůstu pracovních příležitostí mimo zemědělství.

zahradník – totéž co chalupník

výměnkář – rolník – hospodář na odpočinku

Na výměnek odcházel na počátku vegetačního roku, obvykle ke svátku sv. Jiří. Nastupci odevzdal nemovitý majetek, živý i mrtvý inventář a na dožití si vymínil některé věcné požitky: přiměřenou míru dobře vypravených polí, louku, kousek zahrady a povinnosti nástupce vykonávat pro něho zdarma a v náležitý čas potřebné polní potažní práce. V závěru smluv si výminkáři vyžadovali péči v nemoci, důstojné vybavení pohřbu a v době situovaných rodinách připsání jména na rodinný pomník. Oboustranné požadavky obsahoval notářský zápis. Ve starších dobách se uzavíraly smlouvy o výmínek prostřednictvím úředních zástupců obce a nejednou pouhou ústní dohodou.

Plnění převzatých závazků bylo někdy ze strany hospodáře vůči výměnkáři trpce rozporné. Nastupce je nemohl plnit pro malé výnosy hospodářství s početnou rodinou a žil na okraji bídy, jindy byl zadlužen, nebo stíhán pádem dobytka, jindy je mladý hospodář neplnil ze zlé vůle. Právní či pouhé lidské odvolání starých lidí bývalo v těchto případech, nebo když žily obě generace v nesouladu, sotva kdy účinné. Stávalo se, že na některých gruntech vážla povinnost výživy dvou výměnkářských rodin. V takovém případě trpěly obě staré rodiny i hospodářova.

Jestliže mladí považovali své výměnkáře za břemeno a utlačovali je, pospolitost vesnice to kritizovala s předpovědí, že jim bude jednou stejně odplaceno. Kde soužití obou generací probíhalo ve vzájemném poro-

zumění nebo alespoň v dobré vůli k soužití, staří dbali, aby se podíleli na práci v hospodářství, na poli, při dobytku, v opatrování dětí a v udržování věcných i morálních hodnot mladých. Ale ve valné většině býval chléb selských výměnkářů spíš nejistý než zabezpečený a nebylo ho nikdy přes míru.

U bezzemků výměnky nebyly. Staří žili s mladými zpravidla ve společné domácnosti a při jednání stále odkázáni na přejícnou laskavost či bezcitnost a nevůli dětí.

chaloupecký, chaloupecká – sedlák, selka žijící na výminku v chaloupce

Obydlím výminkáře se stala chaloupka. Původně samostatně stojící obytný domek při gruntu, vybavený chlívem, komorou, sklípkem a stodůlkou a obvykle k ní patřila i část ovocné zahrady.

Stejně jako každému osedlému, bylo mu zachováno právo k bezplatné pastvě dobytka na obecních pastvinách, někdy (za úhradu, jakou byli povinni chalupníci) směl zasévat a sadit na *hřádce* přísadu a rovnoprávně se zúčastňovat všech akcí selské vrstvy. Teprve důchodovým zabezpečením pracujících zanikla viditelná i skrytá bída výminkářství. Po staletí z pohledu společenského postavení se hospodář odchodem na výmink, čili dobrovolným „sesednutím“ z gruntu, rovnal v povinnostech a dávkách vůči obci (ze svého dobytka) a v robotě pro obec chalupníkovi. Jako bývalému spolusousedu se tyto povinnosti ulehčovaly nebo i prominuly až na *uznatné*, za což on prokázal obci *úctu* o sýpce naturální hodnotou (například pecnem chleba a kopou tvarůžků).

čekanec – prvorozený ženatý syn hospodáře – sedláka či podsedníka

Se svou rodinou pracoval na otcovské usedlosti a čekal na převzetí hospodářství do doby, než otec vybavil mladší děti a odešel na výmink. Stávalo se, že tyto povinnosti splnil až po řadě let, takže se syn-čekanec stal samostatným hospodářem ve značně pokročilém věku. Převzal-li po otci dluhy a sám měl četnější rodinu, obvykle se investičně nepozvedl a hospodářství postoupil synovi i s vyššími závazky, než se kterými vstoupil do hospodářství sám.

Taková, pro čekance pozdní směna gruntu, nebyla sice pravidlem, ale také ne jevem neobvyklým. V rovinných krajích Moravy zanikla praxe čekanců ve třetí čtvrtině 19. století

nevěsta – dívka vstupující do manželství, žena mladého hospodáře
Jako žena čekancova se nazývala nevěstou po dobu, pokud se její muž neujal samostatně hospodářství.

ČELEĎ

Rolnické hospodářství v 18. a 19. století neposkytovalo všem svým lidem ornou půdu a nestačilo zajistit všemu obyvatelstvu obce chleba. Proto druhorození synové sedláků pracovali v otcově hospodářství a často přijímali službu pacholka u přízně a spřátelených rodin. Zde se považovali za lidi pobývajících na zkušené, dokud se nepřiznali na grunt či podsedek (toto byla šťastná a řídká příležitost), na chalupu s trochou polí (tato možnost se rovněž cenila) nebo hledali zaměstnání mimo rolnictví. Z rodin bezzemků našla nepatrná část mladých práci v živnostech, službách a později v průmyslu. Ostatní žili z námezdné práce u sedláka, na panském a kde se našla příležitost.

V nedostatku práce byla nabídka služebné čeledi, zejména z hor, hojná a tedy i podbízává. Čeledí, v plném významu slova, byli lidé, kteří přišli do nížin z hor. Sloužit u sedláka jim bývalo celoživotním údělem a pokládali si za životní štěstí, jestliže se dostali k hospodáři, který dobrého sloužícího přijal po čase jakoby do rodiny. V takovém domě pacholek zestárl a sloužil otcí i synovi do své smrti. Cizí jmenovali čeledína, jenž žil v hospodářově rodině podle jeho jména a tím pádem veřejnost jeho matriční příjmení pozapomněla.

Nazývali ho například Janek „Hradilů“ a sám se tak – kromě úředního styku – také *hlásil*. Podobně bylo se služkami, jež v domě zestárlý. Ty se stávaly nejpečlivějšími chůvami a opatrovnicemi dětí a nejednou pak i jejich potomků.

Většina čeledi zůstávala pro chudobu svobodná. To vytvářelo časté střetové situace v oblasti sexuálního života, jež v krizových podobách vyzněly pro chudého partnera téměř vždy nepříznivě.

Do zániku patrimoniální správy se směl služebný člověk ženit a vdávat jen v případě možnosti přiženit nebo přivdat se *do živnosti*, nebo jestliže si oba partneři našetřili na chalupu. Za důvod zákazu ženitby mohla být vzata i pouhá neznalost katechismu (užívalo se vůči lidem se sníženým inteligenčním kvocientem, lidem neduživým apod.)

Bylo-li zvykem, že se i sociálně zabezpečení synové ženili v pozdějším věku, u čeledi to bylo nepsaným pravidlem. Ve čtyřiceti i později.

Nabídka čeledních služeb byla až do sklonku 19. století velká, ale zmenšovala se úměrně s nárůstem pracovních příležitostí ve všech oborech práce a podnikání. V letech 1920–1930 poklesla natolik, že z Hané zájžděli už sami sedláci na Valašsko získat pacholka ke koním. Tehdy už nebylo gruntu, v němž by sloužili dva čeledínové a dvě dívky, jak tomu bývalo dříve a sedláci si vypomáhali námezdními lidmi zjednanými na sezónní práci.

Na okopávky řepy, brambor a na žně se najímaly ženy z domů, jimž hospodář vykonával potažní práce. Za jeden den díla s párem koní (a muže k nim, bez stravy) odpracovala nádenice na poli hospodářově pět dní (se stravou).

V třicátých letech 20. století se přijímala do stálého pracovního poměru už jen *dívka* a posléze i to ustalo.

Zatím sedláci vybavovali už po dvě–tři generace svá hospodářství lehkou mechanizací, později sdružovali svůj strojový park (nejdříve na Hané), přeskupili pěstěný sortiment a prvé zhospodárnění provozu provedli na přelomu 19. a 20. století radikálním omezením chovu koní. S těžkým srdcem se jich zbavili jako své lásky a pýchy.

pacholek – čeledín ke koním.

Slovo nemá hanlivý přízvuk. Naopak. Tak se říkalo i dospívajícím synům hospodáře a odrůstajícím školákům ve smyslu: už jsi statný, vzrostlý, znalý práce v domě i na poli: *Už si pacholek na regrůta sóci* (jsoucí). Pacholek pečoval o koně, vykonával potažní práce, žatvy a kosení. Byl pravou rukou hospodáře. Nebyl-li v hospodářství syn, prakticky řídil práce související s polem a za příznivých okolností se nejeden z nich přiženil na vdovin grunt a stal se hospodářem.

Denní povinností pacholka bylo krmení koní, řezání sečky pro ně, letní dobou vypouštěl nepracující koně pohůnkovi na pastvu, o nedělích vyháněl sám, aby dohlédl na stav pastvy a v létě odpoledne koně plavil.

Jeho pracovní den trval od ranního šera do večerního krmení. Spal v maštalí a pach po koních, kterým každý *koňák* nasákl, se nepokládal za hygienickou závadu.

pohůnek, prostředník – chlapec ve věku dvanáct až šestnáct let, jsoucí k ruce pacholkovi

dívka – služka v rolnickém hospodářství

Slovo nemá peorativní, hanlivý nádech. Značí statné, zdravé děvče. V raném dospívání se *dívčí*, přestává být dítětem, roste v dívku.

Dívka byla k ruce hospodyni. Dojila, konala polní práce, v čas vegetačního období se starala z rána o zelené krmení (o *výžinek*), během dne při pletí o tzv. *sbíranou trávu* na krmení při dojení, v zimě mlátila, předla, šila, celý rok vypomáhala při praní, naučila se vařit a dbát o čistotu domu a pomáhat v péči o děti. Pracovní čas dívky trval v létě od 4 hodin, v zimě od 5 hodin do pozdního večera.

mładšinka – děvče dvanácti až šestnáctileté, jsoucí k ruce starší *dívce*

pěstouna, *pěstóna* – osmi- až čtrnáctileté leté děvče, sjednané k opatrování dítěte. Pracovala za bydlení, stravu a ošacení.

nádeníci – námezdní, někdy sezónní síly. V létě se živili u sedláka, v zimě ledajak, zelím, kyselou polévkou s brambory, chleba dostali někdy jen u sedláka.

mzda – se čeledi vyplácela o hodech a časový doplatek k novému roku, zálohy na menší potřeby během roku a podle úmluvy kupoval hospodář čeledi také šatstvo, přiměřené roční době. Výše platu se v jednotlivých krajích a podle hospodářských možností dosti různila.

Čeď nezameškávala možnosti vedlejšího výděľku, na příklad sběrem kmínu, malin, hub (o neděľích), předením (ženy i muži vedle společné povinné přástky). Pro jiné práce sloužící nenašel volný čas.

nástup služby čeledi – smlouva o práci se uzavřela v den sv. Václava (28. září) a zajistila se malým peněžním závdavkem

místo spaní čeledi – pacholek a pohůnek spávali v létě v seně, v zimě na palandách v konírně, v *řizni*

Dívka spávala *na komoře*, *na podešaru*, v některých domech v jizbě na lavce pod peci i na zemi na rozhrnuté cepové slámě, když bylo třeba pečovat o nemluvně. Některá dívka se „*co život neohřila, neposeda v izbě.*”

Pěstouna spávala v jizbě při dětech, jež měla v péči. Postel bývala jediná a byla vyhrazena hospodáři a jeho manželce. Děti a čeď spávali na lavicích, peci, truhle, zemi. V početných rodinách ti starší a staří rodiče vsedě na lavici u stolu.

svoboda čeledi – pacholek odcházal domů na šest volných dnů v roce, čili *na svobodu* o svátku sv. Štěpána (odtud rčení: *Na Štěpána není pána*) a nastoupil na Nový rok. Dívky v ten den odcházely a vracely se o svátku Tří králů (6. ledna). Na cestu obdržel každý bochník chleba, aby o svobodě *nehřadoval*, a pro své doma dostal od hospodyně nějaké přilepšení. Neměl-li kam odejít, pracoval jako v kterýkoli den, avšak kromě jídla zadarmo.

RESUME

SOCIAL STRUCTURE OF A VILLAGE

The community of a farming village shaped by centuries of feudal relations survived the political and economic revolution of 1848 without any noticeable changes. Villages were affected especially by the Imperial Patent of 17 September 1848 (Collection of Laws, Vol. 76, Issue 112), which abolished the serfdom of farmers as well as all burdens on serfs' land. However, the habits of the country people did not suffer a radical change until the issuance of the law abolishing any limitations on the free disposition of agricultural farms and estates and regulating the farm birthright (through country act of 24 September 1868 in Moravia, and of 20 December 1869 in Bohemia) and then the issuance of a framework imperial act of 1 April 1889 on the specific right of succession for medium-scale farms. These acts resulted in shifts in the possession of arable land to the benefit of owners of small fields and the landless. As some farmers were not successful and became indebted, some of their land had to be divided among their children; however, some of these lands passed into the hands of house owners or even the landless.

The possession of land became more balanced as compared to the conditions of the 19th century; however, it was still far from fair and the antagonism between the classes did not wane. On the contrary, it accelerated with political differences resulting from the new conditions. The differences between favoured parties thus inserted wedges between economically equal families. Most farmers joined the Agrarian Party and the Sokol (Falcon) athletic association, if it was present in the given village. A minority of farmers joined the People's Party and supported the Orel (Eagle) athletic association; others were members of minor parties and stood outside this division. The social democrats and then communists were first viewed with distrust and indignation, which resulted in a co-operation of non-labour parties against any form of revolutionary or evolutionary attempts to trigger off social progress.

The relative quiet of the village as well as the continual course of the traditional way of life, working procedures, opinions of the progression of time and uniqueness of social phenomena from the middle 19th century on were broken by scientific and technological conveniences and the accelerated growth rate of public education.

The end of the feudal epoch with remnants of habits surviving from feudalism was caused by Act no. 69 of 23 February 1949 on collective farms. On this date the agricultural village entered the community shaped by the political and economic factors of socialism. During the four decades of the socialist regime the traditional village culture became a value that could be studied only through methods of historiography.

SOZIALE STRUKTUR DES DORFES

Die Gemeinschaft eines Bauerndorfes, die durch die Jahrhunderte der feudalen Beziehungen bestärkt wurde, überlebte den politischen und wirtschaftlichen Umsturz im Jahr 1848 anfangs ohne große Veränderung. Auswirkung auf das ländliche Leben hatte vor allem das kaiserliche Patent vom 17. September 1848 (Gesetzblatt, Band 76, Nr. 112), das die Fronarbeit der Landwirte und alle auf dem Grund der Untertanen haftende Lasten aufhob. Zur radikalen Veränderung der überdauernden Lebensgewohnheiten auf dem Land kam es erst infolge des Gesetzes, mit dem alle Einschränkungen bezüglich der freien Verfügung über die Bauerngüter aufgehoben und das bäuerliche Erbrecht geregelt wurde (in Mähren das Landesgesetz vom 24. September 1868, in Böhmen das Landesgesetz vom 20. Dezember 1869) und danach des Reichsgesetzes vom 1. April 1889 Nr. 52 zur Regelung des besonderen Erbrechts für Bauerngüter mittlerer Größe. Ab dieser Zeit kam es unweigerlich zur Bewegung im Ackerlandbesitz zugunsten der Kleinbauern und Landlosen. Wegen Ruin und Verschuldung einiger Bauern wurden die Grundstücke nicht nur vererbt, sondern auch an Kätner oder sogar Landlose übergeben.

Die Verhältnisse beim Grundbesitz waren im Vergleich zur Hälfte des 19. Jahrhunderts ausgewogener, jedoch noch lange nicht gerecht, und auch der Klassenantagonismus auf dem Land wurde nicht schwächer. Im

Gegenteil. Jetzt kamen auch politische Differenzen dazu, die auf die neue Zeit zurückzuführen waren – die parteiliche Aufteilung der Bevölkerung. Diese spaltete auch wirtschaftlich ebenbürtige Familien. Die meisten Bauern traten der Agrarpartei und häufig auch dem Turnverein Sokol (Falke) bei, sofern es ihn in ihrer Gemeinde gab. Ein kleinerer Teil bekannte sich zur Volkspartei und unterstützte den Turnverein Orel (Adler). Der Rest gehörte kleineren Parteien an und wurde nicht klassifiziert. Die Sozialdemokraten und später die Kommunisten wurden im sesshaften Leben der Bauerndörfer zuerst zum Objekt des Misstrauens und Unmuts und später zum Grund für die Kooperation der Nichtarbeiterparteien im Kampf gegen jede Art revolutionären oder evolutionären sozialen Fortschritts.

Die relativ ruhige, traditionelle Lebensweise in den Bauerndörfern, die Arbeitsweise, die Einstellung zur zeitlichen Entwicklung und die Individualität des gesellschaftlichen Lebens wurden ab Mitte des 19. Jahrhunderts und vermehrt nach dem ersten Weltkrieg durch wissenschaftlich-technische Errungenschaften der Zeit sowie durch die zunehmende Verbreitung der Allgemeinbildung gestört.

Das Ende des Feudalismus mit seinen auf dem Land überdauernden Lebensgewohnheiten brachte das Gesetz Nr. 69 vom 23. Februar 1949 über die Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. Es handelt sich um den zeitlich definierbaren Einstieg der Bauerndörfer in die politisch und wirtschaftlich durch Sozialismus geformte Gemeinschaft. Die traditionelle Landkultur wurde innerhalb von vier Jahrzehnten zur Erscheinung, die nur noch unter Anwendung von Methoden der Geschichtswissenschaft untersucht werden kann.

СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА СЕЛА

Общность крестьянского села, укрепленная столетиями феодальных отношений, политический и экономический переворот в 1848 году пережила без выразительных изменений. Села коснулся, прежде всего, императорский патент, изданный 17 октября 1848 года (Свод пол. законов, том 76, пункт 112), который отменил подданство (зависимость) сельского населения и все бремя, связанное с землей подданных. К радикальным изменениям, в составе переживших жизненных обычаев провинции, произошло только лишь под давлением закона, отменяющего все ограничения в свободном распоряжении сельскими именьями и корректирующего сельское наследственное право (в Моравии краевой закон от 24 сентября 1868 года, в Чехии от 20 декабря 1869 года), а впоследствии генеральный императорский закон от 1 апреля 1889 года № 52, корректирующий специальное наследственное право для крестьянских имений среднего размера. С этого времени происходили неукротимые движения в отношении собственности пахотных земель в пользу владельцев небольших полевых угодий и безземельных крестьян. Упадок и задолженности некоторых богатых крестьян привели не только к разделению грунтовых земель между детьми, но у некоторых и к понижению до уровня малоземельных или даже безземельных крестьян.

Землевладение по сравнению с состоянием с половины 19 века было умеренно сбалансировано, но еще не стало справедливым. Даже классовый антагонизм не ослабил это положение в селе. Наоборот. К нему примкнули и политические различия, данные новой эпохой, партийное разделение населения. Эти факторы также вступили между экономически равноценные семьи. Большинство богатых крестьян вступило в аграрные партии, а если в селе был гимнастический союз «Сокол», люди вступали в него. Меньшая часть осталась в «Народной партии» и поддерживала «ТJ Orel», остальные входили в состав меньших партий в селах и стали партией этой классификации. Социальные демократы, а позже и коммунисты, в степенной жизни земледельческих деревень сначала были предметом недоверия, недовольства, а вскоре причиной кооперации некрестьянских партий в борьбе против каждого подобия революционного или эволюционного социального успеха.

Относительное спокойствие крестьянского села и непрерывный бег традиционного способа жизни, техническую работу, отношение к прогрессу времени и своеобразие общественных проявлений от половины 19 века после первой мировой войны в повышенной степени нарушали научно-технические достижения того периода и быстрый рост всеобщего образования.

Конец эпохи феодализма с переживающими жизненными привычками еще феодального села, принес закон № 69 от 23 февраля 1949 года «Об объединенных сельскохозяйственных кооперациях». Это календарное вступление крестьянского села в общность, сформированное политическими и экономическими факторами социализма. В течение четырех десятилетий традиционная культура села стала ценностью, изучаемой уже только посредством методов исторической науки.

RODINA

rodina – v širším smyslu značí tolik, co příbuzenstvo (incipit rodinných psání zníval rovnocenně: Milá rodino!) – svazek rodin vzešlých ze společného předka a držících spolu až do třetího kolena. V třetí generaci se příbuzenství sestřenic a bratranců formálně rozcházelo, ale povědomí o něm dlouho přetrvávalo a projevovalo se uvědomělým přátelstvím dotyčných rodin.

rodiče – otec a matka tvořili trvale platný základ rodiny. Slib věrnosti až do smrti se v tradičním řádu bral doslovně a rozvody se objevily až v předválečné době jako jevy výjimečné a společností odsuzované.

Děti rodičům vykaly a oslovovaly je tatíčku, maměnko, mamičko. Své rodiče označovaly před jinými slovy *naši rodiči*, jiné rodiče jako *jejich rodiči*, tedy ne bez substantiva.

Patriarchální vztahy v rodinném životě se udržovaly značně výrazně ještě mezi oběma světovými válkami. Podřízenost otci jako hlavě rodiny byla bezvýhradná a vyžadovala se od dětství povinnou úctou a vykáním. Byla výsledkem sledované kázně, příkazů a zákazů i obavou před tělesným trestem a v odrostlejší věku zákazem opustit večer dům za zábavou. Tradiční řád byl postaven na vztupném uspořádání rolí v rodině a celkovém zaměření k podřízenosti. Tato a z ní vyplývající poslušnost byly průpravou do života, v němž dobré i špatné zkušenosti umožnily usměrnit řešení problémů a způsob chování členů rodiny tak, jak toho vyžadovaly zájmy rodiny.

Odmítání rozvodů drželo rodiny pohromadě, nutilo lidi *snést se po rozumu* a překonávat potíže, aby děti byly ušetřeny následků z rozvratu rodiny a majetek nebyl droben.

Případy, kdy žena rozhodovala v domě s autoritou pevného jedince na místo smířlivého muže, nebyly až tak výjimečné a v oprávněných případech je censura vesnice neodsuzovala.

Rodiče byli nositeli tradice ve způsobu života i výchově dětí. V jejich domě se dodržovala dělba práce: hospodář se staral o koně, konal polní a potažní práce, hospodyně se starala o skot, malá hospodářská zvířata a domácnost, včetně vaření, praní, šití a úklidu.

Rodinný život v hospodářství i izbě se odbýval se syrovou otevřeností a přirozeností, bez tajemství a bez iluzí, bez sentimentality a všelijakých pokrytectví. Přesto nebo právě proto vycházel rodinný život lidsky tak opravdově. Věci a jevy se označovaly pravými a jednoznačnými jmény, občas nespisovnými, leč pro razantní výstižnost plně oprávněnými. Domněnky, že děti vyrostlé v takovém prostředí musí být morálně a cha-

rakterově narušené, jsou zcela neopodstatněné. Naopak. Děti z takových rodin vstupovaly do manželství a vůbec do života bez iluzí, schopné soustředit se na práci v jakkoli rušném prostředí (žádné neurózy apod.), chápat, nikoli jen kritizovat a odsuzovat chování druhých, hlavně pak pojímat choulostivé otázky zrození a umírání všech živých tvorů od mouchy až po člověka v jejich přírodní přirozenosti, protože se s nimi nezakrytě shledávaly od ranného dětství bez doprovodu dráždivé tajemnosti. (Langer, 1992).

muž, žena – tato slova užíval tradiční venkov víc v úředním než běžném styku. V tomto se říkalo *chlap, roba* a patřila všem dělným lidem bez ohledu na jejich společenské postavení. Tato slova nemají hanlivý podtext. Naopak. Charakterizují vlastnosti pohlaví, které má mít každý řádný muž či žena jak v tělesném vzhledu, tak ve schopnostech a pozitivních morálních vlastnostech.

Už si chlap – je pro odrůstajícího uznáním či povzbuzením.

Pochlapit se – prokázat se činem hodným dospělého muže.

Chlapské rozhodnutí – rázné, čestné, závazné a charakterní.

Už si dívka – odrostla jsi dětským hrám

žena – byla ve všech ohledech podřízena svému muži. Na ní, *na robě*, spočívala starost o děti a domácnost, o rožný dobytek a malá hospodářská zvířata (z těch pečoval muž jen o ovce), žala zelené krmení, plela, doma vařila, prala, předla, drala, šila. Zatížena těmito pracemi po celý rok bez jediného dne od práce volného, zmáhána často vícero porody a potraty, záhy zestárla, ztrhala se.

Ženám se přikazovala zdrženlivost vystupování. Výjimka se snesla jen při některých příležitostech, například o veselí po svatební večeři, v druhý den masopustu, kdy se směly *chovat i chlapsky*; zpívat, juchat, verbovat, popíjet atd.

Ženy byly udržovatelkami místní mluvy, bránily hromadnému vnikání jazykového kalu do ní. Výstřední jevy v řeči a způsobu odívání moderovaly – někdy s podivuhodným účinem – prostřednictvím kolektivní censury a vkusu vesnické společnosti.

Ideál krásy v odívání žen probíhal v mezích vývoje, který toleroval jen změny, které vzešly z účelné nutnosti a nerušily podstatu materiálů a střihu vesnici přiměřených.

V hovorové řeči na Slovácku končila příjmení žen příponou –ena, –íčka, –ka místo obvyklého –ová. (Tetka Zemčena, Zámečnicka, Kovářka atd.).

děti – bývaly přes vysokou kojeneckou úmrtnost četné a vychovávaly se

po vzrostu – odrostlejší pečovaly o mladší. Školačky nosily sourozence-kojence a batolata na zádech v *pěstouně* (v loktuši, v chůvce) i při hrách, běžně při Honěné, Na schovávanou, Na zlatou bránu a mnohých dalších. Už v mládí se vypěstovaly silné, v budoucnu nepominutelné sourozenecké vztahy.

Chlapci byli vítanější na svět než děvčátka. Těm bylo třeba věna, kdežto chlapec, sotva odrostl, se už *nějak uživil* i bez podpory z domu.

Děti pomáhaly odmalička při všech pracích. Početnost členů rodin umožňovala časem hospodaření bez najatých sil – s výjimkou sezónních prací.

„A ještě něco k počtu dětí v rodině. Stalo se, že na obec přišlo „šupem“ dvouleté děcko – sirotek. Oba rodiče mu náhle zemřeli ve Vídni. Podle tehdejších zákonů (dvacátá léta 20. století) připadla péče o sirotka domovské obci rodičů. Převahu dítěte provádělo četnictvo. Až po několikráte opakované výzvě, vybubnované obecním policajtem, vzala si je za své chudá vdova se dvanácti dětmi. Nedalo mi, abych se jí nezeptal, co jí k tomu vedlo. Určitě ne denní příspěvek obce – jedna koruna. Drobná, starší, přesto hbitá žena s usměvavou laskavou tváří, podívala se na mne černýma jiskrnýma očima a s mávnutím ruky odpoví, jakoby šlo o drobnou nicotnost: „*Ale, pane učitelí, dvanáct nebo třináct děcek za stolem, to sa ani nepozná.*“ (Langer, 1992)

dívky – děvčice, začaly nosit pentli v *lelíku* (copu), jakmile začaly *dívčit*, tj. dospívat a chodit k muzice. Při obřadních příležitostech nosily školačky malý věneček, dospívající dívky velký věnec a pentlení až jako znak dospělosti.

Věnec, znak vysoce ceněného panenství, patřil k vrcholovým kreacím krojové vybavenosti a důstojnosti ve společnosti. Ztráta poctivosti byla pohanou celého příbuzenstva, *rodiny*. Taková dívka nenosila věnec, v kostele stála mimo skupinu dívek a na další znak pohany byla povinna nosit i odlišné vázání šátku (Slovácko).

Pokles významu dívčí poctivosti se projevil při krojovaných svatbách obecným upuštěním od velkého věnce a použitím pouhého věnečku.

prarodiče – *stařeček*, *stařenka*, na Slovácku *dědáček*, *baběnka*. Děti projevovaly starým lidem nepominutelnou úctu.

O slavných dnech v roce si prokazovali pozornost. Mladí návštěvou rodičů, děti svých stařečků a dědáčků.

To se projevilo i ve vzájemném obdarovávání: na Velikonoční pondělí se vnuci dostavili ke *stařečkom* (na Hané), k *baběnce* (na Slovácku) koledo-

vat. Výslužku pak nesli hrdě dědinou domů. Na Mikuláše dostávaly děti nadílku a obě koledy pak oplácely koláčem: chlapci na svátek sv. Štěpána, děvčata na Nový rok. Pomnutí tohoto zvyku znamenalo, že byly zpřetrhány všechny citové svazky obou stran.

strýček – bratr otcův, jinak každý ženatý muž vesnické pospolitosti. Onikalo se mu: „Co to pravili, strěčku?“

strýc – oslovení strýčka s lehce pejorativním přídechem; starý muž

stryna deminutivum *stryněnka* – otcova švagrová

ujec – v meziválečné generaci starých lidí se toto oslovení slýchalo – a na Slovácku i později – vedle slova strýc

Bylo rovněž označením *ženáče*, bez ohledu zda šlo o příbuzenský nebo cizí vztah. Děti je zdravily na ulici: „Strýcu, kde dete? Ujče, kde dete (tj. kam jdete)?“

uječek – matčin bratr

tetička – setra matčina; oslovení každé vdané ženy vesnické pospolitosti. Oslovení nebo označení **tetka** se užilo v důvěrném a přátelském vztahu. Slova **teta** venkované užívali v oslovení cizí osoby.

svat a svatka, oba spolu **svaté**, jsou tchán a tchyně

Toto archaické oslovení udrželo se místy ze strany rodičů ženichových či nevěstinyých i po druhé světové válce, zejména na Slovácku. (Beneš)

příbuzenství – pokrevní sounáležitost rodičů, prarodičů a dětí

V období tradice se rodina vyznačovala tuhou soudržností, vyzrálým rodovým povědomím a kdykoli bylo možno nebo nutno pracovní, hmotnou nebo peněžní pomocí, kdykoli se člen rodiny dostal do tísně. Na tomto principu spočívala také **pobaba**, práce na oplátku vzdálenými příbuznými a spřátelenými rodinami.

Solidarita mladých členů rodiny se ráda projevila na veřejnosti. Příslovecně bojovně o muzikách, byl-li tam uražen či napaden některý z příbuzenstva. Ponížit rodinu se pokládalo za těžký společenský prohřešek a přečin člena rodiny cítilo celé příbuzenstvo jako společnou hanbu.

Stupeň příbuzenství byl znakem, podle něhož se k některým projevům úcty či reprezentace řadili jejich účastníci. Na příklad o svatbě v pořadí házení *do koláča* přistoupili jako první rodiče a prarodiče, křestní kmotři, sourozenci, strýci a tetičky, synovci a neteře. Toto pořadí obsáhlo příbu-

zenstvo pokrevní. Po něm následovali kmotři biřmovní, rodina švagrovského příbuzenství. Nejprve *stránka* ženicha, pak nevěsty, jejich rodičů a příbuzných. Toto příbuzenství se blíží pokrevnímu, i když s menším významem. Porušit toto pořadí i málo, mohlo vzbudit velikou nevoli

křestní kmotr (kmocháček) a kmotra (kmotřenka) – zaujímaly v příbuzenském systému nejvyšší postavení a těšily se ze strany rodičů i kmotřence zvláštní úctě: na setkání kmotřenec vítal hlasitě kmocháčka a políbil mu ruku, což bylo jinak vyhrazeno jen kněžím.

Kmotr, kmotra – tyto spisovné tvary se na vesnici užívají jen řídce. Nahrazují se hovorovými tvary *kmocháček, kmotřenka, též kmotříčka*.

Kmotrovství bylo vedle rodičovství nejzávažnější institucí venkovské spolupomoci. Kmotři, nesoucí novorozeně ke křtu, se v názoru lidu veřejně zavazují ke spoluzodpovědnosti za řádnou výchovu dítěte, v případě potřeby i k materiální pomoci a v osíření k převzetí nebo jinému zajištění výchovy a materiální péče o něj. Z kmotřenců se nejčastěji volili také **chovanci a chovanky**.

Z hlediska občanské prestiže bylo kmotrovství tak významné, že žádosti o tuto křesťanskou službu, jak ji lidé nazývali, nemohly být odmítnuty, i přesto, že znamenaly hotové výdaje a případné vážné starosti v budoucnu. Chudí rodiče jim mohli poskytnout jen útěchu, že každým *nesením ke křtu* si vyslouží jeden schod do nebe.

Kmotr a kmotřenka začali vykat rodičům, jimž stáli při křtu jejich dětí, i když jim předtím tykali. Kmotrovství mělo vyšší úroveň než pokrevní vazby druhého a třetího kolena.

Oslovení kmocháčku, kmotřenko se přenáší nezřídka na další generaci a respektuje se například při volbě svatebních funkcionářů: kmotřenec jde za mladšího družbu na svatbu kmocháčkovi, kmotr je pak podle vesnického řádu starším družbou kmotřenci na jeho svatbě. Při svatebním *házení do koláča* byli v pořadí před nevěstinými sourozenci a také hodnota jejich svatebního daru byla nejvyšší ze všech pozvaných.

Rodinná sounáležitost se projevila i na rozsahu svateb selských, kde počet účastníků 100–200 osob nebyl výjimkou.

Při pohřbech vzdávají poslední poctu nebožtíkovi účastníci takřka v úplném počtu, v němž si mladí uvědomují příbuzenské vazby, jinak třeba zapomínané.

Tím vším se pouta *rodiny* jako široce rozvětveného příbuzenského systému upevňovala a hrála roli svépomoci při neštěstích, soudech, sporech a svědectvích, kdy *rodina* držela houževnatě pohromadě.

kmotři biřmovní – se volili z osob středního věku

V lidovém utilitárním pohledu byli dalším a ve věcném ohledu mladším pojištěním sociální ochrany dětí a materiální výpomoci do té doby, než budou samy schopny se o sebe postarat.

Biřmování udělil odrůstajícím dětem světicí biskup na církevním obřadu v děkanském nebo některém velkém lokálním chrámu. Pro farnost to byla pocta a událost velkého významu. Oba křestní úkony byly obřadem mimořádně významným, k němuž kmotři šli *do parády* a slováčtí si nezdídky k této příležitosti pořídili zcela nový kroj.

kmotřenec – chlapec, jehož kmotři nesli ke křtu

Kmotřenci z rodiny podruha nebo stálého námezdníka v hospodářství docházeli do rodiny jako děti vzdálenějšího stupně příbuzenství a za stravu vypomáhaly v pracích přiměřených jejich věku. Byli-li v domě dostatek, kmotřenci neodcházel z kmotrova domu bez krajíce. O to dbala kmotřenka.

kmotřenica – děvče, jež kmotři nesli ke křtu. Vztah a zvyklosti z obou stran byly stejné jako u kmotřence.

schovanec, chovanec – chlapec, obvykle kmotřenec nebo dítě z příbuzné či cizí rodiny s mnoha dětmi, přijatý na vychování v útlém věku. Počal sloužit jako pasáček hus, krmič drobného zvířectva, ve dvanácti letech se stal pohůnkem a posléze pacholkem. Postavení chovance v rodině se rovnalo vlastním dětem hospodářovým, avšak bez práva na pozdější vybavení nebo dědictví. K adopci chovance docházelo poměrně často.

„Přišla matka osmi dětí ohlásit (ve dvacátých letech 20. století) s přídechem nepochopitelné pýchy, že jejich desetiletý chlapec ze čtvrté třídy už není jejich, že si ho vzal jeden statkář, který se bude o něho starat. Zdánlivě ušlechtilý sociální počin. Ve skutečnosti však šlo o zaprodání dítěte do služby za pasáka krav a pomocníka v hospodářství. Odměnou chlapci zaručil stravu a ošacení. Odměna rodičům? Úbytek jednoho krku u stolu. Formálně zákon o zaměstnávání nezletilých dětí porušen nebyl, fakticky totálně“. (Langer, 1992)

schovanka, chovanica – děvče, obvykle z příbuzné či cizí rodiny s mnoha dětmi, přijaté na vychování v útlém věku

Asi do čtrnácti let zastávala úlohu *pěstouny*, dále pracovala jako *mladšína* a posléze jako *mladší dívka*, jsoucí k ruce *starší dívky*. Její postavení v rodině bylo stejné jako chovancovo.

instituce chovanců – měla sociální jádro

Odlehčilo se tím rodině s početnými dětmi, jindy řešila situaci osiřelých a dávala náplň života rodiny některým bezdětným manželstvím.

rovesník na Uherskobrodsku *rovník* – chlapec narozený téhož roku

Měli stejné zájmy a cíle. Na veřejnosti se hleděli projevovat jako skupina v rámci chasy: zpívali před muzikanty, výskali a furiantsky platili *sóla*, časté příčiny bitek. Ty veřejnost nepovažovala za nic vážného, neboť se jimi vybíla energie. V meziválečných letech, kdy mladí začali hrát fotbal, ubylo bitek u muziky výměnou za hrubosti na hřištích. V současné době se sounáležitost vrstevníků projevuje ročníkovými sjezdy a setkáními při výročích, například ukončení školy, maturity apod.

CHASA

chasa – dospívající synové rodin trvale bydlících v obci spolu s mladou mužskou čeledí

Na Hané se zvala též *mladina*, na Slovácku *sloboda*, *mládenci*, *pacholci*. Na severní Moravě s nádechem pejorativnosti *chařani*. Chasa byla společenstvím vázaným zvyklostmi a řádem místní tradice.

Děti, které vyšly školu, se přiřadili k chase ve věku patnácti až šestnácti let, podle fyzické a duševní vyspělosti. Sounáležitost s chasou končila nastoupením vojenské služby.

stárci a stárky – chasníci volili své stárky a prvního z nich

Byli samosprávou svého druhu a udržovateli základní normy chování mladých mužů na veřejnosti a u zábavy. Stavěli obecní máje, po tři dny *drželi právo* a v ty dny odpovídali představeným obce za společenské pořádky v obci všeho druhu. Pořádali taneční zábavy ve své režii a tak zvané svobodné muziky, zábavy bez vstupného, kde muzikantům platili mládenci za každý kousek, který si nechali zahrát a zpravidla začátek písně osobně zazpívali.

Stárci a stárky se těšili úctě mladších a cenili se podle dovedností organizačních, ale zvláště pěveckých a tanečních, takže mnozí ze stárků byli v povědomí obce až do vysokého věku. Protože s funkcí byly spojeny i výdaje a naturální hospodářství neumožňovalo hospodářům vybavit syny dostatečným kapesným, pomáhali si stárci nezřídka tajným odprodejem obilí židům, aby získali prostředky na hoštění chasy čili stárkovskou reprezentaci.

Stárci nosili za kloboukem kosírky. Patřily jen poctivým a nařčení, že někteřímu už nepatří, vyvolávalo i krvavé bitky. Postupem času kosírek ztratil funkci znaku a přispěním folkloristiky a literatury kosírky se začaly

nosit o slavnostech coby výraz „slováckosti“ jak chlapečků, tak dospívající mládeže, mladších ženáčů, ba i estrádních umělců, působících příležitostně v místě, jako výraz falešné lidovosti a parodie. Demokratičnost a přátelský vztah byl mezi chasou sdružujícím činitelem a vybízel ke společným činům, avšak jen potud, pokud nebyla dotčena prioritá selské vrstvy mládeže v postavení a zvyklostech, jež formovala ještě feudální vesnice a přežívala dlouho do našich dob.

chasník – dospívající chlapec do věku *asendy* (odvodu k vojsku)

rekruti, legrúti, odvedenci – měli v době od odvodu do nastoupení vojenské služby mezi mladými zvláštní práva

Některá vzešla z titulu jejich okázalého vstupu mezi dospělé, jiná z výlučného práva a povinnosti jezdit *za krále* (dosud na Uherskohradištsku) a být organizátory muzik pro mladé. Věkem byli dříve dvacetiletí a *podlegrúti* devatenáctiletí a mívali jako jediní z mládeže právo nosit kosírky.

Organizace rekrutů je časově mladší než stárkovská. Vznikla až po reorganizaci doplňování vojska novobranci.

milenci – chlapec a dívka, *co spolu chodili, byli galán s galánků, šohajek s frajárků*

Veřejnost je brala na vědomí bez problémů, pokud *byli sobě rovni* – rozumí se, že patřili ke stejné majetkové skupině a tím byli – *jak sa patří*. Majetkové poměry hrály důležitější úlohu, než citové vztahy. O sňatcích rozhodovali rodiče.

V 19. století se ženili muži ve vyšším věku, po vyplacení podílů, až byli schopni fyzicky i morálně zajistit chod hospodářství. Po první světové válce se ženili brzy po návratu z prezenční vojenské služby.

Považovalo se za důležité, aby ženich byl o několik let starší a postavou vyšší než nevěsta, protože jedině tak z nich byli *pěkní lidé a děti zdravé a šumné*.

Problémy sexu mezi svobodnými i ženatými má venkov stejné jako město. Liší se – a to značně – tím, že nezabíhají do odporlivé perversity jako ve městě. Na zdrženlivost dívek účinně působilo církevní pojetí sexu jako těžkého hříchu a neméně obava z následků pro svobodnou matku a její dítě. *Prespanka* se mohla provdat jen s obtížemi a určitě ne šťastně a z lásky. Její dítě trpělo od otčíma i od ostatních lidí, pro něž bylo vždy jen harantem. (Langer, 1992)

„V Brně předváděla jakémusi dámskému kroužku předení na kolovratu jedna ženička zpod Javorníků. Jak měla zvykem, při práci si zpívala. Když

dospěla ke slovům písně ...naši v kostele, pod' k nám, synečku, do mej postele...sál se hlasitě rozřehtal. Ženička vyskočila od kolovratu a hněvivě vykřikla: „Čemu sa smijete? Můj dnešní muž, když za mnú chodíl, štyry roky zvečera vedla mňa lehával a nikdy sa ně nedotknú!“ Pořadatelům dalo mnoho práce, aby neodešla a pokračovala v předení. Vyhověla jim, ale už nezpívala“. (Langer, 1992)

„V létě se při cestě kolem Bečvy zastavili u koupaliště pod Vraneckého splavem dva staříci. Chvíli hledí na houf žen v bikinách a pak ten starší povídá tomu mladšímu: „Víš ty, Jožo, že já sem nikdy neviděl svoju starú vysvlečenú do naha?“ Druhý po chvílce rozmýšlení odpověděl: „A víš, že já též ne?“ (Langer, 1992)

neženatí, nevdané – patřili do skupiny méně vážených lidí

Pokud na stáří nedoživali v rodině sourozenců, byl jejich život zpravidla neutěšený. Staří mládenci a staré panny byly předmětem skrývaného či otevřeného posměchu, mimo jiné u žen pro vlastnosti, jež u nich vznikly po ztroskotání naděje na založení vlastní rodiny a prožití role matky. Proto si po třicítce braly třeba vdovce a muže i špatné pověsti, jen aby se vdaly a zbavily příhany staroplanenství.

postížení jedinci – lidé s těžkými tělesnými či duševními vadami byli staré vesnici břemenem

Nemohli se podílet na hospodářském provozu, ale naopak potřebovali kromě výživy, byť sebeskromnější i opatrování. Vztah cizích i vlastních lidí k nim býval nezřídká tvrdý a posmívavý. Děti se jich na ulici bály a prchaly před nimi pro nenormálnost zjevu, chování či řeči. Pokud byli schopni alespoň malé práce, například kláskovat, pást husy, sbírat na návsi a cestách utroušené hnojivo, hlídat a sbírat spadlé ovoce a jakž takž se sami uživit žebrotou, měli naději alespoň na obstojné zacházení. Pokud měli sourozence a tím i střechu nad hlavou, byl jejich život bídný, ale v měřítkách doby ještě lidský. Tragédii prožívali ti, kteří neměli blízké a zestárlí v nemoci a posléze ti, kteří nebyli schopni se sami o sebe postarat. Žili po chlévech a neměli cenu dobytčete. Jediným kritériem potřebnosti člověka byla jeho schopnost pracovat. Nebyli užiteční, jejich smrt byla ulehčením pro obě strany. Stará vesnice byla tvrdá ke všem, kdo zaostávali ve schopnosti obživit se a společensky obstát – sice mimo ni – alespoň však v minimu vesnické normy.

RESUME

THE FAMILY

The family – a term that in its broader sense signifies the same as the group of relatives or kin (the incipit of family letters always said: Dear Family) – a bond of families arising from a common ancestor and sticking together up to the third generation. In the third generation the cousins were no longer considered formally related, yet they were aware of their kinship, which was manifested by friendship between these families.

Parents – father and mother constituted the permanently valid foundation of the family. The pledge to be faithful till parted by the death was understood literally in the traditional context and divorces did not appear until shortly before the war, but they would still be very rare and condemned by the community. When addressing their parents, children used the formal way, i.e. second person plural, and called them *tatíčku*, *maměňko*, *mamičko*. When referring to their parents in a speech they would use “our parents” or “their parents” when referring to someone else’s parents, i.e. they would not omit the noun.

Family life retained its pronounced patriarchal relations even during the period between the world wars. Subordination to the father as the head of the family was unconditional and was required from early childhood and had to be manifested by showing obligatory respect and addressing the father the formal way. The subordination rested upon enforcing discipline, commands, bans, using fear of physical punishment, of not being allowed to go out in the evening as the children were coming of age. The traditional order was based on a hierarchical structure of roles within the family and an overall trend towards subordination. The resulting obedience was a training teaching people to employ both their positive and negative properties to solve problems so that the family’s interests could be pursued.

Rejection of divorce kept the family together; people were made *to be sensible and get on* and to overcome any troubles so that the children could be spared the consequences of family break-up and the property would not be divided.

However, a woman playing the role of the stiff decision maker when her husband appeared too forgiving were not very rare and were not condemned by the censorship of the village in justified cases.

The parents pursued the traditional way of life as well as upbringing of children. Within a family there was a strict division of labour: The husband would look after the horses, work in the field and transport materials, while the housewife would take care of the cattle, small animals and the household including cooking, laundering, sewing and general housekeeping. The family life on the farm and in the house featured raw openness and spontaneity without any secrets or illusions, sentimentality or hypocrisy. In spite of this or rather just because of this the family life was so genuinely human. Things and phenomena were referred to by their true and unambiguous names, which may have been rather colloquial now and then, but fully justified by their savage aptness.

Assumptions that children raised in such an environment must suffer from moral and personality defects are totally ill-grounded. On the contrary. Children growing up in such families entered their own marriages and life in general free of illusions and able to concentrate on work no matter how busy the conditions (no neuroses etc.), they were able to understand other people’s behaviour instead of mere criticizing and condemning it and especially to view the sensitive issues of birth and death of all living things from mere flies to humans in their naturalness because they encountered these phenomena from the earliest childhood without any exciting mysteriousness.

Woman – was subordinated to the man in all respects. She, *roba*, bore the burden of the care for the children and household, horned cattle and small livestock (except for sheep, which were the man’s responsibility); she would shear green fodder, do the weeding, cooking, washing, weaving, plucking and sewing. Bearing this burden all the year round without a single day off, exhausted by numerous deliveries and frequent miscarriages,

she soon grew old and wore herself out. Women had to behave in a reserved way. There were several exceptions to this rule, though; such as after dinner at wedding ceremonies, on the second day of the Shrovetide etc. when women were allowed to *act the men's way*, sing, squeal, dance, drink etc. Women would preserve the local dialects and prevent them from being infiltrated with linguistic impurities. Women would comment on any eccentric phenomena in other persons' speech and dress – which was sometimes incredibly efficient – creating thus an instrument of collecting censorship and general taste of the country community.

Children were numerous despite a high infant mortality rate and were brought up according to their age, i.e. older children looked after their younger brothers or sisters. School girls carried their nursing brothers or sisters on their back in a *pěstoun* (a scarf or basket) even while they and other children were playing games such as Catch Me if You Can, Hide and Seek, The Golden Gate and others. Therefore strong bonds among siblings which were to prove so important in their future lives developed in the early childhood. Boys were favoured more than girls. This is because girls would need dowry, while boys *would somehow make both ends meet* even without receiving any support from their relatives. Even the youngest children would participate in all works. The fact that families were so numerous enabled farming without the need to hire other workers except for seasonal works.

Girls would begin wearing a ribbon in their plaits as soon as they became teens and began to go dancing. At ceremonies school girls wore small chaplet; girls coming of age wore a large chaplet and ribbons as tokens of their adulthood. The chaplet, a symbol of highly esteemed virginity, was the subtlest of all parts of traditional folk costumes and a token of social respect. A loss of virginity was felt as a shame by all relatives, *the family*. Such a girl would no longer be allowed to wear a chaplet, she would be forced to stand outside the group of girls when in church and even to tie her scarf a different way (Moravian Slovakia) as a sign of shame.

The broad family and kinship community included also: Grandparents, godfather and godchildren.

Lovers, i.e. a boy and a girl *going out together* were referred to as *galán s galánkũ* or *šohajek s frajárkũ*. The other people would take their relationship into account without any objections if *they were equal*, i.e. they belonged to the same property group and thus were a pair *as was right and proper*. Property conditions played a more important part than emotional relations. Weddings would be decided by parents.

In the 19th century men would get married at later ages, after they had paid all shares and when they were capable of ensuring the operation of the farm both physically and morally. After the First World War they got married after returning from military service.

It was deemed proper if the bridegroom was several years older and somewhat taller than the bride because otherwise they would not make *a nice couple with healthy and dashing children*.

The issues of sex between the married and the single were the same in the country as in the city. The country, however, differed in that unlike the city it did not indulge in disgusting perversities. The girls' reserved attitude was enhanced by the religious conception of sex as a heavy sin as well as girls' fear of consequences they would have to face as single mothers. *Prespanka*, i.e. a girl who conceived a baby outside marriage, had difficulty getting married and rarely wedded happily or out of love. Her child would be condemned by the foster father as well as other people, who would always see it as a bastard.

FAMILIE

Die Familie bedeutet im weiteren Sinne soviel wie Verwandtschaft (Familienbriefe wurden einheitlich mit „Liebe Familie!“ begonnen) – Familienbund, vom gemeinsamen Vorfahren stammend und bis dritten Verwandtschaftsgrad zusammenhaltend. In der dritten Generation dividierte sich die Verwandtschaft von Cousins und Cousins formal auseinander, die betroffenen Familien kannten sich jedoch und waren befreundet.

Die Eltern – Vater und Mutter bildeten die dauerhaft gültige Grundlage der Familie. Der Treueschwur bis zum Tod wurde in der traditionellen Ordnung wörtlich genommen und die Scheidung trat erst in der Vorkriegszeit als außergewöhnliche und von der Allgemeinheit verurteilte Erscheinung auf. Die Kinder haben ihre Eltern gesiezt und redeten sie mit Vater und Mutter an. Vor anderen bezeichneten sie die eigenen Eltern als unsere Eltern, fremde Eltern nannten sie ihre Eltern, also nicht ohne Nomen.

Die patriarchalen Beziehungen im familiären Leben waren noch zwischen den beiden Weltkriegen stark verbreitet. Die Unterordnung dem Vater als dem Oberhaupt der Familie war uneingeschränkt und verlangte von den Kindern unbedingten Respekt und das Siezen. Sie war das Ergebnis gezielter Zucht, Geboten und Verboten, sowie der Angst vor Körperstrafen und im höheren Alter vor Hausarrest. Die traditionelle Ordnung war auf der aufsteigenden Hierarchie der Familienrollen und der allgemeinen Ausrichtung auf Unterordnung aufgebaut. Der daraus folgende Gehorsam war eine Vorbereitung aufs Leben, in dem die guten sowie die schlechten Erfahrungen zu Problemlösungen sowie zum Verhalten der Familienmitglieder im Interesse der Familie führten.

Die Ablehnung von Scheidungen hielt die Familien zusammen, zwang die Menschen *sich aus reiner Vernunft zu vertragen* und Schwierigkeiten zu überwinden, um den Kindern die Folgen der Familienzerrüttung zu ersparen und eine Vermögensteilung zu verhindern.

Fälle, in denen die Frau anstelle ihres friedfertigen Gatten die autoritäre Person war und Entscheidungen übernahm waren jedoch keine Seltenheit und wurden von der dörflichen Zensur meist akzeptiert.

Die Eltern waren Traditionsträger von Lebensweise und Kindererziehung. Im Haus wurde Arbeitseinteilung eingehalten: der Wirt versorgte die Pferde, verrichtete die Feld- und Gespannarbeiten, die Wirtin versorgte das Rind, die kleinen Nutztiere und den Haushalt, einschließlich Kochen, Waschen, Nähen und Putzen. Das Familienleben auf dem Wirtschaftshof lief in einer Offenheit und Natürlichkeit ab, ohne Geheimnisse und Illusionen, ohne Sentimentalität und irgendwelche Heucheleien. Trotzdem, oder gerade deswegen war das Familienleben so menschlich und real. Dinge und Ereignisse bezeichnete man mit ihren richtigen Namen, die eindeutig und manchmal umgangssprachlich, andererseits aber prägnant und damit voll berechtigt waren.

Annahmen, dass Kinder, die im solchen Umfeld aufwuchsen, moralischen und charakterlichen Schaden genommen haben mussten, sind völlig unbegründet. Im Gegenteil. Die Kinder aus solchen Familien gingen Ehe und Leben ohne Illusionen an, konnten sich in jeder Umgebung auf die Arbeit konzentrieren (litten nicht unter Neurosen u. ä.), waren im Stande das Verhalten anderer zu verstehen, nicht nur zu kritisieren und zu verurteilen, und vor allem konnten sie die heiklen Fragen der Geburt und des Todes aller Lebewesen auf der Welt, von der Fliege bis zum Menschen, in ihrer Natürlichkeit begreifen, da sie ihnen von klein auf offen und ohne reizender Geheimnistuerei begegneten.

Die Frau war in allen Hinsichten ihrem Mann untergeordnet. An ihr, *dem Weib*, lastete die Sorge um die Kinder und den Haushalt, um kleines Nutzvieh (hier pflegte der Mann nur die Schafe). Sie mähte das Grünfutter, jätete Unkraut, kochte, machte die Wäsche, spann, schliss Federn, nähte. Unter der Belastung der ganzjährigen schweren Arbeit ohne einzigen freien Tag, oft durch viele Geburten und Fehlgeburten geschwächt, ist die Frau sehr früh gealtert, war abgeschunden. Frauen mussten in ihrem Auftreten zurückhaltend sein. Ausnahmen waren nur bei manchen Anlässen erlaubt, wie zum Beispiel bei einer Hochzeitsfeier nach dem Abendessen

oder am zweiten Faschingstag, wo sie sich *männlich verhalten* durften; d. h. sie durften singen, juchzen, werben, trinken usw. Die Frauen sorgten für die Erhaltung der Lokalsprache, schützten sie vom massiven Einfluss vulgärer Ausdrucksweise. Exzentrische Sprachphänomene und auffällige Arten der Kleidung moderierten – manchmal mit merkwürdiger Wirkung – durch die kollektive Zensur und den Geschmack der ländlichen Gesellschaft.

Trotz der damals hohen Sterbensrate bei Kindern im Säuglingsalter gab es viele Kinder, die sich gegenseitig erzogen haben – die älteren kümmerten sich um die jüngeren. Schulpflichtige Mädchen trugen ihre kleine Geschwister auf dem Rücken (im Laken, Tuch) auch beim Spielen, zum Beispiel beim Fangspiel, beim Versteckspiel, beim sog. Goldenen Tor und vielen anderen Spielen. Bereits im jungen Alter entwickelten sich zwischen den Geschwistern sehr starke, für die Zukunft unentbehrliche Beziehungen. Man hatte lieber Jungen, als Mädchen. Die Mädchen brauchten nämlich eine Aussteuer, während die Jungen bereits im frühen Alter arbeiten und sich ihren Lebensunterhalt auch ohne Unterstützung der Familie verdienen konnten. Kinder mussten von klein auf bei allen Arbeiten helfen. Kinderreiche Familien konnten somit ihr Gut mit Ausnahme der Saisonarbeiten ohne Angestellte bewirtschaften.

Die Mädchen, Dirndl, trugen , sobald sie *reifer* wurden und ausgehen durften, eine Schleife im *Zopf*. Bei Zeremonien trugen schulpflichtige Mädchen einen kleinen Kranz, heranwachsende Mädchen trugen einen großen Kranz und als Zeichen des Erwachsenseins eine Schleife. Der Kranz gehörte als Symbol für die hoch geschätzte Jungfräulichkeit zu den wichtigsten Bestandteilen der Tracht und des gesellschaftlichen Ansehens. Der Verlust der Jungfräulichkeit bedeutete eine Verhöhnung der gesamten *Familie - Verwandtschaft*. Ein Mädchen, das seine Jungfräulichkeit verloren hatte, durfte keinen Kranz tragen, musste in der Kirche abseits stehen und als weiteres Zeichen der Verunglimpfung ihr Kopftuch anders binden (südmährische Region Slovácko).

Zu weiteren Mitgliedern der großen familiären Gemeinschaft und Verwandtschaft gehören: Großeltern, Paten, Patenkinder.

Liebespaare, Junge und Mädchen, die *miteinander gingen*, nannte man „*Galán und Galánka*“, „*Šohajek und Frajárka*. Die Öffentlichkeit nahm diese Beziehungen ohne Probleme zur Kenntnis, sofern das Paar ebenbürtig war – sprich, zur gleichen Klasse gehörte und somit *wie es sich gehört*. Die Vermögensverhältnisse spielten eine wichtigere Rolle, als die Gefühle. Über die Heirat entschieden die Eltern.

Im 19. Jahrhundert heirateten die Männer im höheren Alter, nachdem sie ausbezahlt wurden und körperlich sowie moralisch in der Lage waren, den Wirtschaftsbetrieb zu sichern. Nach dem ersten Weltkrieg heirateten sie früher, nach ihrer Rückkehr vom Präsenzdienst.

Der Bräutigam hatte um einige Jahre älter und größer zu sein als seine Braut, damit sie ein *schönes Paar abgeben und gesunde und hübsche Kinder haben*.

Problematische sexuelle Beziehungen zwischen Ledigen und Verheirateten gab es auf dem Land genauso wie in der Stadt. Der markante Unterschied war, dass sie auf dem Land nicht so ins Perverse getrieben wurden, wie in der Stadt. Die Zurückhaltung der Mädchen vom Land war auf die kirchliche Auffassung vom Sex als einer schweren Sünde und auch auf die Angst vor den Folgen für die ledige Mutter und ihr Kind zurückzuführen. Eine sog. „*Prespanka*“ (*ledige Mutter*) suchte schwer einen Mann zum Heiraten und heiratete meist nicht aus Liebe. Ihr Kind hatte darunter zu leiden, dass es für den Stiefvater und alle anderen immer nur ein Bastard blieb.

СЕМЬЯ

Семья – в более широком смысле означает то же самое, что и родственники (обращение в семейных письмах звучит равноценно: Дорогое семейство!) – объединение семейств, имеющих общего предка и проживающих вместе вплоть до «третьего поколения». В третьем поколении родственные отношения двоюродных сестер и двоюродных братьев формально расходились, но осведомленность о них еще долго оставалась и проявлялась в виде сознательной дружбы вышеуказанных семей.

Родители – отец и мать составляли крепкую действующую основу семьи. Обещание верности вплоть до смерти в традиционном смысле воспринималось дословно. Разводы семей стали появляться только в предвоенное время, и то, как исключительные явления, осуждаемые общностью. Дети обращались к родителям на «Вы» и называли их «папочкой», «мамочкой», «матушкой». Перед другими людьми говорили о своих родителях как о «наших родителях», о других родителях как о «их родителях» т.е. не без имен существительных.

Патриархальные отношения в семейной жизни выразительно поддерживались еще в период между двумя мировыми войнами. Подчинение отцу как главе семейства было беспрекословным и с детства требовало обязательного уважения и обращения на «Вы». Все это являлось результатом высокой дисциплины, приказов и запретов, а также страха перед физическим наказанием. А в подростковом возрасте результатом запрета выйти вечером из дома на гулянье. Традиционный порядок был поставлен на восходящем упорядочении роли в семье и общей направленности на подчиненность. Данный порядок и как следствие, вытекающее из этого послушание, были хорошей подготовкой к жизни, где положительный и отрицательный опыт позволяли направить в нужное направление решение проблем, а также манеру поведения членов семьи, так, как этого требовали интересы семьи.

Отказ от разводов держал семьи в крепких, тесных отношениях, заставляя людей «стоять прочно ногами на земле» и переносить все трудности. Прежде всего, это делалось ради детей, чтобы они не были подвержены последствиям разврата семьи, а также для того, чтобы имущество не дробилось на маленькие части.

Однако, случаи, когда женщина в качестве авторитетного лица вместо тихого, мирного мужа, принимала решения в семье, не были исключением. И в некоторых, обоснованных случаях, это поведение не подвергалось осуждению сельского общества.

Родители выступали в качестве носителей традиций в способе жизни и воспитании детей. В доме всегда существовало разделение обязанностей: хозяин дома заботился о коне, выполнял полевые работы и запрягал лошадей и работал с упряжкой; хозяйка заботилась о скоте, малых домашних животных и хозяйстве по дому: готовила еду, стирала, шила и занималась уборкой. Семейная жизнь на крестьянском дворе и в избе протекала с суровой откровенностью и естественностью, без секретов и иллюзий, без сентиментальности и всяческого лицемерия. Несмотря на это или же именно поэтому семейная жизнь людей того времени выглядела по-настоящему. Вещи и события назывались подлинными и однозначными (определенными) словами, иногда нелитературными, но благодаря своей резкой точности, вполне обоснованными.

Предположения, что дети, выросшие в такой обстановке, должны быть морально и по складу характера неуравновешенны, полностью не обоснованы. Наоборот. Дети из таких семей создавали свои семьи и вообще вступали в жизнь без иллюзий, способные сосредоточиться на работе в любой оживленной и отвлекающей обстановке (не подвергались стрессу, неврозам и т.п.). Они могли понимать, а не только критиковать и осуждать поведение других, и что очень важно, воспринимать щекотливые вопросы рождения и умирания всех живых существ, начиная от мухи и заканчивая человеком, во всей их естественности, потому что, все эти процессы проходили у них перед глазами с раннего детства без какой-либо раздражительной секретности.

Женщина (жена) – во всех отношениях подчинялась своему мужу. *На ее плечах* лежала забота о детях и домашнее хозяйство. Она следила за рогатым скотом и мелким домашними животными (муж заботился только об овцах), жала зеленый корм, плела, варила дома, стирала, убирала, щипала, шила. Загруженная этими работами в течение целого года, без единственного выходного дня, часто обессиленная после нескольких родов и абортoв, женщина быстро старела и надрывалась. Женщинам поручалось вести себя сдержанно. Исключения позволялись только во время некоторых случаев, например, вечером после свадебного пиршества, на второй день после масленицы, когда женщины могли себя *вести и «по мужски»*: петь, кричать «ура», вербовать, пить и т.п. Женщины считались хранителями местного наречия, остерегали местную речь от проникновения языкового «кала». Экстравагантные проявления в речи и способ одевания демонстрировали (иногда с удивительным эффектом) посредством коллективной цензуры и вкуса сельского общества.

Детей, не смотря на их высокий показатель смертности в младенческом возрасте, в семье было много. Воспитание детей осуществлялось *по возрастному принципу* – подростки заботились о младших. Школьницы носили младенцев сестер и братьев на спине, в специальной «люльке» (в платке) и даже во время игр в «Салки», «Прятки», «Золотые ворота» и т.п. Уже с детства воспитывались сильные, в будущем непоколебимые кровные отношения между сестрами и братьями. Рождение мальчика было более желанным, нежели рождение девочки. Для девочек в будущем необходимо было приготовить приданное, в то время как мальчик, едва подросток, *уже кое-как мог сам себя прокормить* без поддержки семьи. С раннего детства дети помогали при любых работах. Многочисленность семейства позволяла вести хозяйство без нанятой силы, за исключением сезонных работ.

Девушки, девицы, начинали носить ленточку в *кoсе*, как только становились девушками, т.е. достигали зрелого возраста и начинали ходить на забаву с музыкой. Во время церемоний или торжеств школьницы носили небольшой веночек, взрослеющие девушки носили большой венец и ленточку только как знак зрелости. Венец, знак высоко цененного целомудрия, считался самым ценным «аксессуаром» национального костюма и олицетворял достоинство в обществе. Потеря целомудрия считалось позором для всей родни, всего *семейства*. Такая девушка не могла носить венец, в костеле стояла отдельно от других девушек, и как дополнительный знак позора была обязана носить по-другому повязанный платок (регион Словацко).

К следующим членам широкой семейной общности и родственных отношений можно отнести: прародителей, крестную мать, крестника.

Влюбленные парень и девушка, которые *встречались*, назывались кавалер (ухажер) с зазнобой, щеголь (парень) со щеголихой. Общественность их воспринимала без проблем, если они *были себе равны*, т.е. относились к одинаковой имущественной категории, так сказать *подходили друг другу*. Имущественные отношения играли более важную роль, нежели эмоциональные. Все решения относительно брака принимали родители.

В 19 веке мужчины женились в старшем возрасте, после получения своей доли. Это позволяло им физически и морально обеспечить ведение хозяйства. После первой мировой войны часто женились вскоре после возвращения с действительной военной службы.

Считалось, что жених должен был быть на несколько лет старше и по телосложению выше своей невесты, потому что только так, *они могли быть красивой парой, а дети их здоровыми и шумными*.

Сексуальные проблемы между холостыми и женатыми в селе имелись также как и в городе. Отличались – в значительной мере – лишь тем, что данные отношения не достигали до отталкивающих размеров, как это бывало в городе. На сдержанность девушек эффективно воздействовало церковное понятие

секса как тяжелого греха, а также опасение последствий для незамужней матери с ребенком. *«Мать-одноночка»* могла выйти замуж с большими проблемами, да и то не по любви. Как правило, такие браки не были счастливыми. Ее ребенок подвергался унижениям, как со стороны отчима, так и со стороны остальных людей, для которых он всегда оставался сорванцом.

SOCIÁLNÍ KULTURA

OBYČEJE A ZVYKY V RODINĚ

Narození

Matka byla vázána po celou dobu těhotenství, v šestinedělí a ještě dlouhou dobu po té řadou příkazů a zákazů, jimž bylo nutno se bezvýhradně podřídit. Značnou část z nich respektují ženy na Zahoří doposud.

Aby měla matka dítě pěkné, nemá v těhotenství hledět na nevzhledné lidi, pijany a maškary, ale ani na zemřelého, neboť by dítě zůstalo navždy bledé a nikdy by nezčervenalo.

Nesmí překročit provaz, aby se dítě neudusilo pupeční šňůrou a překročit psa, aby nedostalo *psí tahy*.

Sedí-li nedělka obrácena k oknu zády, neohlíží se přes rameno, aby dítě nešilhalo. Z téhož důvodu se nedívá ani štěrbínou ani přes laťky plotu.

Hledí-li na požár opřena čelem o sklo okna, vytvoří se dítěti v tomtéž dotykovém místě *oheň* a od něho není pomoci.

Po úleku, nebo zhlédne-li zvíře odpudivého vzhledu nebo také za prudkého zahřmění, má pohlédnout ihned na nehty a vsunout si je za pás zástěry.

Avšak i jiná silná hnutí mysli a nepříznivé pocity odrážejí se na dítěti: „*Travsko (plevel) nám dusilo len, a toš sem do něho zašla pleť. Uchytila sem tam žabsko (žábu) – ale ohavný, ohavnóci, draplo se ruky a né a né pustiť. To víte, obešla mě hrůza. A gdyž se mi narodilo děvčátko – moc šumný a chytrý - mělo tu samó ruku až po lokať osypanó, no, jak tá žaba. Gdyž měsíček šel na plno, mívala teho névíc. Šak v ten čas, nebožátko, aji umřelo. Sem sa naplakala.*“

Při jízdě na voze taženém koňmi, má si těhotná žena sednout zády proti směru jízdy. Jinak prý se koně únavou až zpění. „*V tem případě má sestópit a dať koňům z klína po kósku chleba. A koně só zas rozvázaný (odčarované).*“

Je-li matka v těhotenství *šumná*, může očekávat narození chlapce. Děvče ubírá mamince krásy.

Příčinou horeček může být pohlédnutí do ohně.

Těhotné ženě se nic z jídla neodmítne. Není-li možno dát jí všechno, vezme si aspoň kousíček, co by za nehet vešlo.

Má jíst co nejméně chleba a více pšeničného pečiva, aby nemluvně nemělo *tvrdý kosti*. Má se vystříhat ořechů a piva.

Nevečeří, neboť prý plod v noci roste a *chce měť pokoj*.

Aby měla dostatek mléka, vařivá si kmínové zasmažené polévky. (U chudých žen jsou ostatně hlavním jídlem).

Zemře-li novorozeně, nesmí matka jíst svěží (čerstvé) třešně, a to až do svátku sv. Anny. *„Táto ich v nebi rozdáva a pro její dítľa by už žádných neměla.“*

Slabé děti se koupaly v odvaru truskavce a soli, ale přidávalo se potají i zdravým dětem do koupele mléka, aby prý byly *vzácný* (líbezný).

Podle několika – nikoli ojedinělých výpovědí – odkládali chudobní rodiče křtiny dítěte až i na třetí týden, což kněží velmi kárali. Chudým lidem bylo obtížné kmotry k této čestné a neodmítnutelné službě vždy včas přimět i přesto, že každou touto křesťanskou službou *só kmocháček o schodek do nebe bližej*.

„Přišel chalupník o ňu znov sedláka poprosiť, jakože už panáček zlořečili, proč jako s tym děckem ešče nendó ke křtu svatýmu: „Vím, Jozefku, vím, jaká tě žene (nouze)“, vítá prosebníka, „ale ty víš, synku, ešče trochu ponáhlám s tým polem. Myslém, že zamokne a zostal bych s ním poslední. Ešče do neděle počké“. A toš sme moseli chlapca ešče pár dní před panáčkem zapřít.“

Šestinedělka má šest týdnů hrob otevřen. Dříve nesměla být po tu dobu nikým cizím spatřena než bábou a členy širší rodiny (pokrevními příbuznými). Nesměla setrávat pod širým nebem a zvláště ne o žních chodit bosa a s nepokrytou hlavou.

„Přinda před óvodem do cizího domu, způsobila by nejaké nešťestí a ne-libošť u domácích.“

„Sebe, ani to malý nenechá o samotě po šest tédňů. A só nedělky, co ho nenechajó po celó dobu kójení bez růžence. To jako aby to dítľa věštka nevyměnila.“

„Taky jednoc: nedali na děcko růžence a vyšli enym toť, na dvůr róbať haluzí. Po chvíli ide matka nahlídnóť oknem – a děcko pryč. Zalomila hrúzó na celý méno Boží. Našli to málátko v kukani pod lavčí (pod lavicí v kukani kvočny). Věštka ho tam vhodila.“

Lůžko se zakopalo pod práh komory. Nedonošený plod v zahradě *„mimo tín* (ne ve stínu), *aby to nebožátka ešče pár téch teplých paprsků prožilo.*

Jinde ich pohřbívajó za hřbitovní zdí, ale v našim kraju za svatým polem, nás – Pámbuzaplať – křesťany.“

Předzvěsti smrti, skon

„Séček (sýček) čujíká – nekdo umře: „Čujíká, až kehosi vyčujíká. Sedne na okno – to cítí už smrt.“

Vyjde-li pes s hlavou k zemi skloněnou – věští smrt. Vyjde-li s čenicem vztyčeným – cítí požár.

Zpívá-li slepice, věští v domě nehodu nebo smrt.

Nemocný prý vidí přítomnou smrt. Stojí-li mu u hlavy – zemře, vidí-li ji u nohou – přežije.

Zachvěje-li se světlo svíce, kterou obkružují hlavu chorého, věští to úmrtí dalšího člena rodiny.

Těžce umírajícího obkrouží třikrát hromničkou a pokropí ho svěcenou vodou třemi klásky nebo ratolístkou zimostrázu, *„aby se mu nic nestavilo do cesty a byl ochráněné před ďáblem.“*

Překládají ho v posteli hlavou do předchozího místa nohou. Položí ho ve směru stropních trámů a nikdy napříč. Někteří lidi ho položili pod širým nebem na slámu a ve chvíli umírání mu podtrhli polštář, aby ho nic netížilo, ženy porosily svěcenou vodou tváře.

Někdy obcházejí umírajícího se svící, po třikrát ji zhasnou a dávají mu vdechnout kouř doutnajícího knotu.

V okamžiku smrti zachovávají přítomní klid, aby umírajícího *nestrhovali s cesty: „Už víze věčnost a naprotivá mu idó jeho rodiči a anděl strážné.“*

Zvláště těžce umírá, kdo má obtížené svědomí a nesmířil se s lidmi.

Těžce umírají lidé na polštáři, v němž by bylo byt jen jediné pírkó slepičí. (Slepičí peří daruje se vždy cikánům).

Ve chvíli umírání otvírali domácí lidé okno, zastavili hodiny a po dobu přítomnosti nebožtíka v domě ustaly všechny práce orné a kopné. Starší lidé tvrdili, že se tyto práce nekonaly ještě tři dny po pohřbu.

Zemřelému k hlavě postaví hrnek svěcené vody, která se po návratu ze hřbitova lije do ohně chlebové pece.

Po skonu člověka otevře se *dušník*, ale brzy na to se zavřela okna a dveře, aby prý tělo vzduchem zvenku proudícím *nerozbechnalo* a ponechali je na slámě po celou dobu, než připravili rakev. Tělo v rakvi postavili pak na židle u hlavního vchodu do domu (v dnešní síni). V létě podkládali pod rakev zelenou chvoj.

Oči a ústa zemřelého se poklopily mincemi, jež se pak darovaly *obecním žebrákům*, kteří se přicházeli k rakvi modlit a ženám k modlení dožádaným (*plačkám*). Střídali se po tři noci.

Dříve prý setrvali s nimi u rakve příbuzní a přátelé, aby se s nebožtíkem rozloučili modlitbou a svatým obrázkem.

Obecní chudí dostávali za modlení trochu mouky a při hostině pojišť. Později se obdarování posílalo žebrákům domů a k hostině se nevolali.

Šat umrlého se nezapíná. Rubáš se šil bez uzlíků, z látky nestříhané. Teprve v novější době oblékají lidé zemřelé mladé ženy do jejich svatebního šatu, dívky do bílého šatu a s vlasy rozpuštěnými. Tělo pokryli snítky barvínků a blízcí lidé položili mu do rakve po *svatém obrázku*.

Dětem do šesti let dávají do hrobu zástěrku, aby měly v nebi do čeho sbírat kvítí.

Voda, kterou byl mrtvý člověk omyt, vylila se na místo kam slunce nesvítí, kam nikdo nepřichází a kam ani dobytek nemůže. O dobytku, onemocnělém bezprostředně po pohřbu se říká: *Snád' přešel mrtvó vodu*.

Sláma z lože umrlcova se spálila daleko v poli a popel rozmetal, aby prý nad ním ticho ptáci létali.

Hřeben nebožtíkův se spálil a v místnosti, v níž člověk zemřel, se po tři dny nespalo.

Rakev z domu se vynese za trojího poklepnutí o práh domu. Na to převrhnu se stolice, na nichž rakev spočívala a nejstarší člen rodiny vykropí pak svěcenou vodou dům, chlévy, stodoly, zahradu a okolí domu.

Před koňmi, které vezou rakev, učiní vozka bičem na zemi znamení kříže a rozjede trojnásobným zabráním zápreže.

Zemřelému muži zvoní se tři *vrše* (verše), ženám dva. Stejně pak při kladení těla do rakve a při vynášení zemřelého z domu.

ZDRAVOTNICTVÍ

Zdravotnictví mělo několik forem – nejběžnější: samoobsluha podle generacemi předávaných praktik. Následovala pomoc vyhlášené kořenářky s příměsí zařikávačky. Ve 20. století pak porodní asistentky, které měly asi tříměsíční školení úředně potvrzené.

„Bylo pod důstojnost chlapa vyhledat nebo dokonce zavolat doktora. Jeden čas celou tu oblast 230 km² (obojí Karlovice, Nový Hrozenkov a Halenkov) s výškovým rozdílem až 600 m obstarával pouze doktor karlovský. Většinou úřadoval v hospodě u Boženky až do noci. Pozvat lékaře k nemocnému domů do chalupy kdesi na vzdálených vrchoch, zvláště v zimě – to bylo snazší naložit nemocného do saní, zabalit peřinami a sjet dolů k lékaři, do té hospody. On se na něj podíval a někdy docela tvrdě řekl: „To nestojí za to vracet se s ním domů – umře.“ Slyšel to i ten nemocný“.
(Langer, 1992)

„Starý Titín – kouslo ho prase; to by byla haňba, aby takový chlap, který přežil sedm let v uranových dolech, šel za doktorem. Umřel na otravu krve“.
(Langer, 1992)

S většími úrazy – zlomeninami, vykloubením – se chodilo k *naprávjači*.

Případem pro sebe se stal starý Vrážel – Jančík, odborník na zlomeniny a vykloubení hospodářských zvířat i lidí. Složitější případy zlomenin k němu posílal i místní lékař (dvacátá léta 20. století). (Langer, 1992)

Pokud už, když předchozí praktiky nepomohly, se šlo k doktorovi, vystal problém, čím zaplatit. Pacienti, převážně ženy, přinášely vajíčka, klobásy, máslo, smetanu, kuřata, slepice, králíky, ovoce, prostě cokoliv z toho, co si rodina mohla nebo musela odřici. (Langer, 1992)

Léky rostlinné

Ajbiš (ibišek, proskurník lékařský, Althaea officinalis L.), svařený s patáčky k vymývání ran, čaj z květu se užíval při nachlazení.

Arnyka, prha (Arnica montana L.) namáčena v kořalce, přikládala se na řezné rány a vymývaly se jí všechny otevřené rány.

Basakyř, besekyr (starček, Senecio ovatus L.), listy přikládají se na otevřené rány. Při otravě krve: *Z hor basakýru, tranku a slezovu růžu uvař a v tem kupej. Bude brzo dobře.* Jindy obkládají choré místo jílem promíseným s octem a pak koupou v témže odvaru.

Balšánek, **máta peporná**, (*Mentha piperita* L.), čaj při nachlazení, společně se zeměžlučí.

Celidana (**vlaštovičník větší**, *Chelidonium majus* L.), listy se přikládají na rozpálené vředy, šťávou se potíraly bradavice.

Cibule společně s *hořkónim* (rmen rolní, *Anthemis arvensis* L.) upravuje zažívání.

Děsník (**třezalka tečkovaná**, *Hypericum perforatum* L.), sbíraná před svátkem svatého Jana, vaří se pro odvar zneškodňující účinky leknutí.

Hromotřesk, *netřesk* (**netřesk střešní**, *Sempervivum tectorum* L.), šťáva netřesku, potlučeného na kameni, se kapala do uší proti štípání v hlavě.

Husí šlapka (**mochna husí**, *Potentilla anserina* L.): „Mosé ju měť každá nedělka na čaj.“

Chebz (**bez černý**, *Sambucus nigra* L.), květ vařený v mléce s přidáním postrouhaných brambor přikládal se v hadříku horký na nátku.

Jemelo (**jmelí bílé**, pravé, *Viscum album* L.), odvaru jako čaje užívají ženy při všech ženských chorobách.

Kamile (**heřmánek pravý**, *Matricaria chamomilla* L.) odstraňuje nečistotu pleť, upravuje zažívání.

Kmínový odvar se užívá proti nadýmání.

Krvavník (**řebříček obecný**, *Achillea millefolium* L.), odvar se pije proti souchotinám.

Kopytník (**kopytník evropský**, *Asarum europaeum* L.), rozpařený přikládat na oteklá místa.

Kozičky (**bez černý**, *Sambucus nigra* L.) vařeny v mléce, přikládají se na krk při krčních nemocech a zahlenění. Těhotné ženy přikládaly je na prsa po odstavení nemluvněte.

Lipové listí ze svatodušních větví (sebrané za zelena o svatodušních dnech). Ušchlé listy močily se ve vodě a přikládaly na řezné rány. Zastavovalo se jimi též krvácení z nosu, prostým utěsněním nosních otvorů.

Maří list (**kopretina**, *Chrysanthemum balsamita* L.) vaří se dětem při kašli.

Mateřídóška (**mateřídouška obecná**, *Thymus serpyllum* L.). „Mateřídóš-

ka – všech zelin drážka. – Nění, že by té pravdy nekdo neznal.“ Pomáhá hlavně od neštovic. Místa ofóknutá hadem (uštknutá), potírají se šťávou mateřídoušky. „Je to skusený.“

Milovník (**třezalka tečkovaná**, *Hypericum perforatum* L.), odvar pije se při nemocech močových cest. Květ vyluhovaný v kořalce mírní žaludeční bolesti. Vyluhovaný v oleji hojí spáleniny.

Nátkovica (**čistec německý**, *Stachys germanica* L.) potírání odvarem užívá se proti bolestem zubů.

Psosor (**merlík vonný**, *Chenopodium ambrosioides* L.), jeho lístky přikládají se na vředy; urychlují jejich hnisání.

Patáčky (**sléz přehlížený**, *Malva neglecta* L.), odvar s ibiškem k vymývání ran.

Petrů čagan, též *Petrova hůl* (**divizna**, *Verbascum thapsiforme* Schrad.) „Lík na všecko po celé rok“.

Piškvorec (**puškvorec**, *Acorus calamus* L.), odvar pije se při bolestech žaludku.

Polének (**pelyněk pravý**, *Artemisia absinthium* L.), odvar pije se při bolestech žaludku.

Psí jazéček (**jitrocel kopinatý**, *Plantago lanceolata* L.) je léčivým po celý rok, v květnu obzvláště. Odvarem vymývají se rány. V květnu trhán, nakládá se v cukru a ponechá v teple 2–3 týdny. Převařená šťáva se zbaví pěny a uchovává utěsněna. Uvolňuje hleny při tuberkulóse. Kaši, vzniklou rozvařením psího jazýčku, rebarbory, černohlávku, jahodového listu, patáčků, pryskyřice a másla, užívali jako obkladu na bolavé nohy.

Ruta, *lekavka* (**routa vonná**, *Ruta graveolens* L.), pití odvaru zneškodňuje lek.

Bředisko z leku – potírat dítě na spáncích, na rtech a na chodidlech *rutou*. Dítě nesmí leknutí zaspati. Umře.

Řepík (**řepík lékařský**, *Agriemonia eupatoria* L.), odvar na vnitřní bolesti.

Řimbaba. Vytlačená šťáva pije se při bolestech žaludku.

Větrová zelina (**máta koňská**, *Mentha pulegium* L.), odvar dává se nemluvnatům při nadýmání.

Truskavec (**rdesno ptačí**, *Polygonum aviculare* L.), odvar pije se při žaludečních vředech.

Vráteč (**vratič obecný**, *Chrysanthemum vulgare* L.), odvar vráteče a řepíku přidával se do koupele nemluvnat.

Zeměžluč lékařská (*Centaurium erythraea* L.), odvar zeměžluči, pelyňku a *balšánku* pije se při bolestech žaludečních.

Léčiva živočišného původu

Včelí med užívá se po malých soustech při bolestech v krku. Obecně se doporučuje zesláblým lidem. Byl součástí řady mastí.

Med sršňů „*je zelené jak tráva a nézdravjější, co může být na světě*“.

Jarní výhonky stromů svařeny s tímto medem – „*to je užívání nad vsecky zeliny*“.

Sádlo – vnitřní vepřové sádlo změkčí prý každou zatvrdlinu a urychlí každé hnisání. Trocha toho sádla zabalená v živočišné bláně přechovává se i se sádlem jiných zvířat (zajíců, jezevců, psů) po 3–4 roky, i déle, někde za trámem. Starší prý bylo účinnější než čerstvější.

Slanina – tenký plátek, přiložený na místo hnisající v hloubce, vytáhne za několik hodin hnis na povrch (a s ním třeba třisku). (Probatum est).

Vejce rozšlehané v pivo se pilo pro posílení, vtírané do umytých vlasů je posiluje a snad i povzbuzuje jejich růst.

Moč – při prudkých bolestech potíraly se jí spánky a vymývaly se jí řezné rány.

Exkrementy – když při otravě krve *už nebylo pomoci*, přikládaly se na choré místo zábaly s lidskými výkaly.

Polizování psem. Aby se strupy nešířily a brzy se zhojily, nechávala se postižená místa olizovat psem. Děti tak činily i o své vůli.

Tuberkulózním dětem dávali na prsa zábaly čerstvě stažené psí kůže, pokud tato držela ještě vlastní živočišné teplo.

Krvácení z poraněných míst zastavovali lidé buď přikládáním stříbrného penízu na ránu nebo překrytím této čerstvou, tedy nezaprášenou pavučinou.

Organické látky uzpůsobené k léčení

Lněný olej – čerstvý nebo mast z oleje a vosku přikládala se na spáleniny. I velikoplošné spáleniny prý se brzy a k nepoznání zahojily. Lněný olej a včelí sóše (voštiny) rozvařené na kaši se jako horký zábal přikládal

na opařeniny. Mírnil bolesti a urychlil hojení. Lehčí spáleniny se natřely povidly.

Kořalka – na bodné rány (způsobené vidlemi) přikládali Iněný obvaz navlhčený ve slabé režné kořalce a zabalili.

Slivovice – užívá se původních *výskočků*, *neřezaná* (neupravovaná) k vymývání ran zvířatům a obecně k masážím.

Jíl – při otravě krve přikládali na rozbolavělé místo jíl promíchaný a zvláčnělý potem.

Cukr – při vnitřních bolestech kouřivala se dýmka s vloženým kouskem cukru.

Tabák – nemluvňatům, trpícím větry, nakuřovaly se peřinky kouřem z dýmky.

Kafr, *čertinec* (ločidlo) a pepř vloženy pod *zhlavec* (polštář pod hlavu) zahánějí *nátku*.

Léky anorganického původu

Pro utišení vnitřních bolestí přikládali pytlíky horkého popele z kropené vodou nebo se spařenými otrubami.

Petrolej – vši zničí se natíráním hlavy petrolejem. Obvykle se však stává, že rozbolavělá místa pak hnisají.

Iracionální léčení

Nakuřování provádí se buď zapálením léčivých nebo čarovných bylin v místnosti, jejíž dveře i okna se utěsní, nebo se s nádobou, v níž na žhavém uhlí doutnají byliny, obchází za stanovených příkazů a magických praktik. Často je doprovází zaříkávání a zažehnavání, např.: „*Já temu dobytku zažehnavám úroky zkrzevá muže a ženu, zkrzevá mládence a panu, zkrzevá modrý oči a bílý zuby. Amen.*“

Nakouřiti *osím dělem* (vosím dílem, hnízdem) pomáhá prý proti štípání v uších, svěcenou mateřídouškou, úročníkem a dvanácterníkem při zvláště prudkém průjmu.

Lekne-li se dítě psa, je žádoucí nakouřit ho hrstkou srsti zvířete, jež úlek způsobilo. Jde-li o veliký úlek, nakuřte štěpinami z devíti prahů. *Barerých* (kterýchkoli).

Aby člověk po celý rok netrpěl vředy, má ponořit zrána na Velký pátek ruce i nohy do běhuté vody.

Rozbolavělé i zdravé nohy koupou poutníci v hostýnské vodě. Nebudou prý mít *boláků*. Těžce nemocní o ni prosí ve veliké důvěře.

Choré oči je nutno mýt na potoce. Vodu při tom nabírat proti proudu a pouštět po proudu a neopomenou při tom ovlažit i obětinu (voskovou) podoby očí, kterou si vezmou domů, aby se jí dotýkali chorých očí.

Slznatý výtok z očních koutků léčí se vymýváním koutků potoční vodou, nabíranou po proudu, třemi záběry.

Dítěti, postiženému *vředem*, je nutno svléknout košilku přes hlavu, touto mu otřít pot a zakopat ji pod okap. Dokud košilka neshnije trouchnivěním, dotud má dítě nemoc v sobě. Až se rozpadne, nemoc odejde a nikdy se nevrátí.

Mrtvá kostka (zduřenina) se *zháňá* potíráním této kůstkou vzatou na hřbitově. Po použité kostce nesmí se pak dotýčný člověk ohlédnout, když ji zahodil, neboť by se jinak jeho mrtvá kostka vrátila a bolestivě ho sužovala. *Mrtvá košť* se tvoří na rukou jako podkožní čokovitá zatvrdlina.

Má-li dítě *psí tahy*, obdrobí se při koupeli chlebem. „*A uvidíš! Po kópeli zůstanó na chlebu viseť psí chlupy.*“

Zneškodnit účinek leku lze vdechováním výparů rostliny *rozděšenca* (třezalky) pod plachtou, přikrývající hlavu.

Neklidně spící děťátko nakuřovali *ajbišem* (ibišek). „*Je ale lepší nadkryť kolébkku plachtou a nakuřovať kmínem.*“

„*Když všecy odpomoci po tem leku přišly v nic, pak už to néni s dobrým. Zasáhla Zlá (síla). Maměnka poradili: „Děvčico, gdybys měla černé kmín, hned by bylo lepší. Tym nakóřit a zaspíte obá.*“

Bradavice podvazují lidé režnou nití, kterou pak nepozorovaně zakopou pod okap. Až tam nit ztrouchniví, bradavice se samy ztratí.

Návní kost lze zapudit zaříkáváním a zažehnaváním. „*Přestaň se dělat znamení, jak neroste kamení, od Krista božího narození.*“

Dítě, jež bylo *zařato břediskem*, musí vypít na prach podrcený kousek pupeční šňůry pro ten případ uschované.

Při bolestech zubů kouřivalo se *belinkou* (trošičkou) vlaštovčího hnízda s tabákem, v němž byla krůpěj menstruační krve a troška ženských vlasů.

Rakůvka vyplaví z oka smítky. Proto jich bývalo v domě vždy několik pohotově.

Chová-li se nemluvně na rukou bez peřinky, může se *přelomit*, z čehož *dostane později hrb*. *Přelomené* dítě je nutno okoupat a položit je pak na břicho s rúčkama složenýma na prsou a provádět masáž až do zrudnutí. Tím se *urazenina* srovná, takže lze opět dosáhnout doteku jeho pravého kolínka s loktem levé rúčky (v ležící poloze), aniž by pocítilo bolest. Tak se též matky přesvědčují, nemá-li dítě *vyloptěné kostky*, vykloubeninu.

KOSMOGRAFIE

„*Nad nama je ešče jeden svět.*“

„*Hvězdy sú ze světla a ze železa. Ale mosíja byť od Boha stvořené, že majú tú jasnosť a tak malučké tak daleko svítá.*“

Ubývající měsíc *ide z pyřna* (z plna)

Zaprší-li v tu dobu, prší po celý týden – dokud se měsíček neumyje. Dorůstá-li, je *na plně*, je *nový měsíc*.

„*Větr se bere z vody. Mraky ho před sebou ženú. Dobrý nese úrodu, zlý nemoc. Ten, když lidí ofókne, zachorujú.*“

„*Kamení roste, a proto ho nikdo nevyzbíře.*

Udržuje teplo, a proto se na polích s drobnými oblázky dařívá všemu ose- ní.“

Představy o oživení kosmického prostoru

„*Mezi mraky a hvězdami je národ, a vyš nad tym národem, myslím si, že je Pámbu. Co je to za národ, to já nevím. Snád' lidi tajak my.*“

Boha si mnozí představují v zosobněné podobě. Častěji zatane na mysli Panna Maria, Bohorodička, ochránkyně lidu.

Někteří lidé si představují nebe jako zahradu, v níž jsou lidé ve své podobě.

„*Každé svaté má tam izbičku a my, nesvatí, jim slóžéme.*“ (Představa založená asi na biblickém textu: V domě Otce mého jsou příbytkové mnozí.) V očištění představují si velký chlad.

Zatmění slunce je předzvěstí veliké pohromy nebo války. Podobně zatmění měsíce. To vzniká tím, že měsíc je *potahnuté jakýmsi povlakem*.

Každý člověk má na nebi svou hvězdu. Když tato zhasne, člověk umře s ní. Nikdo se ale nedoví, která hvězda je jeho. Nemají se ani počítat, ani na ni ukazovat. Kdo uhodne, ten umře.

Podobně je hříchem ukazovat na duhu.

Když jde měsíc do plna, doporučuje se sázet brambory.

Při *dvuch* světloch (Slunce a Měsíc viditelné zároveň), nedoporučuje se nic sít.

Za některých fází Měsíce je setba mimořádně šťastná, v jiných opět nešťastná. „*Só taky takoví lidi, keří ty chvíle vědíj: Seli zme len. De podlevá metlář z Valach a praví: Pantáto, neséte ten len, až za chvílu, co zandu hen, za kráčinu. Budete měť věcej. Skutečně. Z prvního nebylo zhola nic, a ten druhé všeco vynahradíl.*“

Vejsce pod husy a slepice sázely hospodyně, když měsíc dorůstal. V tu dobu bylo též záhodno odstavit tele na chov, zasévat, sázet ovocné stromoví i sadbu.

Byl-li v tom období trh na dobytek v Hranicích, byl šťastný kupcům i prodávajícím.

SVĚTLONOŠI

„*Archanděl Gabriel svrh s nebe anděly, keří se bóřili. Co spadli do vody, stali se vodníkama, keří do trní, světlonochama.*“

V Mrlinku praví, že světlonošii jsou lidé, kteří za života uorávali (sousedům) meze.

Světlonošii prý neublíží, ale věší se za vůz v tak velkém množství, že je nelze uvézt. „*Když se vozka začne modliť, přibévá ich. Gdyž hřešé, seskáčó z voza důle a dajó pokoj.*“

„*Jiní vypravují, že to jsou světélka modravé barvy, podobná hořící dračce (louči).*“

Bojí-li se jich chodec a modlí se, přiblíží se další a věší se na něho. Když kleje a bičem zašlehá, rozprsknou se.

(V zamyšlení:) *Tak to všeco utichlo; ty mamony - .“*

„*Papež Pijus všecy strašidla zavázal na 99 roků, takže už po světě nechodjío.*“

„*Když si ty, synku, panáčkem, přece enem moséš věděť, só-li jaký ty strašidla lebo né.*“ A on: „*Lesi byly, só aji včil.*“

PŘÍKLADY LIDOVÉ ÚCTY V BOŽSTVA

Na Štědrý den po večeři nelze ničeho ze stodoly vynést, na příklad ani cep. „*Pacholek jeden to nevěděl a pravil, že: „Odnesu.” A jak tam visá*

na klukách na trámě, už ho měl v hrsti a v tej zrázu: Bác ho cosi po hlavě! To měl říct: „Stodolové mistré, dávej cepy bystře!” A to by ho mohl odnést.“

PŘÍKLADY LIDOVÉ ÚCTY K ŽIVLŮM

Když hořící dřevo v peci vydává pískavý zvuk, věští vádu v domě. Má se do něho hodit několik drobků chleba. Jiní říkají, že to plácí dušičky v očištění.

Trousí-li děti drobty chleba, hrozí jim dospělí: „*Pámbíček ti za to nasype žéžlavýho (žhavého) uhla do huběnyky.*“

Podobně se dětem zakazuje rozdmýchávat doutnající uhlíky z pece máváním s pohružkou, že se v noci pomočí.

PŮVOD ŽIVLŮ, JEJICH POSVĚCENÍ, OČISTNÁ MOC OHNĚ A VODY

Vodu stvořila Panenka Maria. Kdo do vody plivá nebo močí, má hřích. *Čert se temu směje a Panenka Maria plače.*

Voda se čistí prouděním: *Přes deváté kamínek, čisté každé pramínek.*

Svěcení vody dělo se v předvečer svátku sv. Tří Králů (6. ledna). Vykropovala se jí obytná stavení zevnitř i zvenčí a v den pohřbu celý dům. Bába ji brala s sebou pro případy neodkladného křtu.

V Horním Újezdě světila se voda v kostele v den svátku svaté Háty (5. února).

Před svážením úrody do stodoly vykrápěla se jí humna i přístodůlky, aby byly chráněny před myšmi.

Na svátek sv. Floriána (4. května) kropilo se *hátovó vodó* (svěcenou 5. února) okolo domu na ochranu před ohněm.

O Velikonocích se stavení vykrápělo, aby se *hadi a žóžel netahla do stavení.* Do vysychajících studní lila se voda z hostýnského pramene. Před každým napitím vody z nádoby, ať už doma nebo na poli, ulilo se vždy několik krůpěj na zem. (A proč?) *Všecka zem je živá.*

Zlý vítr *poledňák*, zatočí člověkem ve víru a mrští jím o zem. „*Nejeden tak ostal na nohu žebrákem. Když Povětrný ščáagne (šlehne) dokola – může člověka až šlak trefit. Ráz taky pokose bralo a točilo. Nerozuma jakýsi zahnal se vidlama a: „Co? Ty nám budeš rozhazovať pokose?” Ho to chytilo do vrchu – měl dost.*“

Rodiče zakazují dětem zbůhdarma tlouci do země holí. Prý tím přivolávají déšť.

V Osíčku to lidé neradi vidí, mají-li na pokládkách obilí: „*Netluč, děcko, bude pršet!*“

Zbylé *svěceniny*, zvětšelé devocionálie a předměty chované lidmi v posvátné úctě odklízují se spálením.

Podobně předměty, působící zlo nečistou mocí, ničí se ohněm.

Velké je množství doporučení, příkazů, zákazů, hrozeb újmy na zdraví člověka a živého statku (dobytky, drůbeže), zničení všeho lidskou rukou postaveného, napadení sádí, osevů i živého stromu a jeho úrody.

ROZPOUTANÉ ŽIVLY

„*Oheň vzniklý bleskem? Ten se nedá uhasit. Nechá se dohořet. (Po odmlice:) Snád' tak mělo být. Pámbu ví.*“

Neuhasitelný požár tiší se kropáčem vrhající svícenou vodu proti žáru, nebo lokalizuje se nošením obrazu sv. Floriána okolo hořícího domu a sousední domy ochraňují se křížky, kreslenými na zdech uhlem z hořícího domu.

V Loukově převrhnu v domě, který je ohrožen blízkým požárem, stůl proti směru létajících jisker.

O dohořívajícím světle lampy se říká, že umírá. Není-li to nutné, nedusí se, nechává se samovolně dohořet.

Břízky, které zdobily cestu průvodu o slavnosti Božího Těla, brali lidé domů a uložili je za krovy střech jako ochranu proti požáru. Za blýskání nemá nikdo utíkat – „*Mohlo by ho zabít.*“

Za blesků stojí lidé s nepokrytou hlavou a křížují se po každém záblesku, neboť se prý nebe otvírá.

Dívat se na blesky z okna a ukazovat na ně – *to je hřích.*

Burácení hromu je hra Nedobrých nebo také, že *Pámbíček se zlobí.*

Aby kroupy nepotloukly úrodu, položili na dvoře náradí od chlebové pece křížem. Jindy se vynesla na práh domu díže a pod ní se zkřížila kopyst a hřeblo.

Proti zkázonosné bouři a krupobití se v Osíčku ještě roku 1930 zvonilo

mocně v nepravidelném rytmu.

Ve Vítonicích tlukou na kosy a nahlas při tom zlořečí.

Při ohni se burcuje srdcem zvonu - bijícím po jeho jedné straně.

„*Ne všichni faráři zakazovali zaháňat zvonama mraky, že gde se tá hrůza zastaví, tam tém věcej potluče.*“

Aby bouře ztichla, zapálí se *hromíčka* a postaví se k pootevřeným dveřím, aby kouř se vznesl nad mraky.

Jindy se pálí na ohništi svěcené kočičky.

Rodiče zakazovali dětem stavět sněhuláky, aby prý v létě kroupy nepotloukly úrodu. (Či přežitek „*Neučiníš obrazu*“?).

O ZVÍŘATECH A ROSTLINÁCH

„*Žaby a ščóři (štíři) prší s deštěm. Jiní praví, že padají z duhy. V Loukově tak pravívají enom o rosničkách.*“

Žába jest jedovatá do svatého Jiří. Na toho, kdo jí ublíží, přijde v noci a moří ho.

Komu zuby spočítá, tomu brzy vypadají.

V domě sídlí *žaba hospodyň* vedle *hada hospodáře*. V létě přebývá v obilí – „*při žnutí se na ňu dycky přide.*“ Veliká žába je *hospodyň selská*, malá je *hoferská*.

Had s korunkou je králem hadů. *Neofókne* (neuštke), *ale píská a zvolává na pomoc druhé*, aby člověka jej ohrožujícího *uštípali*.

Netopýr je *půl ptáka a půl myši*, jiní říkají *půl ptáka, půl čerta*. Prostovlasým ženám se zaplétá do vlasů tak, že ho nelze vyprostit.

Jen někteří prý upíjejí krev.

Jezevec: jsou dva druhy jezevců. Jeden má rypáček psí a jeho maso není požitelné. Druhý má rypáček svinský.

Ublíží-li se čápům, křičí: *Zapálím! Zapálím!* a zaneše doutnající uhel z ohniště na střechu. (Též v Polsku).

Lípa velkolistá nazývá se muž, malolistá žena.

Vaz, hrab, nehodí se ku stavbě domu, je stromem, na němž se oběsil Jidáš.

Vodníka lze polapit pouze do ohlávky z vazového lýka.

Dřepčíky a housenky sypali lidé na polích popelem, aby je *sušilo*, nebo je kropili vodou svěcenou v den sv. Háty (5. února).

Modlitba christianizující starou koncepci víry

Na moři je bílý kameň,
seděl tam Pán Kristus na něm.
Očička měl zavřený,
pět ran Krista otevřený.

Až já budu v noci spať,
nedé se mi ve snách zdať,
ó, Panenko Maria,
nedé tomu zlýmu duchu
ke mně přistópit.
Přistup ke mně sama
aj s tym Kristem Pánem.
Až na věky věkův. Amen.

Kdo odcházel poslední z jizby na pole, pokropil se z kroupky svěcenou vodou a proslovil do jizby, jako by tam někdo ještě byl: „*S Pánem Bohem.*“

DÉMONICKÉ BYTOSTI

Víly jsou bytosti ženského i mužského rodu. Stanou se jimi mladí lidé, zemřelí v době ohlášek. Víly, oděny *celé v bílém*, žijí na horách.

V Osíčku věřili, že vílami stanou se ženy zemřelé v prvním roce po svatbě a nekřtěňátka.

„Vily sem zkusila na své oči. Zpívají krásně jak andělé. Ale kdysy mě škaredě přehnaly. Ešče šťastí, že sem měla kúsek chleba u sebe. Byly by mě ináč povláčily a škaredě dodřely.“

Vodníka, který se proměnil v koně, lze uchytit jedině ohlávku pletenou z vazů.

Komu prý vodník ukládá o život, toho prý stejně zničí dřive nebo později.

V zápase by se mu ubránil ten, který pojedl dvakrát pečeného chleba.

Když se zjeví na jarmarce nevzhledný přihrblý mužík, starý a nesrozumitelně huhňající, je to jistě hastrman. *„Pěkně si chodí po jarmarku, do búd nakukuje a gdo se s nim spikne a dá do řeči, je ten deň moc šťastný. Za mlada se mně to saměj stalo. To je pravda pravdúci. Snád' by vám já nelhala.“*

LIDÉ NADANÍ TAJEMNOU MOCÍ

V noci na Velký pátek koupou prý se na lukách v rose čarodějnice. Kdo je spatří a zapřísahá se, že je neprozradí, tomu neublíží.

Týž den čarodějnice metou před sebou košťaty a rejdí na nich v lese.

Když osečtí formani potkali v Příkazích jistou starou ženu, vrátili se a toho dne již do lesa nejeli. Jistě by se jim prý něco velice nepříjemného přihodilo. (Záznam z roku 1960).

Zakopáním některých věcí (vlasů, skořápek z vajec apod.) pod práh domu souseda, lze jemu počarovat. V tom domě mají pak *založený* a těžko prý si od toho pomáhají: „*Jednóc sme našli pod prahem ohavnó žabu a véca. Nebyly to kuří - kde pak. Poradili nám spáliť to všecko a ať zapřem dveři a nikdo nejde otevříť. Sósedka, co k nám jakživ ani nepáchla, se ukrutně dobévala. Snád' ty dveři rozščípe, pomyslíl sem si.*“

„*Pod korytem našli zme vlasy. Pámbu ví, čí. Stařeček chalópecké spálili to na hranici. Šak do té doby béval ten chlív neščasné. Gdyž nic, aspoň kůň si zastupoval, kdyby byl snád' na žebři uvázané.*“

O filipojakubské noci (1. května) kropilo se okolo domu svčcenou vodou a v každém jeho rohu činilo se znamení kříže, aby čarodějnice neměly do něho přístup.

Dobytče lze vyléčit z neznámé nemoci tím způsobem, že nad bodlákem, jehož vršek se sehne k zemi a zatíží kamenem „*říká se cosi z knížky. Dnes už to nikdo neumí, ani neví. Mí tu knížku na jedné póčce (půjčce) zapřeli - ztratila se jak Ječmínek. Škoda jí.*“

Gdyž trávy nažneš a navážeš, třikrát ju popluj.

Žala dívka na mezi. Druhá de kolevá ní a pohlídne tak bokem na tu trávu – a už ju krávy nechtěly zhrať. Může mi gdosi povidať, že nic není!

Dosud (1945) některé ženy, nesoucí vodu dobytku z obecní studny, nenápadně do věder třikrát plivnou.

Večer před svatým Duchem dávali lidé do oken, dveří a vikýřů lipové halouzky a na okno čerstvého drnu, aby čarodějnice nemohly do domu a zvláště do chléva nijakým způsobem vniknout.

Často prý se přihodí, že hříbata nebo vepři padnou, jakoby je podťal a zchromnou. Při jejich porážce naleznou prý v jejich nohách jakési jehlovité silné štětiny nebo tvrdé chuchvalce chlupů. Těch ran nebývalo prý nikdy méně než šest.

Úrok, órok, **uřknutí či přehlídnutí** mohou postihnout člověka a velká hospodářská zvířata. Způsobit ho mohou lidé, zvláště pak staré ženy a to buď úmyslně nebo neúmyslně. Zvířeti někdo *podělal* (počaroval). Prone-se: „*Neuroku!*“

Uhrančivé oči má člověk s obočím srostlým nad kořenem nosu.

Počaroval mu. U člověka se projeví očarování najednou prudkou nevolností, u zvířat rozdrážděním, zpocením, kopavostí, u krav močením při dojení a zadržováním mléka: „*Vzpročé se, vtahne mléko do sebe, že se jí vemeno ztratí.*“

Uštknutí hadem vykládá lid jako *ofóknutí*. Proto had může člověku ublížit i z povzdálí. V tom případě omývají lidé domněle zasaženou část těla vodou svěcenou v den svaté Háty (5. února).

Čáry milostné

Dívka, chtějíc počarovat milému, sbírala na devíti horách zeliny, z devíti hrobů kosti, z devíti brdů kaménky a vaříc toto po tři dny, pokropila milého cestu. „*Avšak přešla tuto vodu sama a zdula sa za to jak chrastavá žaba. Gdyž byl měsíček na plně, byla teho plná a na schodě se lénila zasěj jak had. Šla k téj, co jí tak poradila a ona, že jí není pomoci, leda o Božím Narození o půl noci si stupit' enem v plachtě pod lamfešt. Enem taková voda, že to z ní může zase spláchnút'.*“

Milostných způsobů čarování, obvykle s drastickými prostředky, je známo poměrně značné množství, avšak vypravěčky obvykle neopomenou dodat: *Muž čarovaný – chrbát malovaný.*

Aby dívka získala milého na trvalo, přidává mu potají do nápoje šťávu laskavce.

VĚŠTĚNÍ

Na úrodu ořechů: Moc ořechů – moc chlapců, a potom vojna.

Nesvítili hvězdy na Nový rok, neponesou slepice.

Nesvítili hvězdy na Tři Krále, starají se hospodyně: *budeme se málo těšit' zemňákom.*

Na Velký pátek modlí se lidé časně ráno na zahradě a pozorují rosu. Je-li velká, bude velké proso.

Zaprší-li na pondělí svatodušní, bude každý třetí klas snětivý.

„*Kura zpívá – cosi bude (svár).*“

Když slepice v domě kokrhá, žena se na muže potrhá. Slepici patří upéci a ženě dáti po pleci.

Snese-li slepice abnormálně malé vejce, hodí jej hospodyně přes hlavu na střechu. Svobodné dívky se v tom domě *jisto jistě zmrhají*.

Děvčata ždímají v podolku rubáše devět vršků třezalky. Objeví-li se šťáva zbarvená do červena, je to znakem, že její milý o ni stojí, je-li šťáva zelená, nikoli.

Podle zbarvení husí kůstky – kobyly – soudí se na průběh zimy: je-li celá zbarvena, bude zima dlouhá a tuhá, je-li zbarven počátek nebo konec, bude tuhý počátek nebo konec zimy.

Hádání podle klíče a síta

Na zloděje hádají pomocí síta podepřeného v lubu nůžkami a dají pod něj devět věcí, mezi nimiž je chléb, pepř a sůl, načež se táží: „*Sito, sitečko, pověz mi, vzal to (X, Y)?*“ V případě správného podezření prý se síto zakolísá.

Jindy hádají podle klíče zavěšeného na niti napjaté mezi prsty (mezi dvěma ukazováčky). Při vyslovení podezření na pravého pachatele se klíček na niti otočí.

RESUME

SOCIAL CULTURE

In the past, customs and habits in the family were a part of both family and social life in the country. It can be said that they were a part of deeply rooted regularities governing both life in the family and in the village. The author describes practices, superstitions and other related facts as he has discovered them during his many years of field research. They are depicted in a fragmentary way; however, they add to the picture that we have of life in the country in the past.

Birth

The mother had to adhere to a number of instructions and bans during her pregnancy, the puerperium and for a long time afterward. Many of these are still respected by the women of Zahoří.

If the child is to be good-looking, the mother should not look at unattractive people, drunkards or fools; nor should she look at a dead person, for her child would otherwise remain pale for ever and would never turn pink. If, during the pregnancy a woman is sitting with her back towards a window, she must not look behind her so that her child will not squint. For the same reason she should not look through gaps or between the planks of a fence.

If the mother looks nice when pregnant, she is likely to deliver a boy. A girl takes beauty away from the mother. The mother does not have dinner as the foetus is said to grow at night and *wants to be left alone*. In order to have enough milk, the mother cooks herself roux-based caraway soup. (This is the main dish with many poor women).

A lying-in woman's grave was kept open for six weeks. In the past no stranger (i.e. nobody except the midwife and the extended family - her blood kin) was allowed to see her. She was not allowed to remain in the open air or walk barefoot and with an uncovered head; this rule was enforced especially during harvest.

Omens of death, death

If a dog goes out with its head down, this forebodes death. If it goes out with its muzzle upwards, it can smell a fire. An ill person is said to see Death present. If Death is standing at the ill person's head, the person will die; if Death is standing at the person's feet, he or she will survive. Should the candles burning around an ill person's head flicker, it announces that another death in the family is imminent.

People would go round a dying person carrying a candle and sprinkling him/her with holy water. They would also turn the person in bed, reversing the position of the head and legs. The ill person would always be laid in the direction of the beams, never crosswise. Some people would lay an ill person in the open air or on a bed of straw and take the pillow from under his or her head so that no burden would lie on him or her at the moment of death; the women would sprinkle his or her cheeks with holy water. Sometimes they walked round the dying person carrying a candle, which they put out three times and had the person breathe the smoke of the smouldering wick.

At the moment of death those present keep calm and quiet so that the dying person passes to the other world in peace. One whose conscience is heavy and who has not reconciled with people has a particularly difficult death. When the time of death comes, the people present will open a window, stop the clock and cease to do any ploughing or hoeing in the fields as long as the deceased is in the house. Elders said that this work was halted for three more days after the funeral. The eyes and mouth of the dead person would be covered with coins, which would then be given away to local beggars who came to pray beside the coffin, and to women hired to pray (*weepers*). They would take turns for three nights.

It is said that in earlier days the dead person's relatives and friends would also stay by the coffin in order to say farewell, pray and give a holy icon to him or her. The local poor would be given a little flour and would be allowed to have some food at mourning dinner in return for their prayers. Later, the gifts were sent to beggars' homes and the beggars were no longer invited to mourning dinners. Dead children under six years of age would have a little apron put into their graves so that they had something to gather flowers in when they were in heaven.

The water with which a dead person had been washed would be poured in a place where the sun did not shine, where no one came and where even the cattle could not go. The straw of the dead person's bed would be burnt far in the fields and the ashes would be spread over the field so that, as people believed, birds could fly in silence above it. The coffin was carried out of the house after knocking three times on the threshold. Then the stools the coffin had been lying on would be overturned and the oldest member of the family would sprinkle the house, cowsheds, barns, garden and the area around the house with holy water. The passing bell tolled three verses for a dead man and two verses for a dead woman. The same procedure was followed when the body was being laid in the coffin and the dead person was being carried from the house.

Health care

There were several forms of health care – the most common of which was self-care according to practices passed from older generations. If this did not help, an herb healer's and medicine woman's help would be sought. The 20th century saw the emergence of the midwife, who held official certification after approximately three weeks of training.

It was beneath a man's dignity to seek or even call for a physician. There was a time when an entire area of 230 km² (both Karlovice, Nový Hrozenkov and Halenkov) with a vertical distance up to 600 m was administrated by the Karlovice physician alone. Most frequently he would accept his patients at the U Boženky Inn until very late at night. Inviting the physician to a hut located somewhere in the distant hills, especially in winter? It was much easier to put the patient on a sledge, cover him or her with blankets, ride down to the inn and seek the physician's consultation. He would examine the patient and sometimes say rather harshly: "It's no use going back home with him – he's going to die." Which would be overheard by the patient, too.

If folk practices did not help and a physician's aid had to be sought, people often faced the problem of payment. The patients, especially women, would bring eggs, sausages, butter, cream, chickens, hens, rabbits, and fruits, simply anything the family could give or had to give away.

The most frequent medical practice included parts of folk faith healing and related herb collecting. Herbal medicine had to be present in every household - dried herbs, ointments and tinctures, which people would either prepare by themselves or buy from herb healers or midwives. However, people would also use substances of animal origin such as honey and other bee products, hornet honey, fat - pork, hare and dog, bacon, eggs and urine. Folk leech craft also included flax oil, brandy, slivovitz, clay, sugar, tobacco, camphor, petroleum or moist hot ash.

Faith, cosmography, images of the universe

Many would imagine God in a personalized form. They would frequently address the Virgin Mary, the Protector of People. Some imagined heaven as a garden inhabited by people who looked the same as when they had been alive. Purgatory was said to be an extremely cold place. An eclipse of the sun was an omen of a disaster or war. So was an eclipse of the moon. Every person has their own star in the sky. When this star fades out, the person dies. However, no one will ever know which star is theirs. The stars should not be counted or pointed at. One who guesses which star is his or hers, dies.

Whenever wood burning in a furnace produces whistling sounds, the house will be stricken by quarreling. This ill omen can nevertheless be averted by throwing several pieces of bread into the fire. Others say that the sound

is made by souls crying in purgatory. Children are not allowed to kindle a fire by fanning live coals for fear that they might wet themselves at night.

Water was sanctified on the eve of Epiphany (i.e. 6 January). Residential buildings were sprinkled with holy water inside and outside; the entire household would be sprinkled with it on the day of a funeral. Midwives would always bring it with them in case they had to christen the infant immediately. The water would be used to sprinkle over barn floors before harvest was brought in, as protection against vermin. The house was sprinkled at Easter so that snakes and worms could not enter. Every time a person was about to drink from a vessel, at home or in the field, he or she would pour several drops on the ground. (Why was that?) Because all land was alive.

Field research records contain copious similar instructions, bans, recommendations, superstitions and threats of harm to the health of people and livestock (cattle and poultry), damage of everything that had been built with human hands, damage to orchards, trees, fruits and all that had been sown.

Fire

An inextinguishable fire is soothed by throwing holy water on the fire or is localized by carrying an image of St. Florian around the burning house while protecting the neighbouring houses with crucifixes drawn on the walls with cinders taken from the burning house.

A lamp whose light is fading is said to be dying. Unless necessary, it is not quenched, but is allowed to go out spontaneously. When bolts of lightning appear during a storm, people will take off their hats and cross themselves as heaven is believed to be open wide. Watching bolts from a window and pointing at them was a sin. Baking utensils would be laid crosswise in the yard so that hailstones would not knock the crops down. Or they would bring out a trough under which baking utensils would be crossed. A candle would be lit so that the storm could abate and it would be put near a half-open door so that the smoke could rise above the clouds. Parents did not let their children build snowmen in winter so that hailstones would not destroy the crops the next summer.

People endowed with magical powers

Witches are said to bathe on dew-covered meadows on the night before Good Friday. Whoever sees them and swears not to give them away will be spared. On the same day witches sweep up and ride their brooms around woods.

On Walpurgis Night (i.e. from 30 April to 1 May) people would sprinkle holy water around the house and make the sign of the cross at each corner in order to prevent witches from entering the house.

On Whitsunday Eve people would put linden twigs in windows, doors and dormer-windows, they would also put freshly dug sod on the windows so that witches were in no way allowed to enter the house or especially the sheds. If a person becomes bewitched, he or she will suddenly suffer from severe nausea; the symptoms then include irritation, sweating and madness in animals; cows will urinate when being milked and will retain milk.

If an infant is cradled in one's arms and is not swaddled, he or she may break and is likely to be a hunchback. The broken child must be washed, laid on his or her belly with his or her hands crossed on his or her chest and massaged until he or she turns pink. This will straighten the broken bones so that the baby's right knee can touch the left elbow (when the baby is lying down) without causing pain. Mothers will also do so to make sure that a joint has not been dislocated.

Love spells

A lass who wished to enchant a boy would pick herbs on nine hills, pieces of bones from nine graves, pebbles from nine fords and, having boiled these for three days, sprinkle her love's path with the potion. There were numerous types of amorous witchcraft, many of which used very drastic means; however, women would usually add: *Muž čarovaný – chrbát malovaný* (*Man bewitched – woman's back black and blue*). In order to capture a boy forever, the girl would secretly mix amaranth juice into his drinks.

SOZIALE KULTUR

Sitten und Bräuche waren in der Vergangenheit auf dem Lande Bestandteil des familiären sowie gesellschaftlichen Lebens. Man kann sagen, dass sie zu eingelebten Gesetzmäßigkeiten gehörten, nach welchen sich das Leben sowohl in der Familie, als auch in der Gemeinde richtete. Der Verfasser beschreibt Praktiken, Aberglauben und weitere Zugehörigkeiten so, wie er sie unmittelbar auf dem Lande während seiner jahrelangen Erkundung erfasst hat. Sie wurden zwar in Bruchteilen erfasst, jedoch auf eine Weise, die durch ihre Realität das damalige Leben näher bringt.

Die Geburt

Die Mutter war während der ganzen Schwangerschaft, in der Wochenbettzeit und auch noch lange Zeit danach an eine ganze Reihe von Anweisungen und Verboten gebunden, denen sie sich unbedingt unterwerfen musste. Einen Großteil davon respektieren die Frauen von Zahoří bis heute.

Damit die Mutter ein schönes Baby bekommt, sollte sie in der Schwangerschaft weder hässliche Personen noch Säufer oder Faschingsnarren betrachten, auch keine Verstorbenen, weil das Kind sonst für immer blass bleiben und nie erröten würde. Wenn die Mutter in der Wochenbettzeit mit dem Rücken zum Fenster saß, durfte sie nicht über die Schulter zurücksehen, sonst würde das Kind schielen. Aus dem selben Grund schaut die Mutter weder durch Schlitzte noch durch Zaunlatten.

Ist die werdende Mutter in der Schwangerschaft *bildhübsch*, kann sie die Geburt eines Jungen erwarten. Ein Mädchen nimmt seiner Mutter die Schönheit. Die Mutter darf am Abend nicht essen, weil die Frucht in der Nacht wachse und *seine Ruhe haben wolle*. Um genug Muttermilch zu haben, kochte sie sich Kümmel-Einbrennsuppe. (Bei armen Frauen waren diese Suppe übrigens ihr Hauptgericht).

Die Mutter in der Wochenbettzeit hatte sechs Wochen ein offenes Grab. Früher durften sie in dieser Zeit keine fremde Person, bis auf die Hebamme und die Mitglieder der breiten Familie (Blutsverwandte), sehen. Sie durfte nicht unter freiem Himmel weilen und insbesondere in der Erntezeit nicht barfuß und mit unbedeckten Kopf laufen.

Vorzeichen des Todes, Ableben

Kommt ein Hund mit zur Erde gesenktem Kopf, ist dies ein Todesorakel. Kommt er mit erhobener Schnauze, spürt er einen Brand. Ein Kranker sieht angeblich den anwesenden Tod. Steht er an seinem Kopf – stirbt er, steht er an den Füßen, überlebt er. Zittert das Kerzenlicht, mit welchem er den Kopf des Kranken umkreist, sagt dies den Tod eines anderen Familienmitglieds voraus.

Ein Sterbender wurde dreimal mit einer Lichtmesskerze umkreist und mit Weihwasser benetzt. Er wurde ins Bett mit dem Kopf anstelle der Füße gelegt. Er wurde immer in Richtung der Deckenbalken gelegt, nie quer. Manche Menschen legten sie unter freiem Himmel auf Stroh zogen ihm im Augenblick des Todes das Kopfkissen weg, damit ihn nichts belastet; danach netzten die Frauen ihm die Wangen mit Weihwasser. Mancherorts ging man mit einer Kerze um den Sterbenden, löschte die Kerze dreimal und ließ ihn den Rauch des schwelenden Dochts einatmen.

Im Augenblick des Todes bewahren die Anwesenden Ruhe, damit der Sterbende ruhig in die andere Welt gehen kann. Besonders schwer stirbt derjenige, der ein belastetes Gewissen hat und sich nicht mit den anderen Menschen versöhnt hat. Im Augenblick des Sterbens öffneten die Menschen das Fenster, hielten die Uhr an und ließen über die Dauer der Anwesenheit des Verstorbenen Acker- und Grabarbeiten. Alte Menschen berichteten, dass diese Arbeiten noch drei Tage nach dem Begräbnis nicht aufgenommen wurden. Augen und Mund des Verstorbenen wurden mit Münzen bedeckt, die dann den Gemeindebettlern geschenkt wurden, die zum Sarg beten kamen und auch den Frauen, die zu Gebeten bestellt wurden (*Klageweiber*). Sie lösten sich drei Nächte lang ab.

Früher sollen mit ihnen am Sarg Verwandte und Freunde geblieben sein, um sich vom Verstorbenen mit Gebet und Heiligenbild zu verabschieden. Die Armen der Gemeinde bekamen für ihre Gebete etwas Mehl und beim Leichenmahl etwas zu essen. Später wurde das Geld den Bettlern nach Hause geschickt und sie nicht zum Leichenmahl gerufen. Kindern bis zu 6 Jahren wurde eine Schürze mit in den Grab gegeben, damit sie darin im Himmel Blumen sammeln können.

Das Wasser, mit welchem der Tote gewaschen wurde, wurde an einem Ort ausgegossen, an dem die Sonne nicht hin scheint, niemand hingeht und auch Vieh nicht hingelangt. Das Stroh vom Totenbett wurde weit im Feld verbrannt und die Asche zerstreut, damit darüber still die Vögel fliegen. Der Sarg wurde mit dreifachem Klopfen auf die Haustürschwelle hinaus getragen. Danach wurden die Bänke umgekippt, auf welchen der Sarg aufgebahrt war und das älteste Familienmitglied benetzt dann mit Weihwasser das Haus, die Ställe, Scheunen, den Garten und die Umgebung. Für einen verstorbenen Mann wurden drei Verse, für eine verstorbene Frau zwei Verse geläutet. Ebenso dann beim Einlegen des Körpers in den Sarg und beim Hinaustragen des Verstorbenen aus dem Haus.

Gesundheitswesen

Das Gesundheitswesen hatte mehrere Formen - die üblichste davon ist die Weitergabe von Heilpraktiken von Generation zu Generation. Es folgte die Hilfe des berühmten Kräuterweibs mit Beimischung einer Beschwörerin. Im 20. Jh. dann die Hebamme, die eine amtlich bestätigte, drei Monate dauernde Ausbildung hatte.

Es war für einen Mann unwürdig, einen Arzt aufzusuchen oder sogar herbeizurufen. Eine Zeit lang versorgte das ganze Gebiet von 230 km² (beide Gemeinden Karlovice, Nový Hrozenkov und Halenkov) mit einem Höhenunterschied bis zu 600 m nur der Arzt aus Karlovice. Meist hatte er seine Sprechstunden im Wirtshaus Zu Božena bis in die Nacht. Den Arzt zum Kranken nach Hause in eine Hütte irgendwo in den entfernten Bergen zu bestellen, insbesondere im Winter? Da war es einfacher, den Kranken auf einen Pferdeschlitten zu packen, in Federbetten zu hüllen und nach unten zum Arzt in das Wirtshaus zu fahren. Er schaute ihn sich an und sagte manchmal ganz hart: „Es hat keinen Sinn mehr mit ihm zurück nach Hause zu fahren - er stirbt.“ Dies hörte auch der Kranke.

Wenn die vorhin beschriebenen Heilpraktiken nicht geholfen hatten und man zum Arzt gehen musste, entstand das Problem, womit zu bezahlen. Die Patienten, überwiegend Frauen, brachten dem Arzt Eier, Würste, Butter, Sahne, Hähnchen, Hühner, Kaninchen, Obst, einfach etwas, was die Familie entbehren konnte oder musste.

Zu den häufigsten medizinischen Praktiken gehörte überwiegend die Volksmedizin und die damit verbundene Kräuterkunde. In jedem Haushalt mussten pflanzliche Heilmittel vertreten sein - getrocknete Kräuter, Salben oder Tinkturen, welche sich die Einheimischen selbst zubereiteten oder von Kräuterweibern oder Hebammen besorgten. Weiterer Typ verbreiteter Heilmittel waren Mittel tierischen Ursprungs - Bienenhonig und andere Bienenprodukte, Hornissenhonig, Schmalz - von Schweinen, Hasen oder Hunden, auch Speck, Eier und Urin. Zu weiteren Heilmitteln, die in der Vergangenheit im Rahmen der Eistherapie angewendet wurden, gehörten Leinöl, Schnaps, Pflaumenbrandtwein, Lehm, Zucker, Tabak, Campher, Petroleum oder angefeuchtete heiße Asche.

Glaube, Kosmografie, Vorstellungen über das Weltall

Viele Menschen stellen sich Gott in seiner personifizierten Gestalt vor. Häufiger kommt Jungfrau Maria, die Gottesmutter und Schutzpatronin des Volks in den Sinn.. Manche Menschen stellen sich den Himmel wie einen Garten vor, in dem sich die Leute in ihrer Erdgestalt befinden. Im Fegefeuer stellten sie sich große Kälte vor. Die Sonnenfinsternis sei das Vorzeichen einer großen Katastrophe oder des Kriegs, ähnlich auch die Mondfinsternis. Jeder Mensch habe im Himmel seinen Stern. Erlischt dieser, stirbt er mit ihm. Niemand erfährt aber, welcher Stern seiner ist. Die Sterne sollen weder gezählt, noch auf sie gezeigt werden. Wer seinen Stern errät, stirbt.

Wenn das brennende Holz im Ofen pfeifende Töne von sich gibt, prophezeit es einen Mangel im Haus. Es sollen ein paar Brotkrumen hineingeworfen werden. Andere sagen, dass dort die Seelen im Fegefeuer weinen. Kindern

wird unter Drohung, dass sie in der Nacht einnässen würden, verboten, glimmende Brandreste im Ofen durch Luft hineinblasen wieder in Brand zu setzen.

Die Wasserweihe fand am Vorabend des Festes der Heiligen Drei Könige (am 6. Januar) statt. Wohnhäuser wurden von innen und außen mit Weihwasser benetzt und am Tag des Begräbnisses das ganze Haus. Die Hebamme hatte es immer für den Fall einer unaufschiebbaren Taufe mit. Vor Einbringen der Ernte in die Scheune wurden Tenne und anliegende Scheunen benetzt, damit sie vor Mäusen geschützt werden. Zu Ostern wurde das Haus benetzt, damit weder Schlangen noch andere Schädlinge ins Haus einziehen.

Vor jedem Schluck Wasser aus einem Gefäß, ob zu Hause oder auf dem Feld, wurden einige Tropfen auf den Boden fallen gelassen. Warum? Die gesamte Erde lebt.

In den Aufzeichnungen aus den Erkundungen auf dem Lande ist eine große Zahl ähnlicher Anweisungen, Verbote, Empfehlungen, Aberglauben, Drohungen gegen Leib und Leben der Menschen oder deren Tiere (Vieh, Geflügel), Drohungen der Vernichtung des von menschlicher Hand gebauten, Drohungen der Angriffe auf Pflanzen, Saat und Bäume und deren Ernte enthalten.

Feuer

Ein unlösbarer Brand wird durch Spritzen geweihten Wassers gegen die Glut gemindert, oder durch Tragen des Bildes des Heiligen Florians um das brennende Haus eingegrenzt und benachbarten Gehöfte durch Kreuze geschützt, die an die Wände mit Kohle des brennenden Hauses gemalt wurden.

Über das verglimmende Licht einer Lampe wird gesagt, dass es stirbt. Wenn es nicht notwendig ist, wird es nicht gelöscht und man lässt es ausbrennen. Bei einem Gewitter stehen die Menschen mit unbedeckten Köpfen und bekreuzigen sich nach jedem Blitz, da sich dabei der Himmel öffnet. Aus dem Fenster auf Blitze zu schauen und zu zeigen – war eine Sünde. Damit Hagelschlag nicht die Ernte vernichtet, wurde auf den Hof über Kreuz Werkzeug vom Brotbackofen gelegt. Anderswo wurde auf die Türschwelle des Hauses ein Brottrog getragen und darunter Schuppe und Schläger gekreuzt. Damit das Gewitter verstummt, wurden Lichtmesskerzen angezündet und zur ein wenig geöffneten Tür gestellt, damit deren Rauch über die Wolken hinaufschwebt. Eltern verboten ihren Kindern, Schneemänner zu bauen, damit im Sommer nicht Hagel die Ernte vernichtet.

Menschen begabt geheimnisvoller Kraft

In der Nacht zum Karfreitag baden angeblich Hexen im Tau auf den Wiesen. Wer sie sieht und beschwört, dass er sie nicht verrät, dem tun sie nichts Böses. Am selben Tag fegen die Hexen mit Besen vor sich und fliegen auf ihnen im Wald.

In der Philipp-Jakobsnacht (am 30.4./1.5.) wurde um das Haus herum Weihwasser gespritzt und an jeder Ecke ein Kreuz gemacht, damit die Hexen keinen Zutritt in das Haus erlangen.

Am Abend vor dem Heilig-Geist-Fest legten die Leute in ihre Fenster, Türen und Dachluken kleine Lindenzweige und vor die Fenster frische Rasenstücke, damit die Hexen nicht ins Haus, aber besonders nicht in den Stall gelangen konnten. Die Verhexung zeigt sich beim Menschen durch plötzliches akutes Unbehagen und bei Tieren durch deren Gereiztheit, Schwitzen, um sich Treten, bei Kühen dann durch Wasserlassen beim Melken und Milcheinhalten.

Wird ein Baby in den Armen ohne Federbettchen gewiegt, kann es durchbrechen und später daraus einen Buckel bekommen. Das gebrochene Baby muss gebadet und dann mit Ärmchen vor der Brust zusammengelegt auf den Bauch gelegt und bis zur Rötung massiert werden. Dadurch wird die Verletzung ausgeglichen, so dass das liegende Baby wieder sein rechtes Knie mit dem linken Ellbogen berühren kann, ohne dass es schmerzt. So prüfen die Mütter auch, ob das Kind keine Gelenkverrenkung hat.

Liebeszauberei

Ein Mädchen, welches ihren Geliebten verzaubern wollte, sammelte auf neun Hügeln grüne Pflanzen, aus neun Gräbern Gebeine, aus neun Furten Steinchen, kochte dies dann drei Tage und besprenge damit dem Geliebten den Weg. Es sind relativ viele Arten der Liebeszauberei bekannt, gewöhnlich mit drastischen Mitteln; die Erzählerinnen vergessen jedoch in der Regel nicht hinzuzufügen: *Verzauberter Mann – bemalter Rücken*. Um ihren Geliebten für immer zu gewinnen, mischte das Mädchen ihm heimlich in sein Getränk Amarantsaft.

СОЦИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА

В прошлые времена обычаи и нравы в семье касались как семейной, так и общественной жизни в селе. Можно сказать, что они относились к общепринятым закономерностям, согласно которым руководствовалась жизнь как в семье, так и в селе. Автор описывает обычаи, предрассудки и другие взаимосвязи таким образом, как их засвидетельствовал при посещении сел в течение своих многолетних исследований. Материал представлен несвязно, урывками, однако он засвидетельствован таким способом, который своей реальностью дорисовывает жизнь того времени.

Рождение

В течение всего периода беременности, в шестинедельный послеродовой период и еще длительное время после этого мать была вынуждена руководствоваться множеством поручений и запретов, которым она должна была безоговорочно подчиниться. Значительная часть из них у женщин на Загоржи сохранилась по сегодняшний день.

Чтобы у матери родился красивый ребенок, во время беременности она не должна смотреть на невзрачных людей, пьяниц и ряженных, а также на умершего человека, так как иначе ребенок бы навсегда остался бледным и никогда бы не порозовел. Если женщина в первые недели послеродового периода сидит спиной к окну, она не должна оглядываться через плечо, чтобы ребенок не был косоглазым. По этой же причине она не смотрит через щель или рейку в заборе.

Если мать во время беременности живая, она может ожидать рождение мальчика. Девочка отнимает у мамы красоту. Не ужинай, так как говорят, что плод ночью растет и хочет иметь спокойствие. Чтобы ребенок имел достаток молока, варятся загущенные супы с тмином. (У бедных женщин они являются главным блюдом).

По поверью в течение шести недель в послеродовой период могила женщины открыта. Раньше в течение этого периода ее не должен был видеть ни кто чужой кроме бабки и близких родственников. Она не должна была пребывать под открытым небом, особенно во время жатвы ходить босиком с неприкрытой головой.

Предзнаменование смерти, кончина

Если пес выйдет с опущенной к земле головой – вещает смерть. Если выйдет с поднятым носом – чувствует пожар. Говорят, что больной видит присутствующую смерть. Если она стоит около его головы – умрет, если видит ее около ног – выживет. Если затрепещет пламя свечки, которой водят вокруг головы больного, это предвещает смерть следующего члена семьи.

Вокруг тяжело умирающего три раза обвели свечей и окропили его святой водой. В постели его перекладывают головой к ногам постели. Положат его по направлению балок перекрытия, ни в коем случае не поперек. Некоторые люди положили умирающего под открытым небом на солому, а в момент умирания выдернули подушку, чтобы его ничего не угнетало, женщины увлажняли щеки святой водой. Иногда умирающего обходят со свечой, трижды ее потушат и дают ему вдохнуть дым тлеющего фитиля.

В момент смерти присутствующие сохраняют спокойствие, чтобы умирающий спокойно ушел на тот свет. Особенно тяжело умирает тот, у кого проблемы с совестью и кто не помирился с людьми. В момент умирания члены семьи открывали окно, останавливали часы, и во время нахождения покойника в доме прекращали все пахотные работы и переставали копать. Пожилые люди твердили, что эти работы не ведутся еще в течение трех дней после похорон. Глаза и рот покойника закрывали монетками, которые потом дарились сельским нищим, приходящим к гробу молиться и женщинам, приглашенным к молитве (плакальщицам). Они чередовались через три ночи.

Говорят, что раньше вместе с ними у гроба находились родственники и друзья, чтобы с покойным распрощались в молитве с иконой. Местные нищие за молитвы доставали немного муки, а во время поминок еду. Позже дар посылался нищим домой, а на поминки их не звали. Детям до шести лет в гроб клали фартучки, чтобы в небе они могли в них собирать цветы.

Вода, которой был омыт покойник, выливалась на место, куда солнце не светит, куда никто не ходит, и куда не может прийти скот. Солома со смертного ложе была сожжена далеко в поле, а пепел разметан, дескать, это делалось для того, чтобы над ним тихо летали птицы. При выносе стучали гробом три раза о порог дома. После этого перевернутся стулья, на которых стоял гроб, а самый старший член семьи покропит священной водой дом, хлева, амбары, сад и территорию вокруг дома. Умершему мужчине звонит колокол три раза, женам – два раза. Подобным образом поступали при укладывании тела умершего в гроб и при выносе покойника из дома.

Здравоохранение

Здравоохранение имело несколько форма – самое обычное: самообслуживание согласно практикам, передаваемым генерациями. Следовала помощь известной знахарки, лечашей травами, в сочетании с различными заговорами. В 20-ом веке следовала помощь акушерки, прошедшей трехмесячное обучение, официально подтвержденное.

Мужчины считали недостойным обращаться к врачу или даже позвать его. В течение какого-то времени на всю область площадью 230 км² (обе Карловице, Новый Грозенков и Галенков) с разницей в уровне расположения населенных пунктов 600 м был только один карловский врач. В большинстве случаев он до ночи работал в трактире у Боженки. Позвать врача к больному в его дом, находящийся на удаленном холме, особенно зимой? - легче было бы положить больного на сани, укутать перинами и съехать вниз к врачу, в этот трактир. Он на него посмотрит, а иногда довольно жестоко скажет: «Нет смысла возвращаться с ним домой – он умрет». Это слышал и сам больной.

Если не помогали предыдущие практики, то нужно было идти к врачу. Возникла проблема, чем ему заплатить. Пациенты, в основном женщины, приносили яйца, колбасу, масло, сметану, цыплят, куриц, кроликов, фрукты, что угодно из того, без чего семья могла или должна была обойтись.

К чаще всего встречающимся медицинским практикам относились, главным образом, народные методы лечения и лечения целебными травами. В каждой семье использовались растительные лекарства – сушеные травы, мази или настойки, которые жители готовили сама либо их брали у знахарок или повивальных бабок. Вторым типом самых распространенных лекарств были лекарства животного происхождения - пчелиный мед и другие пчелиные продукты, мед шершней, сало – свиное, заячье или собачье, шпик, яйца, моча. К другим лекарствам, используемым в прошлом, в рамках холодного лечения относились – льняное масло, самогонка, сливовица, ил, сахар, табак, камфара, керосин или увлажненный горячий пепел.

Вера, Космография, Представления о космическом пространстве

Бога многие представляли в олицетворенном виде. Чаще всего имели в виду Деву Марию, Богородицу, защитницу людей. Некоторые люди небо представляли как сад, в котором люди находятся в своем подобие. В чистилище представляли сильный холод. Затмение солнца было предзнаменованием

большой беды или войны. Подобным образом рассматривалось затмение месяца. Каждый человек имеет на небе свою звезду. Когда она погаснет, человек умрет вместе с ней. Однако никто не узнает, какая звезда его. Их не нужно считать и указывать на них. Кто ее деревянныеугадает, тот умрет.

Если горящее дерево в печи издает свистящий звук, он предвещает ссору в доме. В огонь нужно кинуть несколько крошек хлеба. Другие говорят, что это плачут души в чистилище. Детям запрещают раздувать тлеющие угольки из печи посредством махания, угрожая, что в ночи они помочатся.

Освящение воды проводилось накануне праздника св. Трех Королей (6 января). Этой водой кропились жилые постройки внутри и снаружи, а в день похорон весь дом. Бабка брала ее с собой на случай неотложного крещения. Перед взвозом урожая в амбар, кропилось гумно и вокруг амбара, чтобы защитить себя от мышей. На Пасху кропились постройки, чтобы змеи и насекомые не лезли в постройки.

Каждый раз, перед тем как напиться воды из посуды, дома или в поле, всегда несколько капель пролилось на землю. (Почему?) Вся земля живая.

Из записей из исследований в селах документировано большое количество подобных приказаний, запретов, поручений, суеверий и угроз нанесения ущерба здоровью человека и живому имению (скот, птица), уничтожение всего построенного человеческой рукой, нападение на саженцы, посевы и деревья, а также их урожай.

Огонь

Неугасимый пожар умирается лейкой со святой водой против пожара либо локализуется посредством ношения иконы св. Флориана около горящего дома, а соседние дома охраняются крестами, нарисованными на стенах углем из горящего дома.

О догорающем свете лампы говорится, что он умирает. Если в этом нет необходимости, он не тушится, догорает самовольно. При ударах молнии люди стоят с непокрытой головой и крестятся после каждой вспышки, по поверью небо открывается. Смотреть на молнии из окна и показывать на них считается грехом. Чтобы град не побил урожай, орудие от хлебной печи во дворе было положено крест накрест. В другом случае на порог дома выносилась бадейка, а под ней находились пересеченные деревянный валеk и кочерга. Чтобы прекратилась буря, зажигалась свеча, охраняющая от грома, которая ставилась к полукрытым дверям, для того чтобы дым поднялся над тучами. Родители запрещали детям лепить снеговиков, чтобы, по поверью, летом град не уничтожил урожай.

Люди, обладающие таинственной силой

По поверью, в ночь на Великую пятницу на лугах в росе купаются ведьмы. Если их кто-то увидит и поклянется, что об этом никому не расскажет, того они его не обидят. В тот же день ведьмы заматают перед собой метлами и носятся на них в лесу.

В вальпургиеву ночь (1. 5) вокруг дома обрызгивалось священной водой, а каждый его угол был перекрещен, чтобы в дом не попали ведьмы.

Вечером перед святым Духом в окна, двери и в чердачные окна люди помещали липовые веточки, а на окно свежий дернин, чтобы ведьмы не могли попасть в дом, а особенно не могли каким-либо способом проникнуть в хлев. Очарованный человек внезапно чувствовал резкое недомогание, скот был раздражительным, потным, брыкающимся, а коровы мочились во время дойки и задерживать молоко.

Нянчится ли младенец на руках без пеленки, он может «переломиться», а позже у него появится горб. «Переломанного» ребенка необходимо выкупать и положить на животик с ручками, сложенными на груди, после этого массажировать до покраснения. Таким образом, травма будет исправлена, и снова

можно достичь прикосновения его правого колена с локтем левой руки (в положении лежа), без чувства боли. Таким же образом мама убеждается, нет ли у ребенка вывиха.

Любовные чары

Девушка, которая хочет очаровать милого, на девяти горах собирает зеленые былины, из девяти могил кости, из девяти бродов камешки и варит это зелье в течение трех дней, чтобы побрызгать дорогу любимого. Любовных способов приворота, обычно с жестокими последствиями, известно довольно большое количество, однако рассказчицы обычно не забудут добавить: Мужчина очарованный – хребет разрисованный. Чтобы девушка получила своего милого навсегда, украдкой она добавляет ему в напиток сок бархатника.

PRANOSTIKY NEUŽÍVANĚJŠÍ V OSÍČKU

LEDEN

Jak na Nové rok, tak po celé rok.
Na Nové rok o slepičí krok.
Na Nové rok díšť, o Vánocích sníh.
Só-li na Nové rok červánky, bude hezké a úrodné rok.
Na méno Ježíš ke kamnom néblíž.
Na Tři krále o krok dále.
Na Tři krále zima stále.
Fabiánské zimy se bójijó cigáni.
Na svatého Fabiána každé strom novó mízu dostává.
Na Sáleského Františka meluzína si často zapíská.
Leden bez ledu, potok bez ryby.
Néni-li konec ledňa studené, únor si to dvakrát nahradí.
Je-li teplé ledeň, z korce mandel jeden.
Je-li teplo v lednu, sahá bída ke dnu.
V lednu sníh a bláto, v únoře tuhá zima za to.
V ledni mráz těší nás.
V ledni roste-li tráva, neúroda se očekává.
V ledni voda věčná škoda.
Ledňové mlhy věščí mokrý jaro.

ÚNOR

Na Hromice o hodinu více.
Na Hromice konec sanice.
Na Hromice skřivánek letí přes hranice.
Na Hromice skřivánek mosé vrznóť, i gdyby měl zmrznóť.
Panenka Maria hromničná čistá, úroda istá.
Zelené Hromice, bílé Velikonoce.
Na Hromice nevydává polovice.
Na Hromice půl krajíce, půl píce, nech si sedláče ešče více.
Na svatého Blažeje kamínek se ohřeje.
Svatá Háta na sníh bohatá.
Svaté Háty nafóká za všecyky laty.
O svaté Dorotě uschne košula na plotě.
Na svatého Matěje pije skřivan z koleje.
Svatý Matěj láme led, nemá-li ho, dělá ho hned.
Na svatého Matěje kamínek se ohřeje.
Na svatého Matěje lické srce okřeje, slunko pozře závěje, nad polem si skřivan zapěje.

Dyž únor vodu spustí, v led mu ju březem zhuští.
 Co si únor zazelená, březem mu to hájí, co si dubem zazelená, květen mu to spálí.
 Skončé-li únor severem, hodně žita z pola zeberem.

BŘEZEN

O svatém Tomášu bředne sníh na kašu.
 Na svatého Řehoře čáp letí od moře, šelma sedlák, keré neoře.
 Na svatého Řehoře plove led od moře, žaba hubu otevře, vlašovička přes moře.
 Jozef s Marió zimu zabijó.
 Na svatého Jáchyma skončila už zima.
 Na Zvěstování Panny Marie díšť rodí rýž.
 Jaké zvěstování Boží Matky, takové velikonoční svátky.
 Březem za kamna vlezem, dubeň eště tam budem, máj vyženem kozy v háj.
 Březem bez vody, dubeň bez trávy.
 Jaro nám otec i máti, gdo nesil, nebude mu zrátí.
 V březni v březě větr fóká.
 Hřibě, štěně a děcko březnový, dobrý bévá.
 V březni prach a blato, rolníkovi kyne zlato.
 V březni stár, boj se már.
 V košuli sej jařinu a v kožuchu oziminu.
 Suché březem, mokré máj, bude humno jako háj.

DUBEN

Na svatého Juří vylízajó z dír hadi a štíři.
 Jak dlóho řmí před Jiřím, tak dlóho je po Jiřím zima.
 Co do svatého Jiří vína vydáme, to po svatém Havlu neodíráme.
 Jiří a Marek mrazem nás zalek.
 Na svatého Marka schová se do žita vranka.
 Na svatého Marka sej oharka.
 Gde se snese první bōřka, tam ostatní za ňó táhnó.
 Suché půst, úrodné rok. Velké pátek deštivé, dělá rok žíznivé.
 Dyž stromy v dubni odkvetó, hojně ovoca ponesó.
 Sníh dubnový, jak mrva pohnójí.
 Hodně-li v dubni větr duje, stodola se naplňuje.
 Ozývá-li se v dubni hrom, nebójí se mrazu více strom.
 Dubeň chladný deštivý, úroda nás navštíví.
 Dubnové sníh pole hnójí a díšť jim přinášá požehnání.

KVĚTEN

Svatá Žofie ráda vína vypije.
 Svatá Žofie políčka zalije.

Před Servácem není léta, po Servácu s mrazy veta.
Studený máj v stodole ráj.
Dyž se v máji bléská, to si sedlák věská.
Kvete-li strom v listě, ovoce isté.
Svatý kříž ovce stříž.
Dyž máj vláhy nedá, červen se jí předá.
V máji aby pastýřovi hůl neoschla.

ČERVEN

Medardova kápě čtyrycet dní kape.
Pršelo-li na svatého Víta, bévá špatná úroda žita.
Svatý Vít křen štíp.
Gdo seje na Víta, škoda žita.
Na Jana Křtitele nechval ječmene.
Na Boží Tělo jaké je deň, dlóho potem vracá se ten.
O Božím Těle skoč do vody směle.
Do Svatého Ducha nevyslíké kožucha.
O Svatém Duchu zostaň v kožuchu.
Červeň studený sedlák krčí rameny.
Prší-li na Panny Marie Navštívení, čtyrycet dní díšťů konce není.

ČERVENEC

Na svatého Prokopa zmokne mandel i kopa.
Svatý Prokop kořeň dokop.
Svatý Prokop hříby rozsívá.
Svatá Markéta hodila srp do žita.
Svatá Markéta vodí žence do žita.
Jak teplé svatý Jakub, tak Vánoce studené.
Svatý Jakub střěšně navrtává, svatá Anna jabka požehnává.
Svatá Anna chladna zrána.
Dyž dňa ubévá, horka přibévá.

SRPEN

Co červenec nedovařé, to srpeň nedopeče.
Svatý Vavřinec první podzimec.
Jak Vavřinec navařé, Bartoloměj zasmažé, tak se podzim vydařé.
Na deň svatého Vavřince ořechy do věnce.
Bartoloměj svatý odpoledňa krátí.
V srpni nende slunku hodně věřit.
Co srpeň nedovařé, to září nedopeče.
Z počátku-li srpeň hodně hřeje, budócí zima se sníhem skvěje.
Na svatého Illí só jeleni v říji.
Panny Marie Narození, vlašoviček rozlóčení.

ZÁŘÍ

Svatý Matoš svačinu nám zakós.
Na svatého Matóše hojnost chleba i kaše.
Po svatém Matóši čepicu na uši.
Na svatého Václava každá pláňka dozrává.
Divoké husy na odletu, konec babímu létu.

ŘÍJEN

Podzim na strakaté kobyle jezdí.
Dyž dlóho lestí nespadne, tuhá zima se přikrade.
Na svatého Lukáše hojnost chleba i kaše.

LISTOPAD

Na svatého Martina, kóřívá se z komína.
Svatý Martin přijede na bílým koni.
Chodí-li husa o Martině na ledě, bude chodiť o Vánocích na blatě.
Na svatého Martina, nělíp husa zpívá.
Na svatou Kateřinu schováme se pod peřinu.
Kateřina na ledě, Vánoce na blatě, Kateřina na blatě, Vánoce na ledě.
Sníh na Ondřeje žitu velmi prospěje.

PROSINEC

Barbora na ledě, Vánoce na blatě, Barbora na blatě, Vánoce na ledě.
Svaté Baruši naraz čepicu na uši.
Svatá Barborka vyháníá drvo ze dvorka.
Svatá Lucie noci upije.
Svatá Lucie noci upije, ale dňa nepřidá.
Tmavé Vánoce, dojně krávy, světlé Vánoce, ponesó slepice.
Lepší Vánoce tekuté, nežli třeskaté.
Zelené Vánoce, bílé Velikonoce.
Na svatého Štěpána, každé sobě za pána.
Na Štěpána néni pána.
Na Mládátka se svět omlazuje.

PŘÍSLOVÍ A RČENÍ

sousedská i hospodská z Osíčka

A

Aji černá kura bílý věca znášá.
Aji mistr tesař se jednóc utne.
Ať se mládí vydovádďá.
Aji zdi majó uši.

B

Bereš si teho, jak vůl na rohy.
Bez chyby nihdo néni.
Bez peněz do hospody nelez.
Bez práce nésó koláče.
Blahoslavení volové, neboť na obloze nebeské pásti se budou.
Blaze tomu, hdo nic nemá, nestará se, hde co schová.
Bláznom a malým děckom se nemá odporovat.
Bližší košula než kabát.
Boží mlény meló pomály.
Boží mlény meló pomály, ale istě.
Byl jeden mnich, ten měl hodně knih a nic nevěděl z nich.

C

Cnošť sama se chválé.
Cnošť se závistó chodí.
Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj.
Co Čech, to muzikant.
Co Čech, to zloděj.
Co je psáno, to je dáno.
Co je šeptem, to je s čertem.
Co možeš udělat dnes, neodkládé na zětřek.
Co nachčiješ proti větru.
Co na srci, to na jazyku.
Co nechceš, aby tobě dělali druzí, nedělé jim to ty.
Co neumíš, nech teho, nedávě se do teho.
Co oči nevidijó, to srce nebolé.
Co se doma upeče, to se doma sní.
Co se má stát, stane se.
Co se vleče, neuteče.
Co ses v mládí naučil, ve stáru jak dyž nandeš.
Co sis nadrobil, to si aji sněz.
Co tě nepálé, nehas.

Č

Čas – nélepší lékař.
Časně stávě, příklad dávé.
Čas só peníze a peníze občas.

Častá krápěj aji kámeň prorazí.
 Čeho nemáš, neslibuj.
 Čeho névíc, teho šanuj.
 Čém hdo zacházá, tém taky scházá.
 Čert nadělá broků aji z fazole.
 Čert nihdy nespí.
 Čert sere na věcí hromadu.
 Čím víc se s hovnem mažeš, tím více smrdí.
 Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění.
 Čirá voda rozum nekalé.
 Člověk míní, Pán Bůch mění.
 Čistota půl zdraví.
 Čistota půl zdraví, špina celý.
 Čistota půl zdraví a veselá mysl taky půl zdraví.

D

Darovánek, otrhánek.
 Darovanýmu koňovi na zuby nehleď.
 De vyšpónovaná, že by jí škutinu do řiti nezarazíť.
 Dělé poctivě, nebudeš měť obtíže.
 Dneska žalost, zětra radost.
 Dobrá hospodyňka přes plot pro pirko skočé.
 Dobrýho nepálé.
 Dobrýho nepálé a neřád se nedá.
 Dobrýho pomáły.
 Dobrý se potopí, špatný pľave.
 Dobrý prase všeco spase.
 Dobrý slovo hubu nepálé.
 Dobrý slovo neležé v truhlici, ale chodí po ulici.
 Dočké času jako husa klasu.
 Druhá žena a první dítě majó holé řitě.
 Dřímáš jak kůň u hospody.
 Dva kohóti na jednom hnoji se neznosó.
 Dvakrát měř, jednoc řež.
 Dyž nende o život, tak de o hovno.
 Dyby nebyť vlk sráť, byť by dál uběhť.
 Dyž má blázen peníze, majó komedianti hody.
 Dyž scipla koza, ať spadne aji chlívek.
 Dyž to nende po dobrým, tak to pude po zlým.
 Dyž neteče aspoň kape.
 Dyž se dvě peró, třetí se směje.
 Dyž stratíš otce, stratíš chleba.
 Dyž stratíš matku, stratíš všeco.

E

Ešče nechytť medvěda a už z něho prodává kožu.

H

Hadra onucu dycky nande.
 Hde nechodí slunko, chodí doktor.
 Hde nic néni, ani smrt' nebere.
 Hde se hdo zrodí, tam se aji hodí.
 Hde se hnojí, tam se rodí.
 Hde tě nezvó, nehrň se.
 Hde se pivo vařé, tam se dobře dařé.
 Hde šlápl, tam sedm let tráva neroste.
 Hdo jinýmu jámu kope, sám do ní spadne.
 Hdo jinýmu jámu kope je melóchář.
 Hdo jinýmu jámu kope, ve stáru jak by našel.
 Hdo lže, ten aji krade.
 Hdo uteče, ten vyhraje.
 Hdo uteče, tak je zbabělec.
 Hdo se dal na vojnu mosé bojovať.
 Hdo říká, že.. že.. že, ten lže.
 Hdo se bójí, nesmí do lesa.
 Hdo se bójí, moc vystojí.
 Hdo se bójí, sere v síni.
 Hdo chce kam, pomozme mu tam.
 Hdo nehraje, nevyhraje.
 Hdo se moc ptá, moc se doví.
 Hdo nesází, nevyhraje.
 Hdo se směje naposledy, ten se směje nélepší.
 Hdo maže, ten jede.
 Hdo nemá v hlavě, mosé měť v nohách.
 Hdo seje větr, sklízá bórku.
 Hdo dřív přinde, ten spíš mele.
 Hdo hledá, nande.
 Hdo šetří, má za tři.
 Hdo šetří, má za tři roky tuberu.
 Hdo se povyšuje, bude ponížen.
 Hdo se ponižuje, bude povýšen.
 Hdo chce s vlky žítí, mosé s nima výti.
 Hdo chce tynkať, nesmí spinkať.
 Hdo pozdě chodí, sám sobě škodí.
 Hdo po tobě kameněm, ty po něm chlebem.
 Hdo za pecó sedá, jiného tam hledá.
 Hdo prdí, zdraví si tvrdí.
 Hdo chce psa biť, dycky si hůl nande.
 Hdo má hodně, chce ešče víc.
 Hdo nemá hodně, nemá nic.
 Hdo pospíchá, ať si sedne.
 Hdo lže, ten aji krade.
 Hdo nekrade, okrádá vlastní rodinu.
 Hdo krade, ten může aji zabiť.

Hdo se nesrovnává s chlebem, ten se nesrovnává ani s lidima.
 Hdo nemá rád zvířata, nemá rád lidi.
 Hdo se ptá, nerad dá.
 Hdo hodně mluví, buď lže, nebo se chlubí.
 Hdo dva zajíce honí, žádnýho nechytne.
 Hdyby byly v řiti ryby, nebyly by potřeba rybníky.
 Hdyby jeho huba byla mostem, to by se lidí utopilo.
 Hdyby mělo hovno klobók, aji to se ožení.
 Hébeš rozumem jak sviňa brankó.
 Hlad je nélejší kuchař.
 Hledé na dlani chlup, dyž tam néni.
 Hledíš jak žaba z kyšky.
 Hlópé hdo dává, hlópěší hdo nebere.
 Hlópýmu duní aji v studni.
 Hodně psů je zajícova smrt.
 Host a ryba třetí den smrdí.
 Host do domu, Bůh do domu.
 Host do domu, čagan do ruky.
 Hraje jak za skrajky.
 Hrnc po zvuku se pozná.
 Huba mu jede jak šlajfířovi.

CH

Chudá myš, kerá jednu díru má.
 Chudoba cti netratí.
 Chybama se člověk učé.
 Chybovať je lický.
 Chybovať je lický a odpóštět je božský.
 Chytá se všeho jak hovno košule.
 Chytrýmu napověz, hlópýho kopni.

I

Iné kraj, iné mrav.

J

Jabko nepadne daleko od stroma.
 Jak k jídlu, tak k dílu.
 Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.
 Jak si usteleš, tak si lehneš.
 Jak si usteleš, tak si lehnu.
 Jaké pán, takové krám.
 Jaké pán, takové kmán.
 Jeden myslel a vymyslel tragač.
 Jeden myslel a vymyslel hovno.
 Jeden za osmnáct a ten druhé za dvacet bez dvó.
 Jedna prašivá ovca celý stádo nakazí.
 Jedna vlaštovička jaro nedělá.

Ještě se nenašel člověk ten, aby vyhověl ludem všem.
Je to rovný, jak dyž hovnem šlahne.
Jez do polosyta, pij do polopita, vyndó ti naplno léta.
Jezdí jak stará Čurajková po Lipníku.

K

Kam čert nemože, nastrčé babu.
Kam větr, tam plášť.
Káře měch plachtu a obá só z kódele.
Každá krása pomine.
Každá liška svůj ocas chválé.
Každá písnička má svůj začátek a konec.
Každá řiť svůj věčeť nande.
Každá věc má svůj čas.
Každé cigán hádá podle své planety.
Každé chvílku tahá pilku.
Každé je svýho štěstí strůjcem.
Každé začátek je těžké.
Každému - co jeho jest.
Každý hrábě sobě hrabó.
Každý zlo je na něco dobrý.
Každý zlo se v dobro obrátí.
Kdo z rána políhá, z večera pobíhá.
Keho Bůh miluje, teho křížem navštěvuje.
Kemu Bůh, temu všecí svatí.
Kemu česť, temu česť.
Kemu česť, temu česť, pastýřovi tróba.
Kemu česť, temu česť má byt dána, do chomóta nehodí se znova sláma.
Kemu se nelení, od teho se dobře opisuje.
Kemu se nelení, temu se zelení.
Kemu néni rady, temu néni pomoci.
Kemu néni z hůry dáno, v apatyce nekopí.
Kemu smrdí rum, temu smrdí práca.
Kolik řečí znáš, tolikrát si člověkem.
Kovářova kobyla chodí bosky.
Kovářova kobyla, ševcova žena, chodijó bosky.
Kozel zahradníkem.
Kráva je nebezpečná ze předku, kůň ze zadku a blbec ze všech stran.
Kráva sládka unese, ale sládek krávu né.
Kráva zajíca nedohoní.
Krív néni voda.
Kuj železo, dokád' je žhavý.
Kůň je jednoc hříbětem, člověk dvakrát dítětem.

L

Láska hory přenášá.
Láska je mocná čarodějka.

Láska lásku rodí.
 Láska prochází žalódkem.
 Lehce nabyl, lehce pozbyl.
 Lékař léčé, Bůh uzdravuje.
 Lepší dvakrát vyhořet, než se jednoc stěhovať.
 Lepší dobré sósed, než zdálené přítel.
 Lepší jeden prd, nežli deset dochtorů.
 Lepší je hóby dělat, nežli je sbírat.
 Lepší vrabec v hrsti, nežli holub na střeše.
 Ležěš jak kravské ocas.
 Lež má krátký nohy, daleko nedonde.
 Líná huba, holý nešťestí.

M

Malé děti, malá starost, velké děti, velká starost.
 Malý ryby, taky ryby.
 Máš rozumů jak opica blech.
 Máš se jak sviňa ve rži.
 Máš-li mladó lásku, drž ju na trojím provázku.
 Máš-li škody, o posměch se nestaré.
 Mladé može, staré mosé.
 Mladém med, starém jed.
 Mladí ležáci, staří žebráci.
 Mluviti stříbro, mlčeti zlato.
 Módřeší ustópí.
 Mráz kopřivu nespálé.
 Mrtvé to má za sebó a nás to teprv čeká.
 Můj dům, můj hrad.
 My o vlku a vlk za dveřama.

N

Na hlavě koróhvicka po větře se otáčá.
 Na jazyku med, v srci jed.
 Nakládá si teho jak vůl na rohy.
 Na posměváčky máme háčky.
 Napřed pán a potem pes.
 Nazí zme na svět přišli, nazí z něho zase odendem.
 Nebožka pilná umřela stoja.
 Necpi do chomóta slamu, dyž je v něm seno.
 Nedělal nic a dělal to dobře.
 Néhorší je srážka s bláznem.
 Neclub se cizím peřím.
 Nechval dňa před večerem.
 Nekradó enom ručičky od hodinek.
 Nermaluj čerta na zeď.
 Nemosé pršet, hlavně dyž kape.
 Nende byť jedná řitů na dvojíh hodech.

Nende-li Mohamed k hoře, mosé hora k Mohamedovi.
 Nende-li hora k Mohamedovi, mosé Mohamed k hoře.
 Néni bylina, aby na něco nebyla.
 Néni kostelíčka, aby nebylo kázáníčka.
 Néni růža bez trní.
 Néni všecko zlato, co se třpytí.
 Neposmívé se starým, sám budeš staré.
 Nese se jak noša čaganů přes hory.
 Nescházejó se hory s horama, ale lidi s lidima.
 Nespóště se cesty pro neznámó pěšinku.
 Nestřílé kameněm na myš.
 Nešhub ptáka než ho chytneš.
 Nešťestí nechodí nikdy samo.
 Nešťestí nechodí po horách, ale po lidech.
 Neví, hde ho tlačé botka.
 Než jeden spadne, druhé už ležé.
 Než se ze sedlákem dělit' o hovno, rači mu ho nechať zežrať celý.
 Nic netrvá věčně.
 Nic netrvá věčně, ani láska k jedné slečně.
 Nihdo néni bez chyby.
 Nihdo neví, co druhýho v škorni hněte.
 Nouze naučila Dalibora housti.
 Nová metla dobře mete.

O

Odříkanýho chleba névěčí krajíc.
 Oheň je dobré sluha, ale špatné pán.
 O kem se mluvívá, daleko nebévá.
 Oko za oko, zub za zub.
 Opatrnosti nikdy nezbevává.
 Oře, jak dyž bék chčije.
 Osel zostane oslem, aji dyž má zlatý sedlo.

P

Pamatuj, člověče, že prach jsi a v prach se obrátíš.
 Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal.
 Pán Bůh peče oplátky.
 Panská láska po zajících skáče.
 Peníze kazijó charakter.
 Peníze vládnó světem.
 Pes, keré štěká, nekóše.
 Pes psa nihdy nezežere.
 Pes vrtí ocasem, dokád' se mu pochlebuje.
 Pěšky jak za vozem.
 Pivo hřeje, ale nešatí.
 Po bórce bévá jasno a po jasnu mračno.
 Poctivost' trvá na věčnost'.

Podobnýho peří ptáci k sobě táhnó.
 Podle nosa poznáš kosa.
 Podle sebe sódím tebe.
 Podle hvizdu poznáš pizdu.
 Pod svícnem bévá tma.
 Polívka je grunt, ostatní je špunt.
 Poruč a udělé si sám.
 Poručil pán psovi, pes ocasovi, pes si lehl a ocasem nehl.
 Potí se jak dveří od chlíva.
 Potmě každá kráva černá.
 Pozdě bycha honiř.
 Práca kvapná, málo platná.
 Práca néni zajíc, ta neuteče.
 Praseti hovno jak fík, jen dyž to křupne.
 Pravda se sama hájí.
 Prázne sud névíc duní.
 Prdú a slibú se do pytle hodně vende.
 Proč dávat istý za neistý.
 Prodal chleba, kópil nůž.
 Pro groš by si nechal vrtat koleno.
 Pro hubu dostal přes hubu.
 Pro milýho, nic těžkýho.
 Pro pravdu se lidi vadijó.
 Proti gustu žádné dišputát.
 Prostě-li žiješ, sta let se dožiješ.
 Protivy se přitahujó.
 První vyhrání, z kapce vyhání.
 Přátely budme, dluhy si plaťme.
 Před heřmánkem smekni, před kozičkó klekni.
 Před svajbó anděl vtělen, po svajbě se v čerta promění.
 Přej, bude ti přáno, dej, bude ti dáno.
 Přesnost je výsadó králů.
 Příklady táhnó.
 Příležitost dělá zloděja.
 Pták se pozná po peří.
 Půjčky víté plačky.
 Pýcha předcházá pád.

R

Rači po dobrým, než po zlým.
 Rána se zahójí, ale slovo né.
 Ranní díšť a babské pláč nemajó dlóhýho trvání.
 Ranní ptáče dál doskáče.
 Ranní ptáče dál doskáče a dřív padne.
 Ráno módřeší večera.
 Risk je zisk.

Ryba smrdí od hlavy.
Rychlo nabyl, rychle pozbyl.

Ř

Řemeslo má zlatý dno.

S

Samochvála smrdí.
S čím větší věšky hovno padá, tím víc se dole rozplácne.
Sende z očí, sende z mysli.
S chutí do toho a půl je hotovo.
S chutí do toho a pak rychle od toho.
Si chytré jak Šalamónovo hovno.
Sila platí a né žalmy.
Sila láme železo, sračka trhá gatě.
Si v tem zažrané, jak vůl v otýpce sena.
S jídlem roste chuť.
Sliby se slibujó a blázni se radujó.
Sliby só chyby.
Služba čertu, čertova družba.
Spěché pomály.
S poctivostó nédál dondeš.
Stará láska nerezaví.
Stará láska nerezaví, dokád' to néni auto.
Starýho vola těžko učít táhať.
Stokrát nic umořilo osla.
Strom se ohébá, dyž je mladé.
Svěcká sláva polní tráva.
Svět se mění a my s ním.
Sviňa blato dycky nande.
Svoje chyby zakrývá chybama druhých.
Syté hladovýmu nevěřé.

Š

Šaty dělajó člověka.
Ševče, drž se svýho kopyta.
Škoda každé rany, kerá padne vedle.
Štěstí ve hře, neštěstí v lásce.

T

Tak dlóho se chodí se žbánem pro vodu, až se ucho utrhne.
Tak dlóho se chodí se žbánem pro vodu, dokád' nevyschne studňa.
Taky byla panna, než se dala na řemeslo.
Ten umí udělat z prdu kuličku.
Těsto nepřemícháš, ženu nepřechválíš.
Těžko barana s vlkem smířit.

Tichá voda břehy mele.
Tma jak v krávi.
Tonóci se stébla chytá.
Trpělivost růže přináší.
Tváříš se jak sedm neúrodných let.

U

Učedník – mučedník.
Účel světí prostředky.
Uč se, synu, moudrým býti.
Uhni hovno, idó dvě.

V

Ve dvou se to líp táhne.
Velebné pán nekáže dvakrát stěně.
Veselá mysl půl zdraví.
Ve víně je pravda.
Věc je těžká, holó řitó zabití ježka.
Víc dír, víc systů, víc hlav, víc smyslů, víc očí, víc vidí.
Vlk se nažral a koza zostala celá.
V nózi poznáš přítele.
Vojna néni kojná.
Vrána vráně oči nevyklove.
Vrána k vráně sedá, rovné rovnýho si hledá.
Všady dobře, doma nělíp.
Všady dobře, tak co tady.
Všady chleba o dvou kůrkách.
Všecko chce svýho, aji zelí masnýho.
Všecko pomine.
Všecko pomine, jak to maso v komíně.
Všecko ze vším sóvisé.
Všecko zlý je na něco dobrý.
Všeho do času, Pán Bůh na věky.
Všeho moc škodí.
Vykládé volovi o sobotě, dyž ho v pátek zabijó.
Vymámil by z jalový krávy tele.
Vypadá jak poliskané oficír.
V zdravém těle zdravý duch.

Z

Zadarmo ani kuře nhrabe.
Za dobrotu na žebrotu.
Zakázaný ovoce nělíp chutná.
Za málo peněz málo muziky.
Za peníze se každé prodá.
Za peníze se aji láska kópí.
Ze záprdku nihdy kuře měť nebudeš.

Zíváš, jak pes před jatko.
Zlaté dukát neuvidí, kdo halířem pohrdá.
Zpívá, jak dyž slavík skáče na krávy.
Ztracené čas se nihdy nevrátí.
Zubí se, jak půl prdele za plotem.
Zvyk je železná košula.
Žádné učené z nebe nespádí.
Zdravé nemocnému nevěřé.

Ž

Žádná kráva néni, by teletem nebyla.
Žádné farář dvakrát nekáže.
Žádné strom do nebe neroste.
Žebráka ani ten, hdo ho zradil, nemiluje.
Žena nehezká se znelíbí, pěkná mnohém se zalíbí.
Ženská bez břucha, jak hrnec bez ucha.
Ženská bez řiti, jak lóka bez kvítí.
Žňa bévají jednoc za rok.



STŘEDOVĚK MEZI NÁMI

Záznamy z výzkumu během 2. světové války jsou seřazeny podle data narození respondentů.

1851

selka v Libosvárech (v *Libosvářích*), nar. 19. 8. 1851
záznam z 26. srpna 1941

„*Probožky* (proboha) *synku, enem nic neprones* (neprořekni se) a *nemenuj!*

Když mladé onemocněl suchó nemocó (tuberkulozou), *to zasadíl ten keré* (z rodiny nebo v hospodářství služebné) *čečůvku* (čočku) *do pernice* (květináče). *Esli* (jestli) *snád' vyroste, bude mu k pomoci. Esli né a esli uvizeš na zemi* (na zemině v květináči) *plesnivinu – Panebože, chraň!* *Ochořelého panimáma* (selka) *přeměřili třikrát režnó nitó nazdýl a na třikrát napříky přes prsa.*

Chlapina při tem stójí v kole vykropeným na podlaze svćenó vodó. Panimáma začnó potichonku neco říkat – to nikdo neví, co. Když je ešče temu chlapcovi co choruje pomoc a sbírá se (uzdravuje se) *do smrti se nedoví, co to panimáma říkali a nikdá se přímo nedoví, že už, co živ bude, nebude těžko dělat. A ti z rodiny a z domu a ani najímaní nádeníci mu nedajó ani znameno* (nenaznačí mu ani slovem) *kdyby byl snád' už enem do popelnice sócí* (blízko smrti).

Ale nekdy se přece enem proneslo (prořeklo, prozradilo).

Ěnu, co naděláš.“

1858

Vincenc Fabián, *1858, chalupník a cestař
Příkazy, 1. 1. 1940.

„*Potem vám povím takové krám; že peníze idó zemjó.*

Takovéch, co prv zakopali peníze, bylo dost a tak moc peněz v zemi ostalo. V Biškovcích chtěl jeden rolník cosi spravovat; toš nakópil vápna a že ho jako rozpustí a šel s pacholkem za stodołu kopat důl pro to vápno. Z nehýboky přišli na kotýtek se stříbrnéma. Zdvihajó ten kotýtek a měja akorát navlíknuté sochořec v oblóčku – byt safraportsky těžké – slyšijó volat hospodyň, aby všeckýho nechali a šli hned' poobědvat. Šak vám přé nic neuteče.

Přinda do kuchyně, ona povědá: „Probožky, chlapi, jakáž vás to žene? Kdyd' nemám ešče oběda?“

„Podruhý nebudeš varvaniť, když oběda nemáš!“

Vrátijó se k dolu a z kotla zостаło na sochoře enem to ucho. „Tu máš!“.
Ten hlas byt toho zemního ducha.“

(Po odmlce):

„Říkali staří: Neměly mu patřit.“

(Po odmlce):

„A za čas měl jeť ten samé rolník do Kroměříže. Enem tak, polehku, s půlvozem a stavil se v kerési hospodě, že pojí a upije trochu piva. S hospockým bylo všelico v řeči a přišlo aji na poklady a ten kotel a tu to všecko hospodář vykládá. „No počkéte,“ povědá hospocké, „já zaběhnu ven.“ Přinesl kotel a pré: „Přítelu, dobře ste si všiml teho kotla? Nebude toť ten váš?“ Rolník povědá: „Je. Je bez ucha.“

Bylo řečený – všeci staří to uznávali – že peníze idó zemjó, ale kemu nepatřijó, ten že jich nedostane.“

1858

Vincenc Fabián, *1858, chalupník, cestář

Příkazy, 1. 1. 1940

„Bévala tu žebráčka, co nekdy za mlada nebyla na hlavu tak akorát (duševně poněkud zaostalá). Věšala se; z bídy.

No, pravdat! Jak taky ináč; za kabelu (žebráckou) se styděla.

Když se jí potem ptali, co jako že tam bylo, velice lidom domlůvala, že proč ju křísili? Muzyka pré hrála, že jí bylo dobře.“

1858

Vincenc Fabián, *1858, chalupník, cestař

Příkazy, 1. 1. 1940

„Ja, stávalo se všelico, co dnes néni. Mladí temu nechcó věřit, protože nezkusili. – Jak by taky.

Když dělali dřevaři ve Smolným, postavili si bódu u samýho teho řbitova.

Ale trošky pokoja v noci nezažili. Štabarání, jak kdyby tam kočáry jezdily.

Pobyli až tédeň, ale utekli, jakože se tam nehodí být.“

1858

Anna Fabiánová, * 1858, manželka Vincence Fabiána

Příkazy, 1. 1. 1940

„Nekdy pré aji půl voza na Smolným zostalo, lebo koně s předkem (odnímatelná přední dvoukolá část vozu) utekly.

Kdysi pré vezli jednoho takovýho; seďa, s fajkó přivázanó v hubě. Toš to pré šlo volňeší – ti čerti se tak na vůz nevěšali.

Ti vozači se stavili v hospodě a dívka vyběhla do šenkovně, pré: „Prosém vás, pantátí, keho to vezete?“ Že jakési pán jí sedí na žižlavé (rozžhavené) plotně.

Toš ten kat vzal metlicu a tó metlicó ho zas došástal až na vůz. Ten nebohé byl už taky čertem.“

1858

Anna Fabiánová, *1858, manželka Vincence Fabiána
Příkazy, 1. 8. 1945

„Tatíček – Pambu jim tam odpusť – říkávali, že se můra promění v stámu. Ráz se zpamatovali a uchytili na prsách také tu sláminu. Trápili ju, nepustili z hrsti a stočili ju na hřebík v trámě, půl jí nechali viseť a šli lehnůť.

Ráno staňa vidá: roba z dědiny, visé za vlasy – a z gruntu byla!! Nigdo by to do ní neřeķt. Probaha prosila o odpušćení a slíbila, že už na tatíčka nigdy nepřide. Ale moseli se taky zapřísahať, že ju nikemu neprozradá. Ináč, že jich bude moset proti svojej voli dosušit.“

1858

Anna Fabiánová, *1858, manželka Vincence Fabiána
Příkazy, 1. 8. 1945

„Mora se vyhébá chorým lebo chudým (vyzáblým) osobám. Hledá dobře živený a nemluvíňátka, lebo ty só ze samýho mlíka. Když si upře na strom, taky ho usušé.

Néni v stavu překročit prah, na kerým stójí obráceně postavená metla (běřzové koště).

Bójí se noža pod zhlavcem lebo dvuch nožů, zkřéžených pod ložem. Ale stačé namalovať ju (= čarodějnici) svěćenó krydó (křídou) na dveři, hlavó důle. Toť tak (kreslí postavu člověka).

Mora láká svoje lidi ve dně a v noci ich sužuje.

To sem zažila. Otevřó se dveři – roba. Šlahla mně šorcem a v ten oment se do něho zatočila a zvrťla se na izbě a nebylo jí.

Co!? (Podiví se). Nepřišla hned' tó noc na mně?

Kdo stihl udělať na dveři izby tři křéžky svěćenó krydó, mohl moru v izbě zajať. Po té se strhl v chlívě tak strašné lomoz, že nekdo z domácích přece enem vyšel ven a moru - nevěďa - osvobodil.

Než se mora chce zapiť, vydáví ze sebe střeva. Kdyby ich (někdo) posypáť ječmenýma plevama, už ich zpátky nezkaše (neskasá) a umře než slunce vynde.

To je skusený. Mělo se to stať aji u nás.

Ale nepronesu (neprozradím).

Od mory je pomoc. Má-li ten dusené tóli sily, aby řeķl: „Můro, přindí ráno. Dám ti chleba se soló”, prchne.

Ráno šak přinde osoba do domu, tichůčko stójí, nemluví. Na optání odpoví: „Panímámo, idu si pro ten chleba, co ste mi slébilí.“

(Jiní) pravijó, že slébený má se dať, ničeho jí nevyčítat a přivítat pěkně. Je to přece enem neščasné člověk. Taková poděkuje a nikdy se nevrátí.“

1859

Antonín Pecháček, *1859, sedlář, malorolník
Loukov, 10. 8. 1946

„A jedenkrát šel sem taky dom a v Domkách, taky tam leželo psisko a vletělo do rybníka. To přece nemohl být pes!“

„Na Pecháčkovým béval hastrman v peci a neškodí. Když mojí matičky matička šli topit, tož dycky pravili: „Hastrmánku, vylez!“ A on vylezl bez říkání.“

„Když panimáma Mikšánkovi chtěli topit, zavolali: „Toš už vylez!“ Se otřepát a vlezl k Petróm.“

„Každý óteré, co je v Bystřici trh, visívalo vzácných pentlé na hložeckým křebí (hložcový hájek mezi Bystřicí pod Hostýnem a Loukovem). Roby, ida z trhu, už to veděly, ale přece to sem tam nekerá skusiťa vzít. Přinda sotvá k silnici, měla v rukách žabince; a u potoka se strhť chlachot, až voda pláskala.“

„Ve Vitonicích sedával vodník na žerdkách (konstrukci ze slabých kuláčů na bílení plátna) a povolával na děvčata: „Poťte na pentlíčky!“

„Taky jednoc. Gde se vzát – tu se vzát, vyběhť ze rži (žita) syneček, a pré: „Gde ideš?“

Povědám: „Do Něčic na tvaroh.“

„Toš púdu š tebo.“ Šel a u první studně se ztratí. Taková hrůza mně přešla! Bylo to o Božím Těle.“

(Po odmlce):

„Měť sem byť v kostele!“

1860

Jan Skácel, * 1860, kovář
Loukov, srpen 1946

„O Antúškovi.

To se moc zná, ale nechť! Libosvárské mynář uměl taky neco inýho než enym chleba jest. Jeho bratr dělal lópežníka Antúška.

Přišel k temu mynářovi mládenec zkázať, že jako nachystat hostinu, že tedy a tedy přivede dvanást hostů.

Hned' mu napadlo. Se nachystál.

Přišli.

Jeden strážil venku a ostatní se vgasali (vtiskli) do šalandy.

„Toš, vítám Vás, hosti! Posad'te se!“ A sedli za tabule, kde indová čekají melci (mleči).

„Čem Vás počastovat?“

„Červeným.“

Sešít dosklepa, donese bečicu – měť vína do bohy – a dobrý!

A taky, jak načepováť, nalít si sám taky sklínku. „Toš, pravdať, abych se napít napřed, cobyste viděli, že je správný.“ Napija se, postavít sklínečku dnem zhůru, a pré: „A toš, chlapi, píte taky!“ A oni sebó – ani hnóť. Byli zatočení (zmrazení).

Potom jim spořádky vychlástať čaganem. – Byl silák!

Skázal pro fortáše (portáši, zemská policie na moravsko-uherských hranicích v 17. a 18. století) a ti už věděli jak.“

1860

Jan Josef Skácel, *1860, kovář

Loukov, 1. 6. 1946

„Měť sem stréčka. Byli hrobařem.

A bylo potem nařízený, že na vartu mosijá chodit' dvě. Pravdať, šil sem s pořádky. (pořadím podle čísla domu) A také zme ty dveři (kostela) přerubovali. Zavříté byly, toš sme šli.

U kříža na tem řbitově byl pěkné trávník a stréček povídajú: „Pepku, viš ty co, moc už nechybí, počkáme tady a potem odrúbíme jednu.“ Sedl a spál o všecko pryč.

Víte, nebyl sem tam rád.

Hrobař se jaksí nebójí.“

1860

Jan Josef Skácel, *1860, kovář

Loukov 1. 8. 1946

„U jedných měli psa velikého jak tele, nedobrého pakážu.

Tehdá slúžil v Lúkově pacholek z Valach a udělál v hospodě zakládku (sázku), že teho psa donese tajak je v měchu až do hospody .

Šél vratama, cúfal napřed řítů, psa vytáhl z budy; a bud' mosel věděť co při tem říkať, alebo mosel byť zloděj.

Prv psi nedělali zlodějom nic, když cosi tajného uměl. To sem kolikrát slyšel.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, tesař a stolař naturista

Loukov, 5. 1. 1943

„To byl taky pěkné kósek.

U cesty u panské zahrady je kříž a v rohu, jak se de do Mrlénka, hruška. A tam na té hrušce bévaly tři háky. Věšali tam.

Na Záložni (hostinec) v Bystřici slóžila dívka a jedenkrát večir se hosti

zdrželi, všelico vyprávjali a měli v řeči aji strašidla, Tá dívka taky postóchá a povědá: „Co mi dáte, když vám hned' včít z té šibenice něco donesu? Já se nebójím”.

Jak bylo k půlnoci, milá se zebrala a šla. Přinda tam, uhlídne osedlanýho koňa, uvázanýho u té hrušky.

Mosela byt' zatraceně kurážná, lebo sedňa naň – ten sám od sebe karé (tryskem) k Bystřici. Ti šibeničáři byli zatym na lópeži.

Jak ti hosti ucítili, že se dívka vracá, vyhrnó se ven.

„Co pré to? Kdes popadla koňa?”

„Byl uvázané u šibenice”.

Vzácné kůň, když přinesli světlo. Chytli po sedle a co pré to? No peníze, moc stříbrných dvórenščáků. Včil patřily dívce aji s koněm.

Za tédeň, štrnást dní – bylo to v nedělu ráno – byli zase všeci na ranní a tá dívka v šenku sama. Tu najednóc vende veliké pán, prsteně zlatý na ruce, jak nejaké hrábě.

A toš: „Vitám Vás.“ A on si sedne a povědá: „Máte víno?” Mosela byt' ale dóvtipná děvčica, když pověděla: „Pane, pozhovte chvílečku, tady nemám, ale ve sklepeš. Mosém ho jít' natáhnóť.” Popadla nádob a šla natočit’.

Ale odemkna dveři, nešla k vínu, ale stópla si šikovně ke zdi za ty dveři. A už slyšé dupat' toho pána po schodkách důle. Když pokročil, ona v poza-dveři - a flák s nima a zamkla. Byl tam.

Lidi šli z ranní. Uslyšeli co bylo a oběsili toho pána – snád' Antúška – na té hrušce. Jinší to nemohl byt', jak ten šibeničář.

Prv se lidi potrestať takovýho patřičnýho nebáli. Včil sódy, gestapo a takoví.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, tesař a stolař náturista
Loukov, 17. 7. 1946

„A to je taky pravda.

Jeden bağonář (chovatel a honák, prodejce prasat) pozvybírál o Václavě (28. září) moc peněz – měť jich vadrc a stavít se na Drnholci (krčma na křižovatce dvou cest v katastru obce Horní Újezd) na noc. Ten jistě hospodské mu nocleha dál, ale do rána se bağonář ztratil a peníze taky.

To ho zabíl ten hospodské.

Když bağonára nebylo, začalo v hospodě strašit'. V noci tlótklo na hrůzu a tak žádné služebné tam nechtěť slóžit'. Šak ani hospodské nevydržét' a za jakosi dobu už ju kópil žid Max, kdesi ze Slovák.

Když už to bylo trochu zapomenutý, spravovali sklep a nač nepřišli? Na kosti.

Pohřbili jich v Ójezdě a od té doby je faň; nic nestrašé.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař náturista

Loukov, 18. 7. 1946

„Menovát se Sehnálek a po něm na tem méné hospodařit nejaké Svět-lék. A našli tam na zahradě zakopaný peníze - plné hrnec stříbrných. Nádeníci, co jich vykopali, se chtěli o ně rozdělit a v tem de mynář.

„Co to, chlapi, prohlídáte?“ A oni s pravdó ven. „Ty peníze patříjó mi. Só na mojem pozemku“ – a nedal chlapom nic.

Pantáta si mohli trófnóť.“

„Kdysi jim taky kmocháček brali ve Včelenku (trať toho jména) med. Pa-cholek se zdržet v dědině dlóho do noci a ida tó zahradó, vize světlo. Obudí mynářa. Pré: „Pantáto, staňte! Je světlo ve Včelénku! Istě je tam kdosi na med!“

„Lesi si ho už nabrál, počká na mně do rána. Co na včelách pokazít, už sténě nespraví. Lehni si a spi!“

Toš, dobře.

Než stunko vyšlo, mynář pohlídl a podívá se. – Chlap! Byli to kmotr! Putnu medu na zádoch, za holínkó nůž a pistolét. Chodíjó kolevá plota a dvýrca né a né najít.

„Toš tak, to vy, kmocháčku?“ povědá mynář – „Na med? Na med? Néní o ně, ale pokazili ste mi včely.“

Vyhložnili (přetáhl ho holí) mu, ale med nechali. Kdyby ho bévali nepustili před tým slunce východem, bylo by s ním velice zle.

To oni uměli pantáta každýho koho chtěli tak zavázat.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař naturista
Loukov, 1. 8. 1946

„To oběšení je zajímavý taky. Prv, když se někdo oběsíl, dalo vedomostř. Strhl se veliké vichorec.

To bylo taky pravdivý. Třeba tu v Lókově.

Šli lidi na ranní, bylo ticho, jak když mak seje. Ani pýrkem nehnuť. Já sem byl tehďáž přes ranní doma a rodiči v kostele. A v polovici mše se strhl takové vichorec, že šindely ze střechy lítaly - a v kostele nic, ale nic neslyšeli. Oběsít se jeden hospodář.

Když ho pochovávali, farář co stál nad tém hrobem na zídce řbitova – ale neslózit (za sebevraha se obřad nevykonával) – nakázal přinýst ten isté provaz a tak s něm šóstl do hrobu, když cosi pořikal. Snád' proto, že só aji takoví, co si provaz oběšenca potichy odnesó. Ja kata né (jakpak by ne)! Oběšenec lidem neškodí, ale něco s nim přec enem mosé byť. Říkajó, že když se ten vichorec udělá, že mu ti Zlí tam už vyhrávajó a dělajó mu trachtu s muzikó a všecko možný. Radujó se, že majó zas jednu dušu v pazórech.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař naturista
Loukov, 1. 8. 1946

„Jednóc přijeli do Lókova komedyjanti a s nima aji jedna mladší – ale byla Vám nastrójená – no, moc.

Postópí do kuchyně a povědá: „Panímámo. Vám škodí čarodénica. Pomožu Vám od ní. Já su cera od kata.“ A že taky neco ví, povědá: „Máte tady po ruce černó niť?“ Já sem jí ustříhl kus a ona: „Toš, udělé na té niti suky a zatahni co névic můžeš!“

Taky by jich nebyl ani šidlem rozvázal.

Ona vzala tu niť, položila ju na dlaň a začala něco říkat – sem jí nerozuměl. A jak ju drže na té dlani, tá se začala točit jak živá a ty suky se rozvazovaly. To mi bylo podivný. Povím Vám, až sem se poděsít.

Pravdať, uvěřili sme jí.

Že byla katova, taky neco uměla.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař náturista

Loukov, 2. 8. 1946

„Toť zasék šikovné kósek: O katoch.

Kat mosel vyštudýrovať šesnást škoľ. - No, no, enem se nesmjéte! Je to na pravdě! - Ten věděľ víc než ti kati dnes. Dnes věšá třeba aji četník, jak teho Franka (Karl Hermann Frank). Povím vám to taky.

Třebas prv, když byl nejaké grobián a neznaboh, zem ho nepřijala. Když takový prachpotvoru člověka pohřbili, do rána byla truhla na vrchu země a hrob otevřeně.

Potem béval kat obštelované dovýzť takovýho na Smolnó. To je jako tá lóčena (louka) v lesi na lipenských Hranicách (pověstné místo v katastru Lipníka nad Bečvou). To beztoho dobře znáte.“

(Po odmlce):

„A toš každý koně, co vezly takovýho mrtvýho, se už na nic nehodily. Mosely celó cestu jeť skoky a kat měť s tým mrtvým velikó prácu. On ten obročné, co o něm povědám, mu furt v té truhle stával a kat, jak měl karabáč ho pokaždó uderýt až zas lehť.

A pacholek, co ho vezť, se mosel celó cestu neohlídnóť, lebo by hrozně znepríjemnil tu prácu. Když vjeli do libosvárské Brány, to pré byl lom a lom (hlasité klení), jak ti Zlí už o tém mrtvém dělali.

Opravdu! Co sem slyšil od stařéčka, to povědám.“

Po odmlčení pokračuje: „Só aji takový, co na nic nevěřijó.

No nechť!

Potem, jak přijeli na Smolnó, zhodili truhlu z voza, vysypali z ní teho neščasnýho, urylí mu hlavu, nohy aj ruky a ty kuse naházali do doľa, a toš byl konec.

Pacholek odjel dom, ale koně za pár dní pošly, tak byly zchvácený. Jak by né! Furt tropem (tryskem) a taková dálava! Kat šil dom pěšky do Holomóca. Kdo by se ho taky odvážil vzít vedle sebe na šétrok? (z Sitztrock, kozlík) Samy koně by se snád' urvaly. Hó!“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, tesař a stolař naturista
Loukov, 2. 8. 1946

*„To je na pravdě, z toho se nemože žádné smít, to já ešče pamatuju.
Říkało se, že tá múra být člověk, keré se narodí s dvuma zóbkama. Babka
už na takový věci byla zvyklá a když takový díťa měło na předku ty dva
zóbky, vzala třísku, strčila mu ju do huběny mezi ně.*

Když takové člověk s nima vyroste, chodí do lesa cucat dřevo.

*Ale když na to babka nepřišla a matka mu dala prsa, potem chodíl mořit
lidí. V noci. Dostál se zavřenýma dveřima a protaħł se aji dirkó pro šňůrku
(dveře se zevnitř zavíraly na petlici, která se zvenčí pozvedala šňůrkou,
protáženou dveřmi).*

*Na jedneho chlapinu chodila taky. Nemohl si od ní pomocť, a tu mu kerósi
poradili, aby si vlezl na pec spať, tam že na něho nemá práva.*

*A toš když tá múra přišla a nemohła na něho a on měl natáhnutó nohu
s pece, toš ho zevřela za létko. Ráno tam měl modrý a cumel, jak když
prasátko.*

*Hruzén byl mora taky. Slóžil v bystřickým dvoře a spávať, jak pacholci všecí,
v maštali s koňma dohromady. Na všecy chodila, enem na něho né.*

*Až jedenkrát, co už nebylo možná ubytť, si dali pozor. Dali světlo pod ple-
chové hrnec a jak to začala jedného dusit – chrčel velice – druhé skočil,
odkrył světlo a keho chytlí? – Hruzéna!*

Mosel se hned spakovať a víckrát nepřijít.“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař naturista
Loukov, 6. 8. 1946

*„Istýmu rolnikovi umřela žena. Nechtěli ju nechať ležeť v hrubé izbě (vel-
ké světnici), protože se tam moselo topit, a tož ju dali s truhló na síň.*

Každé mrtvé mosé měť světlo. - Šak měla ho taky.

*Spali. Dívka na peci, hospodář v loži a pacholek na łavce pod kamnama.
A tu o půlnoci takový tróbení – rošt (příčný trám v jizbě, podvlečený pod
ostatní trámy) drnčel jak na tróbu. Hospodář se zbudil a pře: „Francku!
Spíš?“ voťa na pacholka.*

„Co je?“

„Neslyšes nic?“

„Ne.“

*Za chvílku začalo zas. To už se aji dívka zbudila a všecí slyšijó ze síně, jak
kdyby zas dvuma pístama (na praní prádla) pláskat jeden o druhé. Byli
všecí tři přestrašení.*

Hospodář sléchal, že mrtvýmu nesmí světlo zhasnóť dokud' je v domě.

Tak on povědál: „Víte-i co? Pujdem se podívat, lesi hospodyň má světlo.“ A akorát. Neměla. A toš to se ona tak dovoťavala světla. Opravili ho, lehli a do rána měli pokoj.“

1866

Josef Kubis, * 1866, chalupník, stolař a tesař náturista
Loukov, 8. 8. 1946

„Co včil povím, to vám ešče nikdo neřekť. O jedným hrobařu. To je taky na pravdě!

Isté hrobař v Lókově – menovál se Mrázek – prv hlídali dědinu hrobaři – měli za to službicu nevelikó. Šel tróbit, půlnoci. A mosel zajít taky každó hodinu na řbitov a přeprubovat dveři kostela, nésó-li tam snád' lupiči.

Přinda taky jednoc k bokovním dveřom, narazé na dvanást mužů. Už měli přistavené žebř k oknu. Milýho hrobařa chmacli a že mosé oknem sestó-pit' a otevřít dveři od zákrystyje. Neudělá-li, že s něm bude zle.

Toš, jakáž pomoc? Mosél to udělat'. Dostópna na dlážku mu napadlo, že tí lotři hned' tak na něho nemožó a toš mocó zabláňal tým zvonem, co se zvoní do kostela.

Jináč to moselo nebyť, někdo byl na straně venku a usťyša, pohurkal po dědině sósedy. To přece moselo byť hrozný – půl noci – a zvonit'!

Ti lópežníci, usťyša co to, začali se na miľýho hrobařa dobévat' a pantůčkama (sekyrkami) ščípali ty dveři, ale rozbit' ich nestačili zkrz samé hřebík a páľky (široké hlavice hřebů, jimiž se pobíjely bezpečnostní dveře). Moseli byť stateční, že se neuhrazli.

Ešče za mojí paměti byly ty dveři skovaný na ukážku na fáře. Kdo chtěl, mohl se na ně ít podívat.“

1866

Josef Kubis, * 1866, chalupník, stolař a tesař náturista
Loukov, 8. 8. 1946

„V Lókově byli tři hledači zblázněni za peněžama.

U jedných, co lidi zbadali, měli měť prótká (virguli) aji to závaží (kyvadlo), u druhých že Kryštovku (kniha kouzel). – Nevíte? To je knížka na cyťrování teho Zlýho. – Ale neříkéte dál (neprozrad'te). Děti téch istých só ešče na živu.

A mělo se taky stať, že vzali oboje a k temu svěcenó krydu a svěcenó vodu a šli na Javorník. A na tem Javorníku je pod samém kopcem (vrcholem) lóčena (louka). Šak posavád'.

Sedli pod strom a udělali krydó około sebe kruh, vykropili – kdyby jako ten

čert přišel, aby k nim neměl moci. Druhé vytahl knížku a čtl hlasem, aby ten Zlé ty peníze přinesl. A na mó tě! Nelžu vám: vlečó tři chłapi šibenicu. Dovlíkli, postavili – a přé povědá ten jeden: „Kerýho pověsíme napřed?“ „Teho v gevercu (čepice zvláštního druhu se štítkem).” Tití, zaslechňa, se hrozně lekli, zafláglí knížku a karé s kopca důle. Tá hrůza!

V poły jich potkať chłap v červené huńce. Tlačíl před sebo táčky o půlko-lečku a ich hned' napadlo, že to je ten Zlé co jim veze peníze. Chyba, že nevydrželi. Kdyby trvali v tem svěceným kole, byli by jich měli. Ale kdo ví, co potem!“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař náturista
Loukov, 15. 8. 1946

„V Babicích měli u dědiny dřevěné kříž. Byť z duba, ale istým časem taky uhnít. Starosta nechát udělat' nové a ten staré vzał dóm. Potřebováť chlívky a tak upotřebíť z toho křížza to zdravý (dřevo) na podešvu (základní rám srubu).

Dlóho nic.

Ale až hospodář umřeli, chodili hledat' pomoci, ale žádné se neopovážil optat', co žádajó. Až isté (člověk) se optát, co nebyť bojácné. Když ten duch zase v noci začál ve staveňó tak hrozně hlózniť (bouchat), optá se ho ten isté, čeho by si příl. A on povědá: „Jak ráno stanete, hned' ty chlívky rozhažte, lebo só tam ty dřeva z křížza, co sem upotřebíť. Od té doby nemám pokoja a nebudu ho měť, dokud tam budó. Dřeva vyděláte a spáléte v pekárce pod chleba (až budete vytápět pec na pečení chleba).“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, stolař a tesař náturista
Loukov, srpen 1946

„Kdysi isté domkář lámal led na rybníku a večír šél dom. A on šél, pořád' šél a přišel k chalupě. Zabóře (zabouchá), a: „Prosém Vás pěkně, nele-kéte se, su dobré člověk. Enem mi povězte kde to su?“ „V Dolním Ójezdě za Lipníkem.“ „Jejda! A kdyť sem potoka žádnýho, ani dědiny nepřešél a idu z Lókova!“

Byl v nových papučách, konopnó dratvó prošévaných – a to přece enem hľadí – a byly zedraný.

É, nu!“

1866

Josef Kubis, *1866, stolař náturista
Loukov, 8. 8. 1946

„Bratr šél z hospody a u Kadórkovýho v bráně čapět pes na zadku a on se toho psa lekl. A víte, že ledvá dom dolezl? Enem po kolenách od té

stodoly došel. *Tlókł na mně, toš sem mu mosel do izby pomoct. Ten lek mu vletěł do nohy a tá noha mu zčerňala. Šěl na prženský paseky (Pržno u Valašského Meziříčí) k napravjačovi. Ten mu cosi dáł, a toš sa vyhójíł.*“

1866

Josef Kubis, *1866, chalupník, tesař a stolař náturista
Loukov, srpen 1946

„Bylo v sena. Vodník se vyhópl na kopku a seděl. Kerési pasák přišel potichu s druhé strany a kameněm – Hýb ho! – Ten maličké se podívá na měsíc a povědá: „Lesi míníš svítit, svít a do palice mně netluč!”

„S ójezdskýma koňákama sedával nocama u ohňa a ohřival se. Neublížovali si. On přišel, pohuhňal podivně a odešel. Jako když nebýł člověk akorát.“

„Vodníka bys mohl odvystět enem na ohlávce z vazovýho lyka.“

Po chvíli:

„Na vazu se přeci oběsíl lďáš.

Só tací - a lidi si ich ešče dobře pamatujó - že vodník nevěda co je to za ohlav, se ním dal chytit, jako že ze špásu. On rád s koňarékama dělál pesstvo.“

„Taky se pojednóc proměnil v koňa, ale pod takovém ohlavem už v sebe zpátky nemohl. Chlapina s něm pooral, ale s pět měřic pola kde bylo tvrdo, a když ho vyvodil, vzál na sebe zas vodnickó postať, zaškaredil se a se ztratil. To orání vodníkovi nepřišlo zatěžko. Je safraportsky silné - ale to klamstvo!

Šak takové oráč už se nesměl u vody ukázat. Kdepák plavit! (koupat koně). Utopil by ho. Ale koňa né. Má ich rád.“

„Poledního zvonění vodník nesnášá a mosé se na tu chvílu vrátit do vody. Jináč ale rád sedává na sluníčku.“

„Leckoho povodí, ale neublěžé.“

„Promění se v hřebca; v koňa o jedné přední noze, v obra, člověka lebo v barana. A ten, nesené na zádoch, ztěžkne až hrozně.“

(A byli, stréčku, vodníci?)

„Só. Só jak lidi, ale jaksí neščasní. Pambu ich zavrhl hned' s tyma Zlýma. Ale co lidi vysušili kde jaké rybníček a duče (tůně) v Juhyňách zkartili (zničili), moseli snád' pryč. Esli umřeli, ani ti nepovím. Snád' aji.“

1873

Josef Doležel, *1873, celoláník
Osíčko č. 24, 10. 10. 1944

„V Libosvářích se oběsil pacholek; šikovní chlápina. Ale naščestí ho ešče skřísili.

Potem zme s něm seděli po požehnáňo v hospodě a on ten pacholek sedl taky kraj ľavky. A toš – jaká? Že slyšet, že ses věšál?

Nezapírat.

„A poslóché, cos tam viděl, když už byls tam?“

„To nepovím jak živ žádnýmu.“

Chvilka odmlčení.

„Cosí enem mosé byť. Nech je jak chce.“

1873

Anna Rajnochová, *1873, manželka Josefa Rajnocha

V Zašové, 10. 12. 1945

„Přišel chlap dómu z formanky a na zemi leží jeho (žena) a chrčí a stone (sténá) o tři (v)zdechy.

Jak jí sedí – tak jí sedí jakási kočka na prsách. Chytil ju a bíl, bíl, co moh, neřáda. Ale druhý deň bylo zasěj tak a toš tym spěšej býl v domě pohřeb.

Tak to všecko utichlo; ty memory - snad' už je to všecko zamodlený, lebo se na požehnáňo modléme: „Uved' satanáše a jiné duše zlé do propasti pekelné.“

Po odmlce, jakoby na omluvu:

„Ale só takoví, co se aji sami zababonama (pověrami a vyprávěním) postrašili.“

1873

Josef Rajnoch, *1873, dřevorubec, na stáří obecní pastýř v Osíčku

Osíčko 2. 5. 1936, záznam z vyprávění druhým vypravěčem

„O obročném (hospodářský správce na panském statku) sem slyšél v Osíčku od Josefa Doležala, č. 24. Jak on se to enem menoval, ten druhý? – Orlita, kdysi cizák z Netálie. – Už je to ale chvíla (delší čas).

Toš ten mně povědál, když měl se mnú tuplovanú hlídku (noční). On ten obročný prý býval nad Lhotú v zámku správcem. Když umřét, zavézli ho do Všechovic, ale zem ho tam do třetice nepřijala. Toš, kde s nim? Inde né, jak snád' do lesa ho pochovať.

Poslali pro kata.

A jeho dva páry koní černých, ani tysky (skvrnky) bílej nesměly měť. Na Jandovém (gruntě) měli takové a taky pacholek z teho místa ho měť vézt. Vézli ho, hen, na Javorník a pacholek měť zakázané se ohlédnúť. Sedl na vůz, ten kat na truhlu a jéli.

Aji když měl kat truhlu zazávitkovanú řetaziskem (přípevněnou řetězem se závlačkou), tak to s nů hrozně smýkało a stavjať sa chtěla na tem vozi. Přijed'a na vrch, tú truhlu shodili, rýlem ho rozdělili (rýčem ho rozsekali) a všecko naházali do doľa.

Po koňách bylo do roka a po nich aji ten pacholek umřít.“

Po chvíli:

„Tak byl ten obročný špatný, že ho posvěcená zem mosela vyvrhnút.“

1873

Josef Rajnoch, *1873, dřevorubec, na stáří obecní pastýř v Osíčku
Osíčko, 7. 8. 1943, vypráví to, co slyšel od rolníka Josefa Škarpy v Pod-
hradní Lhotě v hospodě, u stola.

„Janoch (občan z Rajnochovic) zamrazil lidi u muziky.

*Otočil sklenku piva třikrát od sebe a postavil dnem zhůru. – A pivo neu-
teklo. Odešel.*

Janoch dal matce tolar. Byla temu ráda.

Kdo by nebyl rád ?

*Se za chvíli vrátil, sklenku postavil a třikrát otočil, ale zpátky k sobě. A
zrázu všecko v pořádku.*

Ale lidi se přece enem zatřísli hrůzou, co to! A zme se už dlouho nezdrželi.“

1873

Anna Rajnochova, *1873, manželka Jana Rajnocha, *1876

V Zašové, 10. 12. 1945

*„Můra se promění v myš, ale její tělo zostane venku stoja stáť, bez života.
Toť, Jozef, vracá se v noci dom a vidí pod hrušku cizí osobu. Přeskočí plot
a zavolá: „Gdo je to?“*

Nic.

*„Gdo je to?“ – Zasěj nic – a rozeznát tam istú známú. Toš pěkně to tělo
vzál, odstavít kúsek dalėj a čekát, co jako bude.*

*Brzo příběhne myš celá bílunká a hledá na tem samunkém místě, co stá-
la ta istá osoba a enem hrozně piščí a hledá. Až se dost natrápila přistavít
Jozef to tělo na staré místo a myš se v něm ztratila.*

*V téj drapil Jozef panimámu za rameno a povědá: „Proboha, tetičko, co
to děláte?“*

„Ale, synku – toť jabka zbířu.“

„A co tá myš, co tu piščela?“

Neřekla nic.“

1873

Josef Rajnoch, *1873, dřevorubec, na stáří obecní pastýř v Osíčku

Osíčko, 9. 8. 1946

*„V Semetíně pálívát jeden uhlář moc roků a nejedenkrát bylo mu tam byť
přes noc.*

*Ráz ho začalo cosi zlobit, neměl pokoja v tej kólni (bouda dřevorubců) a
toš si šět ztěžovat panu polesnému.*

*„Ale děte, děte,“ prý: „Strašáku. Snád' sa nebójíte? Já,“ prý, „se nebójím
ani čerta. Běžte,“ povědá, „a já,“ prý, „tam za vama večer přídu.“*

Ešče aji hajného zebrát a najál dva chlapy. Přídá k tym uhlářóm, sedá prostřed budy, kůřá – roby jim jídlo donésly. Byli už najezení, a tož si pan polesný s hajným sedli také k ohňu a vykládajú o bársčem (ledasčem) a v téj – bylo možná s půl noci – vléť dveřma čert a zrovna pána drapil. Teho polesného. A ten prý zařvál a už prý nic neslyšeli, enem jak hrozným hlasem řvál.

Hajný letěl dom to říct jeho a ta hned' omdlela.

To ho ten čert tam chtěl enem vyvést a tak ho dostať.“

1873

Josef Rajnoch, *1873, drvoštěp, v stáří obecní pastýř v Osíčku
Osíčko, 11. 8. 1946

„K tatovi mojíj prvěj ženy přišél duch. Povědá: „Nebóíš se?“

Tak, prý: „Běž na Hostýn. Jak je kapla u vody, sú nad nů tři chrasty šípové. Toš běž k temu prostřednímu a tam já budu stáť, v zubocho klúč a budu škaredý; ale nic se mňa neboj, já ti nic neudělám. Ten klúč mi vytahni z tých zubů a tým šípem sa ti otevřú dvérca. Za nima je moc peněz a ty patří tobě. Ale buď tak dobrý a udělej ně to, a běž tam a budeš šťastný, aji tvoje děti.“

Nešěl.

Přišla druhá noc. Ten duch zas přišél k němu a prý: „Proč nepřišels?“

„Viš, přítelu, jaksi sem sa teho aji bál.“

Tož, aby na túto budúcí noc nezapomněl.

Nešěl.

Stojí ten duch v jizbě do třetice a povědá: „Slíbils, nešels. Nic by sa ti nebylo stało, enem měls ít a udělat' to. Tak včil mosím na Chvalčově u teho a teho domu byť – menoval ho aji. Tam nasadá lipu a až tá lipa vyroste, ju skáčajú a z ní udělajú kolébku a první díťa, co sa v tej kolébce vykolébe, to bude můj vysvoboditel. Ale prý, podívaj sa, kolik roků to bude, co mosím ty peníze vartovať a sa trápiť. Tys moh byť šťastný, aji tvoje děti a mně bys býť vysvobodit'.“

Dovětek Rajnochův: „Já by to byť udělát' pro oboje. Když ňa hledí z bídy pomocť a móžu za to udělat' dobře, toš, proč né? Strach nemám!

Hó!

1873

Josef Rajnoch, *1873, drvoštěp, v stáří obecní pastýř v Osíčku
Osíčko, 20. 8. 1946

„No pravdať. Taky vodníka pamatuju.

*Šel sem ráz od muziky, šak to u nás dobře znáte! Se ide podle potoka hóre a to cosi furt za nama, jak kdyby tú vodú hnál páru koní. Roby sa mňa držely za ruky a ať mu prý zatnu! (dám ránu) Ticho. Strach měly a já volám: „Sem, všiváku! Odpášu řemeň a ťa zrúbu jak hada!“
Řekňa, ani sem ho neviděl.“*

1873

Josef Rajnoch, *1873, drvoštěp, v stáří obecní pastýř v Osíčku
Osíčko, 20. 8. 1946

*„A taky. Šli sme od muziky a hen pod lesem za Fantym (dům řezníka Fantyho) ležel chlap přes cestu, hlavu až pod samým lesem a dluhý, jak tá cesta široká. Kamarád povědá: „Já, prý, mu zatnu, ať nám uhne.“ „Vidíš, že to není člověk. Daj mu pokoj!“
Uděláme tři kroky a smýk, hóp! do vody, až to čvachýclo.
To byl ten vodník.“*

1873

Josef Rajnoch, *1873, drvoštěp, v stáří obecní pastýř v Osíčku
Osíčko, srpen 1946

*„Stréček Orlitovi šli jedenkrát do Osecka (les v katastru obce Osíčko), měli obhlédltú sušku (strom uschlý na stojato). Pěknú.
Vyšli, bylo ešče nadobro světlo. Stáli ju a ida s ňú dómu, jich předstúpil četník. „Já,“ povědá, „sem se dát kúsek na bok a on zase s boka protivá mňa. Ustúpím ešče a on zasěj do protivky.“ A tak do rána s tú sušku chodili a zbyť sa ho, šandára, nemohli
Leželi štrnáct dní zmordovaný.“*

1886

Josef Novák, *1886
Vítovice, prosinec 1946

*„Toť v Němeticích byli nejací Matějícíci. Ležijó v hrobě a rodinu (příbuzné) tu nemajó.
Toš, už to móžu projevit. Byli v Lipníku nakópit obilí. Přesépaja ho, našli v něm bríftašku s moc penězama; snád měly byť toho Žida. Se mu to donéslo. Hrozně varvaníl (naléhal), plakát a slibovát, že to byť celé jeho majetek. A když Matějícíci zapřeli, se oběsíl.
Toš aji teho Žida vezli na Smolnó (lokalita u lipenských hranic, kdysi vyhrazená pro pohřbívání sebevrahů a popravených) dvuma párama a utáhnót né a né. Stávalo se, že tam aji pŕť voza zostalo, lebo koně s předkem (vozu) utekli.
A ešče před smrtó se projádřil – jako ten žid – pré: „Jakó já smrtó zendu, nech takový zende aji ten, co ty peníze ukradl!“
A to stavení začalo byť prokletý a všecko se tam jaksí mstilo.“*

1891

František Novák, *1891, pololáník
Vítovice, 2. 3. 1950

„Byl tedová v Soběchlebích hrubé (hrubián) farář. Řku, nehodné chlap, steklón, že čaganem aji dospělýmu vyhlóznit; a hamonit, že by jednému slaminu nedát a neodpustit. Jak kdyby měl kopu děcek.

A jednoho dňa se ztratil a nikdo neví kde.

A to se vám potem rok z roku farský vrata samy otevřely a vyjít z nich kočár bez koní a bez pachotka a sedět v něm ten isté a ešče jeden.

To mosel byt čert, co ho snád měl vzít.“

1891

František Novák, *1891, pololáník
Vítovice, 2. 3. 1950

„A když ti přinde potkat cizího kněza, řekni: „Železo!“ a lepší je se něčeho železného dotknout, aspoň hřebíka v kapci. A když není, tož aspoň očima převal od něho pryč.“

Kněží jsou tak nebezpeční?

„Énu – só aji dobří.“ (Vypravěč se zamyslí). „Čerchmant ví.“

1898

Jan Štěpáník, *1898, muzikant klarinetista
Příkazy, 20. 12. 1948

„Taky jeden hoňák (drobný obchodník s dobytkem) vybrát peníze a ztratil se. Snád se s ním mělo něco stať u Šedy (u hospodského Šejdy) v Bystřici. Až potem na podzim, byla veliká voda a mílýho bağonára vyplavilo z pod splaviska.

Byl u Šedy – u teho hospockýho pacholek – a když mu ten hospocký velice zlořečil a vadil se s ním, obrátí se ten slóžící a povědá: „Chlape, že tě přivedu na kriminál!“

A Šeda se s ním víckrát nehádal.

Z teho vidět, že něco edem moselo byt.“

Po pomlce: „Ale lidi, když nechcó, nepovijó, ale cosik se dycky enom prone.“

Věštky

Věštky jsou nadpřirozené bytosti ženského rodu, které vyměňují svá ošklivá nemluvnata matkám, jež opomenou svá pohledná ochránit za své nepřítomnosti alespoň svěceninami.

„Věšťák“ – dítě věštky, mívá hlavu větší než ostatní tělo, údy slaboučké, oči jakoby skleněné, upřené v jedno místo. Je to dítě plačící a nikdy nevyrostoucí. Tak, jako zachází matka s věšťákem, tak věšťka splácí dítěti uzmutému matce.

„Za veliké neporady o žňách stala nedělka z loža a šla vařit. Mezi tym přišla věštká, vzala děcko a položila do kolíčky věšťáka. Muž se ženou zanesli ho v putně vysoko do hor a pohodili ho do trní - a tamti pryč. Ale věštká ich chytla a začala vyhrážat, že to, co udělali, udělá ona jejich děcku. Přileťa dom, měli svoje zase v kolíbce - ale velice zohavený.“

„Šla nedělka s prátkyňama (pradlenami) na potok prať plénky; dítě ponechala doma. Když uslyšela v povětří trojí vzdech - karé (úprkem) letěly všecky dom a ešče to stihly nezebraný. Klekňa, všecko zachránily.“

REJSTŘÍK MOTIVŮ

téma	vyprávěči	narození roku
ONEN SVĚT	Fabián Vincenc	1858
	Doležel Josef	1873
	Gelnárová Barbora	1906
NEBOŽTÍCI	Fabián Vincenc	1858
	Fabiánová Anna	1858
	Kubis Josef	1866
	Novák Josef	1886
SEBEVRAZI	Kubis Josef	1866
VRAŽDA	Kubis Josef	1866
	Štěpáník Jan	1898
HROBAŘ	Skácel Jan	1860
	Kubis Josef	1866
DUCH	Kubis Josef	1866
	Rajnoch Josef	1873
POTRESTÁNÍ ZLA	Kubis Josef	1866
	Rajnoch Josef	1873
	Novák František	1891
ČAROVÁNÍ	Skácel Jan	1860
	Kubis Josef	1866
	Rajnoch Josef	1873
	Novák František	1891
MŮRA	Fabián Vincenc	1858
	Fabiánová Anna	1858
	Kubis Josef	1866
	Rajnochová Anna	1873
	Novák František	1891
POKLAD	Fabián Vincenc	1858
	Kubis Josef	1866
	Rajnoch Josef	1873
	Novák František	1891
	Kubis Josef	1866
	Rajnochová Anna	1873
HASTRMAN	Pecháček Antonín	1859
	Kubis Josef	1866
	Rajnochová Anna	1873
	Rajnoch Josef	1873
	Novák František	1891

ZAČAROVÁNÍ	Skácel Jan	1860
	Kubis Josef	1866
	Rajnoch Josef	1873
	Novák František	1891
NEBOJÁCNÁ DÍVKÁ	Kubis Josef	1866
KATI	Kubis Josef	1866

JMENNÝ REJSTŘÍK

A

ajbiš 101
arnyka 101

B

baběnka 83, 84
balšánek 102
basakyř 101
beseker 101
bez černý 102
bezzemci 16
bředisko z leku 103
burmistr 41, 43

C

celidana 102
cukr 105
čaganář 56
čekanec 74
čeled' 18, 19, 75
čertinec 105
čistec německý 103
čtvrtlánik 11

D

dědáček 83
dědina 41
děsník 102
děti 83
děvčice 83
lelík 83
dívčit se 76
dívzna velkokvětá 103
dívka 76, 77
dívky 83
do koláča 85
domkař 11, 72
doušky 44
druhý radní 44
důstojný pán 57
dvořáci 9

E

exkrementy 104

F

familiant 15
fojt 41

fojtík 41

frajárka 88

G

galán 88
galánka 88

H

halapartna 46
heřmánek pravý 102
hlásný 46
hofer 11, 73
hofrava 11
horný 46
hospoda 62, 61
hospodský 62
hostinec 61
hostinský 62
hotař 45
hrkač 46
hrobař 47
hrobník 47
hromtřesk 102
hřádka 74
husák 45
husí šlapka 102

CH

chaloupecká 74
chaloupecký 74
chalupník 11, 12, 72
chasa 87
chasník 88
chebz 102
chlap 82
chovanci 85
chovanec 86
chovanica 86
chovanky 85

I

institute chovanců 87
izba 77
izébka 61

J

jemelo 102
jíl 105
jitrocel köpinatý 103
jmelí bílé 102

K**kafr 105****kmocháček 85**, 85**kmotra 85****kmotřenec 86****kmotřenica 86****kmotřenka 85**, 85**kmotří birmovní 86****kněz 57***kocar 46**kočébr 56**koňák 76***koňář 45****koplař 18***kopretina 102**kopytník evropský 102**kopytník 102***kořalka 105****kostel 58****kostelník 58****kovář 63***kozičky 102***krčma 62***krvavník 102***křestní kmotr 85****legrůti 88****L***lekavka 103***lněný olej 105****lovci 10****M***maří lis 102**máta koňská 103**máta peprná 102**mateřídóška 103**mateřídouška obecná 103**merlík vonný 103***městský člověk 57****milenci 88***mílovník 103***ministranti 59****místo spaní čeledi 77***mládenci 87**mladina 87**mladší dívka 87***mladšíinka 77**, 87**moč 104***mochna husí 102***muž 82****mzda 77****nádeníci 77****N****narození 97****nástup služby čeledi 77***nátkovica 103**nedolužní 49**netřesk střešní 102**netřesk 102***nevdané 89****nevěsta 74****neženatí 89****O****obec 41**, 46**obecní chudí 48****obecní majetek 48****obecní posel 47****obecní představenstvo 44****obecní výbor 44***obecní žebraček 100**obcházka hranic 44***odděl 18****odsada od gruntu 72****odvedenci 88***oklešťky 48**olejkář 56***onikání 56****osedlý sedlák 71****P***pacholci 87***pacholek 76***pán z města 57***panáček 57****panímáma 55**, 62*pantáta revírník 55***pantáta 55****pastýř černého bravu 45****pastýř ovcí 45****pastýř 45***patáček 101*, 103*pelyněk pravý 103***pěstouna 77****petrolej 105***Petrova hůl 103**Petrův čagan 103**piškvorec 103**plačka 100***pobaba 84***podlegrůti 88***podruzi 11**

podsedníci 10
podsedník 11, 72
pohodný 47
pohůnek 76
polének 103
ponocný 46
postižení jedinci 89
pozdravení 56
prarodiče 83
prespanka 89
prha 101
proskurník lékařský 101
prostředník 76
první radní 44
představený 41
příbuzenství 84
přijímání za souseda 22
psi jazéček 103
psosor 103
půhončí usedlost 10
puškvorec obecný 103

R

ras 47
rasovna 48
rasovňa 48
rdesno ptačí 104
regrůti 88
rehtor 60
rmen rolní 102
roba 82
rodiče 81
rodina 81
routa vonná 103
rovesník 87
rovník 87
ruta 103
rychta 43
rychtař 41
rychtařík 43
řebříček obecný 102
řepík lékařský 103
řepík 103
řídící učitel 60
řízna 77

S

sád 44
sádčí 44
sádlo 104
sbíraná tráva 76
sedláci 9

sedlák hruboosedlý 9
sedlák maloosedlý 9
sedlák osedlý 9
sehnání z gruntu 72
schovanec 86
schovanka 86
sléz přehlýžený 103
slivovice 104
sloboda 87
služebníci obce 18, 44
sousedská hospoda 61
stárci 87
starček 101
stárky 87
starosta 41
starosta 43
starší dívka 87
stařeček 83, 84
stařenka 83
stréček hospodskovi 62
stréček 62
stryc 84
stryček 84
stryna 84
stryněnka 84
svat 84
svatka 84
svoboda čeledi 77
sýpka 45, 74
škola 59
šohajek 88
šoltys 43

T

tabák 105
tálek 44
teta 84
tetička 84
tetka 84
truskavec 104
třezalka tečkovaná 102, 103
tykání 56

U

učitel 60
ujec 84
uječek 84
úradní 44, 61

V

varhaník 59
velebný pán 57

větrová zelina 103

vincour 46

vincura 46

vlaštovičník větší 102

vochtr 46

vráteč 104

vratič obecný 104

vrš (verš) 100

výčep 62

výhon 45

vykání 55

výměnkář 72

vysekávka 44

výžinek 76

Z

zahradník 11, 72

zasedací pořádek v kostele 58

zeměžluč lékařská 104

zvoneček 58

zvoník 46

žebračna 49

žena 82

ženáci 58, 84

živnost 72, 75

POUŽITÁ LITERATURA

- Artykuly pro dědinu Mezice vydané provizorem Tadeášem na klášteře Hradisku r. 1732, Selský archiv V., č. 4, str. 226, 1906
- Batocha, Josef: Selský úřední sloh, Selský archiv V., č. 2, str. 107, 1906
- Bartoš, František (podludník) MLP, 1032
- Bartošek, Ludvík: Rychtářovo a panské trestání, Selský archiv II., Č. 1., str. 17, 1903
- Batocha, J.: Z trudných dob severovýchodní Moravy, Vlastivědný sborník, Olomouc 1927
- Bauer, Moritz Robert: Die Landwirtschaft in Mähren vor Aufhebung der Unterstänigkeit, Erlangen 1907
- Brauner, Franz August: Böhmisches Bauernzustände im Interesse der Landeskultur und des Nationalwohlstandes besprochen, Wien, 1847
- Černý, Ervín: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin, Brno 1992
- Domluvil, Eduard: Obrazy ze života rolnického na Valašsku, Meziříčí nad Bečvou, 1900
- Fisser Krystoff: Knihy hospodářské Krystoffa Fissera VIII., Praha 1706
- Gyula Illyés: Lidé z pusty, Praha 1957
- Chlumecký, Peter: Über die Theilung der Gemeinde- Hutweiden, 1848
- Horňanský, J.: Zákupní rychtáři a jejich povinnosti, Selský archiv II., č. 1, str. 29, 1903
- Hrubý, František: Paměti, Selský archiv VI, č. 2, str. 120, 1907
- Kajdoš, Vladimír: Průvodce po archivních fondech Okresního archivu ve Frenštátě pod Radhoštěm, 1959
- Kniha obce Břestu u Kroměříže, Selský archiv IV. 23
- Kniha zápisů obce Mezic u Litovle
Kontribuční kniha obce Pravčic 1731
- Krofta, Kamil: Dějiny slezského stavu, Praha 1949

Kronika obce Duban

Kronika Spytihněvi, písmák Jan Marcholt

Langer, Karel: výzkum před rokem 1938, soukr. archiv

Langer, Karel: Útržky ze vzpomínek na Nový Hrozenkov, Nový Hrozenkov 1992

Matějek, P.: Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přílehlému území Slezska a Polska, Praha 1959

Nosek, František, Prasek, Vincenc: Předkové naši jak pečovali o sirotky, Selský archiv V., č. 3, str. 165, 1906

Obecní gruntovní kniha dědiny Němčice u Holešova

Obecní kniha dědiny Určic

Obrtel, František: Kterak zakládali nové dědiny, Selský archiv I., č. 3, str. 192, 1902

Obrtel, František: Kterak zakládali nové dědiny, Selský archiv I., č. 1, str. 47, 1902

Otáhal, J.: Selský úřední sloh, Selský archiv III., č. 3, str. 185, 1903

Paměti obce Studence u Olomouce

Pátek, Emanuel: Obec Heršpice u Slavkova, Slavkov 1928

Pátek, Josef: Obec Heršpice, 1928

Pavelkovi, Pavel a Jan: Desátek „rektorův“, Selský archiv roč. III, č. 4, str. 239, 1904

Planský, T.:Český lid V. 1896. Podruzi a životníci na osadě brložské

Prasek, Vincenc: Drobnosti, Selský archiv I, č. 1, str. 33, 1902

Prasek, Vincenc: Domkaři a chalupníci, Selský archiv I., č. 4, str. 172, 1902

Registra obce Byniny u Valašského Meziříčí, fol. 147, Domluvil, Eduard 44, 45

Registra obce Hrachovce u Valašského Meziříčí, fol. 125, Domluvil, Edu-

ard 44, 45

Registra obce Křivé u Valašského Meziříčí, Domluvil, Eduard 131

Registra pur. Rob. Želeckého z Počenic, opata kláštera Hradisko z roku 1861

Selský archiv I. 47

Selský archiv I., č. 3, str. 192, 1902

Selský archiv IV. 22, Listinář

Selský archiv VI. 120, Listinář

Skácel, Tiray: Stromy, „sády“ a „kopce“, Selský archiv č. 4, 1902

Skopalík, František: Památky obce Záhlinic, Brno 1885

Slavík, F. A.: Půhončí obce na Moravě, Selský archiv II., č. 1, str. 10, 1903

Slavík Fr., Prasek, Vincenc: Osady familiantské, Selský archiv I., č. 2, str. 65, 1902

Soudní registra Opava

Tiray, Václavek, Doubek: „Drželi kopy“, Selský archiv č. 2, 1902

Vlastenecký věstník mládeže župy olomoucké 1923

Vrbas, Jakub: Ždánsko, Ždánice 1930

Vyhlídal, Jan: Pod hanáckou oblohou, 2. vydání 1958, 1959

Vyhlídal, Jan: Z hanáckých dědin a měst II. 10

Vychodil, J.: Selský archiv II, č. 2, str. 112, 1903

Výzkum brněnských předměstí 1951

Werner, Bonaventura: Skizze einer lokalen und ökolnomischen Uebersicht zur Verbesserung der Landwirtschaft Mährens; der k. k. mähr. -schles. Gesellschaft zur Beföderung des Ackerbaues der Natur - und Landeskunde. Brünn, t. J. Gastl, 1816

Zámorský, František: Kronika čili pamětní kniha obce Vítovic, 1903

OBSAH

EDIČNÍ POZNÁMKA	5
VZPOMÍNKA NA PANA DOCENTA	7
SPOLEČENSKÁ STRUKTURA STŘEDOMORAVSKÉ VESNICE OD SKLONKU PODDANSTVÍ A ROBOTY	9
NEROLNICKÉ OBYVATELSTVO	20
PROMĚNY SPOLEČENSKÝCH VZTAHŮ NA ZEMĚDĚLSKÉ VESNICI	21
DĚLITELNOST ROLNICKÉ PŮDY A POSTOJ SEDLÁKŮ VŮČI PARCELOVÝM	27
ROLNÍKŮM PŘI DĚLENÍ OBČIN V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ	
ZÁVĚRY	34
RESUME	36
SOCIAL STRUCTURE OF A VILLAGE	36
NĚMČINA – CHYBÍ!	37
ОБЩЕСТВЕННАЯ СТРУКТУРА СЕЛА	38
OBEC	41
RESUME	50
MUNICIPALITY	50
GEMEINDE	51
СЕЛО	53
VESNICKÁ POSPOLITOST	55
ZDVOŘILOST V SOUSEDSKÉM STYKU	55
INTELIGENCE NA VENKOVĚ	57
SPOLEČENSKÁ ZAŘÍZENÍ	61
ŘEMESLNÍCI NA ROLNICKÉM VENKOVĚ	63
RESUME	64
VILLAGE COMMUNITY	64
DORFGEMEINSCHAFT	65
СЕЛЬСКАЯ ОБЩНОСТЬ	67
SOCIÁLNÍ STRUKTURA VESNICE	71
RESUME	78
SOCIAL STRUCTURE OF A VILLAGE	78
SOZIALE STRUKTUR DES DORFES	78
СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА СЕЛА	79
RODINA	81
RESUME	90
THE FAMILY	90
FAMILIE	92
СЕМЬЯ	94
SOCIÁLNÍ KULTURA	97
OBYČEJE A ZVYKY V RODINĚ	97
Narození	97
Předzvěsti smrti, skon	99

ZDRAVOTNICTVÍ	101
Léky rostlinné	101
Léčiva živočišného původu	104
Organické látky uzpůsobené k léčení	105
Léky anorganického původu	105
Iracionální léčení	105
KOSMOGRAFIE	107
Představy o oživení kosmického prostoru	107
SVĚTLONOŠI	108
PŘÍKLADY LIDOVÉ ÚCTY V BOŽSTVA	109
PŘÍKLADY LIDOVÉ ÚCTY K ŽIVLŮM	109
PŮVOD ŽIVLŮ, JEJICH POSVĚCENÍ, OČISTNÁ MOC OHNĚ A VODY	109
ROZPOUTANÉ ŽIVLY	110
O ZVÍŘATECH A ROSTLINÁCH	111
DÉMONICKÉ BYTOSTI	112
LIDÉ NADANÍ TAJEMNOU MOCÍ	113
VĚŠTĚNÍ	115
RESUME	117
SOCIAL CULTURE	117
SOZIALE KULTUR	120
СОЦИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА	123
PRANOSTIKY NEJUŽÍVANĚJŠÍ V OSÍČKU	127
PŘÍSLOVÍ A RČENÍ – sousedská i hospodská z Osíčka	131
STŘEDOVĚK MEZI NÁMI aneb útržky z výzkumů během 2. světové války	143
REJSTŘÍK MOTIVŮ	161
JMENNÝ REJSTŘÍK	163
POUŽITÁ LITERATURA	167
OBSAH	171

Ludvík Kunz

Společenství vesnice

Odpovědný redaktor: Ing. Vítězslav Koukal, CSc.

K vydání připravili: Iveta Eclerová, Radoslav Vlk

Jazykové korektury: Libuše Rousová

Překlad: SKŘIVÁNEK s.r.o.

Kontakt:

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm, www.vmp.cz

Obálka a grafická úprava: sumec + ryšková

Tisk: TG TISK s.r.o.

1. vydání.

Náklad 300 výtisků

174 stran

ISBN 978-80-87210-01-7